

Hanna Kangastupa

Lähtemisen ja jättäytymisen ristiriita

Diskurssianalyttinen näkökulma ikääntyneiden aktiivisuudelle
antamiin merkityksiin

Opinnäytetyö

Syksy 2012

Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Vanhustyön koulutusohjelma

Seinäjoen ammattikorkeakoulu
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Koulutusohjelma: Vanhustyön koulutusohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Geronomi

Tekijä: Hanna Kangastupa

Työn nimi: Lähtemisen ja jättäytymisen ristiriita - Diskurssianalyttinen näkökulma ikääntyneiden aktiivisuudelle antamiin merkityksiin

Ohjaaja: Kari Jokiranta & Sirkka-Liisa Palomäki

Vuosi: 2012

Sivumäärä: 79

Liitteiden lukumäärä: 1

Aktiivinen ikääntyminen on keskeinen gerontologinen teema, ja se on myös yhteiskunnallisesti ajankohtainen. Tämä opinnäytetyö käsittelee aktiivisuutta ikääntyneiden omasta näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan aktiivisuuden rakentumista ikääntyneiden ihmisten puheessa. Kiinnostus on erityisesti siinä, miten aktiivisuuden merkityksiä käytetään ja millaisia funktioita (seurauksellisia puhetehtäviä) tämä palvelee.

Tutkimuksen filosofisena lähtökohtana on sosiaalinen konstruktionismi, ja teoreettisena viitekehysenä on sosiaalinen vanheneminen. Aktiivisuus on siten sosiaalisesti ja kielellisesti rakentuvaa. Vanhuskäsitykset edustavat tutkimuksessa kulttuurista kontekstia, joka on vuorovaikutuksessa aktiivisuuden rakentamisen prosesseihin. Tutkimuksen aineistona on kaksi ryhmäkeskusteluaineistoa, joiden tuottamisessa sovellettiin puolistrukturoitua väittämämenetelmää. Haastateltavat edustavat eläkeläisiä. Aineiston analysoimisessa käytetään diskurssianalyysia.

Aineistosta jäsentyy viisi puhetapaa aktiivisuuden tulkintarepertuaareina. Hyvinvointirepertuaari on terveys- ja hyvinvointikeskeinen, sävyllään moraalinen aktiivisuuden tulkintatapa. Yksilöllisyyden repertuaareihin sisältyy yksilöllisyys- sekä jatkuvuusrepertuaarit. Aktiivisuus tulkitaan näissä yksilöllisten ominaisuuksien ja toisaalta yksilöllisten elämäntapojen jäsentäminä. Kohtalorepertuaarissa aktiivisuus on oman kontrollin ulkopuolella olevien tekijöiden määräämää. Individualistinen puhetapa korostaa aktiivisuutta oman halun ja tunteiden sekä itsenäisen ratkaisun asiana. Realistinen tulkinta suhteuttaa aktiivisuutta vanhenemisen realiteetteihin, jolloin aktiivisuus on fyysisen ja henkisen jaksamisen ehdoilla toteutuvaa. Repertuaarien funktiot voidaan yleisesti jaotella aktiivisuutta lievästi tai vahvasti puolustaviin tai vastustaviin. Ne saattavat palvella myös esimerkiksi aktiivisuuden tai ei-aktiivisuuden oikeuttamisen tai perinteisen vanhuuden vastustamisen funktioita.

Ikääntyneet ihmiset ovat toimijoita oman aktiivisen vanhenemisen rakentamisessa. Myös yhteiskuntamme tukee tätä toimijuutta, mutta toisaalta se myös rajoittaa ja kaventaa. Aktiivisuus tulee nähdä moninaisten totuuksien sisältöinä ja ymmärtää näitä ikääntyneiden ihmisten näkökulmista.

Avainsanat: aktiivisuus, sosiaalinen vanheneminen, vanhuskäsitykset, diskurssianalyysi

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Bachelor in Elderly Care

Author: Hanna Kangastupa

Title of thesis: Dissonance in Going and Staying – A Discursive Approach to Meanings of Activity Viewed by Elderly People

Supervisor(s): Kari Jokiranta & Sirkka-Liisa Palomäki

Year: 2012

Number of pages: 79

Number of appendices: 1

Active ageing is a key concept in gerontological research. It also is a central theme in contemporary social policies. This thesis deals with elderly people's own perceptions of activity. The aim of this thesis is to investigate how activity is constructed in older people's talk. The main focus is to find out what the functions of using the activity meanings are.

The philosophical basis of the research is on social constructionism, while social ageing is a wider theoretical framework. So, the activity is seen constructed in the language and social processes. Perceptions of old age and ageing are representing the cultural context that interactions with the processes of the activity constructionings. The data consists of two group interviews that were produced by applying half-structured claim method. The interviewees were retired persons. The data is analyzed using the method of discourse analysis.

Five activity repertoires are identified in the data. Health and wellbeing plays a central role in a morally toned wellbeing repertoire. Selfhood repertoires include a selfhood repertoire and a continuity repertoire. In these repertoires, activity is interpreted as structured by individual characteristics or individual life-styles. In a fatalistic repertoire, activity is determined by the things that are out of subjective control. In an individualistic repertoire, activity is constructed by one's desires and as a matter of independent decision. In a realistic repertoire, activity is proportioned to ageing realities, when activity is realized by conditions of physical or mental management. The functions of repertoires may generally be classified on the basis of how strongly or slightly they stand or not for activity. They also may play a role in justifying activity or not-activity, or they can have functions in rejecting traditional old age, for example.

Constructing their active ageing, elderly people are seen as agents. While supporting the agency, culture is also limiting and narrowing it. Activity must be seen as diverse realities and understand these from perspectives of elderly people.

Keywords: activity, social ageing, perceptions of old age and ageing, discourse analysis

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
1 JOHDANTO	6
2 TEHTÄVÄNASETTELU JA TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	7
2.1 Tehtävänasettelu	7
2.2 Sosiaalinen konstruktionismi	8
2.3 Sosiaalinen vanheneminen	10
3 VANHUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN	12
3.1 Monitulkintainen vanhuus.....	12
3.2 Perinteisen vanhuuden diskursseja.....	14
3.3 Kohti myönteisempiä vanhuskäsitteitä	17
3.3.1 Postmoderni vanhuus	17
3.3.2 Ikääntymisen aktiivisuusdiskursseja.....	19
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
4.1 Diskurssianalyysi	24
4.2 Aineiston tuottaminen.....	26
4.3 Aineistokysymykset ja diskurssianalyysin toteuttaminen	28
4.3.1 Analyttiset painopisteet	28
4.3.2 Analyysin ja tulkinnan mikro- ja makrokontekstit	30
4.3.3 Maanläheinen kuvaus analyysiprosessista.....	33
4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	35
5 REPERTUAARIT AKTIIVISUUTTA RAKENTAMASSA	39
5.1 Hyvinvointirepertuaari	39
5.2 Yksilöllisyyden repertuaarit.....	46
5.2.1 Yksilöllisyysrepertuaari.....	47
5.2.2 Jatkuvuusrepertuaari.....	50
5.3 Kohtalorepertuaari	53
5.4 Individualistinen repertuaari	58
5.5 Realistinen repertuaari	63
5.6 Yhteenveto repertuaareista	67

6 POHDINTA	68
7 LOPUKSI.....	73
LÄHTEET	74
LIITTEET	1(1)

1 JOHDANTO

Aktiivisuuden käsite herättää myönteisiä mielikuvia: se on energiaa ja elinvoimaa, toimintaa ja tuottavuutta ja oikeastaan kaiken elämän ja olemisen perusehto. Se on myös arvo, jota vaalimalla yksittäinen ihminen rakentaa itsestään aktiivisen kansalaisen ideaalia. Aktiivisuuden ihanteet yhdistävät monia elämänalueita, oli kyse sitten koulu- tai työelämästä, terveydestä, ihmissuhteista tai vapaa-ajasta.

Käsitteellä ei voida luonnehtia pelkästään lapsuudesta myöhäisaikuisuuteen ulottuvaa elämää. Aktiivisuus on ollut keskeinen puheenaihe myös gerontologisessa keskustelussa. Voidaan sanoa, että tämän päivän vanhenemisen trendi perustuu juuri aktiiviseen vanhuskäsitukseen. Aktiivinen vanheneminen on hyvää vanhene- mista, joka palkitsee pitkällä, toimintakykyisellä ja terveellä elämällä. Toisaalta aktiivisen ikääntymisen tukeminen on myös merkittävää talouspolitiikkaa ajassa, jota hallitsevat puheet eläköitymisestä ja kasvavista ikääntyvien määristä. Tämän opinnäytetyön aihe perustelee ajankohtaisuuttaan aktiivisen ikääntymisen eurooppalaisen teemavuoden 2012 näkökulmasta.

Näkökulmani on ikääntyneiden ihmisten omissa aktiivisuuden merkityksissä, joita hahmotan sosiaalisen konstruktionismin ja sosiaalisen vanhenemisen kehyksissä. Nämä merkitykset rakentuvat kielessä ja vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön kanssa. Diskurssianalyttinen tarkastelu suo mahdollisuuden ymmärtää, minkälaisilla neuvotteluprosesseilla ja minkälaisien mahdollisuuksien ja rajoitusten säätelemänä aktiivisuuden todellisuuksia ikääntyneiden puheessa rakennetaan. Konstruktionistisesti suuntautuneiden tutkimusten keskeinen idea on vallitsevien tosiasioiden kyseenalaistamisessa. Toivon, että myös tämä tutkimus voisi osaltaan kyetä olemaan kriittinen puheenvuoro aktiivisuuskeskusteluun, joka yleisesti on ehkä itsestään selvien oletusten leimaamaa.

Tutkimuksen ”ydin” avautuu tehtävänasettelua ja tutkimuksen lähtökohtia käsittelevässä (seuraavassa) pääluvussa. Kolmannessa pääluvussa rakennan tutkimuksen kulttuurista kontekstia hahmottaessani vanhuuden käsitteellistämisen tapoja. Kokonaisuus etenee jäsentyen tutkimuksen toteuttamisen (4. luku), tulosten (5. luku) ja näiden taulukkomaisen yhteenvedon (5.6 alaluku), pohdinnan (6. luku) ja pienten loppulauseiden (7. luku) otsikkoina.

2 TEHTÄVÄNASETTELU JA TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tehtävänasettelu

Opinnäytetyöni keskiössä on ikääntyneiden ihmisten aktiivisuuspuhe. Olen kiinnostunut (1) ikääntyneiden ihmisten aktiivisuudelle antamista merkityksistä, erilaisista aktiivisuuden todellisuuksista, joissa vanhenemista rakennetaan. Diskursianalyttinen lähestymistapa aineiston analyysi- ja tulkintatyöhön merkitsee aktiivisuuden merkitysten jäsentämistä erilaisten diskursiivisten merkityssuhteiden muodostamina kokonaisuuksina, tulkintarepertuaareina.

Merkityssystemien sisällön lisäksi kohdistan kiinnostukseni myös näiden (2) käytötapoihin eli toiminnalliseen ulottuvuuteen. Tällöin tutkimuksen avulla on mahdollisuus saada ymmärrystä siihen, *miten* aktiivisuuden todellisuuksia tuotetaan ja ylläpidetään kielellisten prosessien ja tekojen konstruoimina. Diskursianalyttinen tutkimusote antaa täydentävänä tehtävänä mahdollisuuden tarkastella myös sitä, (3) millaista toimijuutta ikääntyneet ihmiset rakentavat erilaisissa aktiivisuuden merkityksissä. Esitän tutkimustehtävän mukaiset aineistokysymykset kysymysmuotoisina tutkimuksen toteuttamista käsittelevässä luvussa, alaluvussa 4.3.

Sosiaalisen konstruktionismin mukainen käsitys todellisuudesta muodostaa tutkimuksen filosofisen lähtökohdan. Tämä merkitsee aktiivisuuden määrittelemistä sosiaalisesti ja kielellisesti rakentuvaksi konstruktioksi. Kieli ei ole ainoastaan maailman kuvaamisen väline, vaan mitä oleellisesti se myös ”merkityksellistää ja samalla järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuntaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme” (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18). Aktiivisuuden niin ikään sosiaalisesti rakentuvaa luonnetta kuvatakseni valitsin tutkimuksen väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi sosiaalisen vanhenemisen, kohdentaen näin tutkimustani ikääntymisen tutkimuksen suuntaan.

Aktiivisuuden sosiaalinen rakentuminen merkitsee laajemman kulttuurin ja yhteiskunnan läsnäoloa ja tunkeutumista mikrotason kielellisiin prosesseihin. Toisin sanoen kulttuuri eri tavoin kehystää ja määrittelee sitä, millaisin merkityksin aktiivisuutta jäsennetään ikääntyneiden puheessa. Tämä puhe on tällä tavoin myös pu-

hetta kulttuurista. Tutkimuksen perustava oletus on se, että aktiivisuuden merkitykset kytkeytyvät erilaisiin ikääntymistä ja vanhuutta käsitteleviin laajempiin puhe- tapoihin, vanhuskäsityksiin. Merkityksellistäessään aktiivisuutta ikääntyneet ihmiset tuottavat sosiaalista vanhenemistaan osana yhteiskuntaa ja sen tapoja käsitellä vanhuutta. Näissä prosesseissa ikääntyvät ihmiset voivat eri tavoin uusintaa, vastustaa ja muokata uudelleen kulttuurisia vanhenemisen rakennusaineita. Samanaikaisesti vanhuskäsityksillä voi olla näitä prosesseja tukeva ja mahdollistava, ja toisaalta myös rajoittava tehtävä.

Jotta ymmärtäisin ikääntyneiden tulkintoja aktiivisuudesta, oli minun aiheellista ymmärtää myös kulttuuria ja sen tapoja käsitellä vanhuutta ja vanhenemistä. Tämän vuoksi loin katsauksen erilaisiin vanhenemisen käsityksiin, rakentaen tällä tavoin taustateoriaa tutkimukselleni ja toisaalta myös tulkintakehikkoa empiiriselle analyysityölle. Ennen tätä tarkastelua on tarpeen hahmotella, mitä sosiaalisen konstruktionismin sekä sosiaalisen vanhenemisen käsitteillä ymmärretään. Paitsi aktiivisuuden merkitykset, myös vanhuuden ja vanhenemisen kulttuuriset tai yhteiskunnalliset käsittelytavat ovat sosiaalisesti ja kielellisesti, yhteiskunnan ja yksilön vuorovaikutusprosesseissa rakentuvia konstruktioita.

2.2 Sosiaalinen konstruktionismi

Kun asioita ja ilmiöitä tarkastellaan sosiaalisesti ja erityisesti kielellisten prosessien kautta rakentuneina, tulkitaan maailmaa sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Kuten keskeiset kyseisen ajattelutavan hahmot Berger ja Luckmann (2002) esittävät, on todellisuus ihmisten luoma merkitysjärjestelmä, jota ylläpidetään ja rakennetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sosiaalisten prosessien välityksellä. Tämä todellisuus on olemassa ja se myös säilyy vain ihmisen ajattelun ja toiminnan kautta. Tärkein todellisuutta tuottava ja ylläpitävä sosiaalisen toiminnan muoto on kieli. Kielellä myös muunnetaan todellisuutta: kun jotakin jätetään sanomatta ja jotain muuta taas lisätään, heikentyy joidenkin todellisuu- den alueiden itsestään selvä luonne toisten vastaavasti voimistuessa.(em. 2002, 30; 172-173.)

Sosiaalinen konstruktionismi voidaan ymmärtää sosiologisena kantana, jonka mukaan ei ole mitään autonomisia tai neutraaleja tietämyksiä, vaan konkreettisimmatkin tosiseikat ovat sosiaalisesti rakentuneita (Aittola & Raiskila 2002, 226). Sosiaalisen konstruktionismin suuntauksat historioineen ovat monenlaisia, eikä yhtä sosiaalista konstruktionismia voida näin paikantaa. Kyseessä on väljä teoreettinen viitekehys, joka voi sisältää erilaisia metodeja ja erilaisia teoreettisia painotuksia. (Pälli 2003, 24, 25.)

Vivien Burr (1995, 3-5) on esittänyt keskeisiä lähtökohtia sosiaalisen konstruktionismin oletuksiin nojautuvalle tutkimukselle. Ensinnäkin tutkimukselta odotetaan kriittisyyttä itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita kohtaan. Konstruktionisti kyseenalaistaa ja epäilee tieteen ja aremme havaintojen tuottamaa objektiivista todellisuutta ja sen jäsenyksessä käytettyjä kategorioita. Toiseksi tapamme ymmärtää maailmaa ja ne käsitteet ja kategoriat, joilla sen teemme, määräytyvät historiallisesti ja kulttuurisesti peilaten esimerkiksi ajan vallitsevia sosiaalisia ja taloudellisia järjestelmiä. Tämä suhteellisuus merkitsee sitä, ettei oma tapamme tulkita maailmaa ja kategorioita ilmiöitä ole sen enempää lähempänä "totuutta" kuin muutkaan tavat. Kolmantena sosiaalisen konstruktionismin sitouttavana oletuksena on tiedon sosiaalisesti rakentuva luonne. Sosiaalisissa prosesseissa rakentuessaan tiedollamme ei ole vastinetta luonnollisessa ja objektiivisessa todellisuudessa. Burrin neljäs lähtökohta korostaa tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteenkuuluvuutta. Tämän vuoksi konstruoimamme tieto, sosiaaliset konstruktiot, ovat myös teoilla ja seurauksilla latautuneita. Erilaiset konstruktiot toisaalta ruokivat, toisaalta sulkevat tietynlaisia sosiaalisen toiminnan vaihtoehtoja.

Vanhuutta ja vanhenemista konstruoidaan varsin vivahteikkaasti tieteessä ja kulttuurissa, medioissa ja arjen käytännöissäkkin. Mainittujen konstruktionististen perusolettamusten viitoittamina ovat vanhenemisen ja vanhuuden ymmärtämiseksi luodut käsitteet, kategorisoinnit ja muut erilaisin merkityksin latautuneet kuvaukset ymmärrettävissä sosiaalisiksi konstruktioiksi. Ne ovat erilaisten kulttuuristen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden, kuten arvojen ja ihmiskäsitysten, konteksteissa tehtyjä tulkintoja, jotka erilaisin päämäärin määrittelevät esimerkiksi sitä, mitä on hyvä vanhuus tai kuka on vanha. Sosiaalisesti rakennettuina ja rakentuvina ne eivät autenttisesti kuvasta ilmiöiden todellisuutta, ja tässä suhteellisuudes-

saan ovat siten myös kyseenalaistettavissa. Ne eivät myöskään ole viattomia vanhuuden kuvauksia tai tiedonpalasia, sillä ne elävät sosiaalisessa toiminnassa tekojen ja seurausten tasolla.

Koska vanhenemisen todellisuus on sosiaalisesti tuotettua, toimivat vanhuuden erilaiset määritelmät resursseina, joiden varassa yksilö rakentaa vanhan ja vanhenevan ihmisen identiteettinsä ja tällä tavoin tuottaa omaa vanhuuttaan. Bergerin ja Luckmannin ajattelutavan mukaan ihminen ei kuitenkaan ole pelkästään yhteiskunnan tuote, vaan myös itse aktiivisesti tuottaa ja muuntaa sitä ja osallistuu sen rakentamiseen ulkoistaessaan itseään ja merkityksiään osaksi yhteistä merkityks maailmaa (em. 2002, 73-74). Myös ikääntyneiden neuvotteluja erilaisista aktiivisuuden todellisuuksista voidaan hahmottaa yksilön ja yhteiskunnan välisen dialektiikan näkökulmasta. Sosiaalisen konstruktionismin mukaisen keskeisen lähtökohdan mukaisesti oletan, että kieli on kyseisen suhteen jäsentäjänä merkittävässä tehtävässä.

2.3 Sosiaalinen vanheneminen

Vanhenemisen sosiaaliset ja yhteiskunnalliset aspektit ovat sosiaaligerontologisen tutkimuksen kohteena (Pohjolainen 1990, 18). Tällöin kiinnostavia ovat kysymykset siitä, miten yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset olot vaikuttavat ikään-tymisprosesseihin ja vanhenemisen kokemukseen, ja miten puolestaan nämä vaikuttavat ympäröivään yhteiskuntaan (Koskinen 2009, 20). Esimerkiksi biologinen vanheneminen voi olla muuttumatonta, mutta sen tulkinnat, merkitykset ja seuraukset niin yhteiskunnalle kuin yksilölle ovat ihmisen tekoa ja näin historiallisesti ja tilanteesta toiseen vaihtuvia (Jylhä 2005, 73).

Sosiaalisen vanhenemisen käsitettä voidaan määritellä eri tavoin. Keskeisiä siinä ovat kuitenkin ne vuorovaikutteiset suhteet, joita ikääntyvän yksilön ja hänen ympäristönsä ja koko yhteiskunnan välillä on. (Jyrkämä 1995, 15-17; Koskinen 1998, 118.) Laajemmin ottaen inhimillisen elämän kaikki osa-alueet, yksilötasolta yhteiskuntaa ja sen toimintaa määrittäviin tekijöihin saakka, ovat katettavissa sosiaalisen vanhenemisen käsitteellä (Salonen 2007, 30). Ikääntyvän ihmisen arkielämän näkökulmasta olennaista on se, millaisen merkityksen sosiaalisesti ja kulttuurisesti

määritellyt asiat, kuten biologiset vanhenemisen muutokset, saavat yksilön itsensä määrittämänä ja tulkitsemana. Vanheneminen on sosiaalinen prosessi, joka ikääntyvälle merkitsee erilaisten merkitysten tunnistamista ja tuottamista (Jyrkämä 1995, 217).

Jyrkämän (1995; 2008b) sosiaalisen vanhenemisen määritelmä on mielekäs tämän opinnäytetyön kannalta. Sosiaalinen vanheneminen merkitsee sitä, että ihminen vanhenee aina tietynä historiallisena ajankohtana, tietyn yhteiskunnan jäsenenä. Erilaiset aikaan ja paikkaan kytkeytyvät yhteiskunnalliset tekijät luovat puitteita vanhenemiselle ja vanhana olemiselle. Ne myös muovaavat ja muokkautuvat osaksi ikääntyvien ihmisten elämistä, toimintaa ja kokemusmaailmaa. Vanheneminen ei kuitenkaan ole passiivista yhteiskunnallisten vaikutusten vastaanottamista tai ennalta määrättyä sopeutumista muutoksiin. Myös yksilö nähdään aktiivisena toimijana, joka voi omalta osaltaan muuttaa ikääntymiseensä vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä. Ikääntyvä yksilö tai ryhmä voi esimerkiksi toimia vastoin vanhuuteen liitettyjä käyttäytymisodotuksia, ja näin vaikuttaa siihen, miten vanhana oleminen yhteiskunnassa ymmärretään. Vanheneminen ja vanhana oleminen ovat ilmiökokonaisuus, jota yhteiskunta-, yhteisö- ja yksilötasojen vuorovaikutuksessa jatkuvasti tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan. (Jyrkämä 1995, 41; Jyrkämä 2008b, 276-279).

Sosiaalisen vanhenemisen käsite on sidoksissa käyttöyhteyteensä, ja tämä konteksti on kulloisessakin tutkimuksessa osoitettava (Jyrkämä 1995, 19). Tässä tutkimuksessa sosiaalinen vanheneminen on väljä teoreettinen näkökulma siinä kontekstissa, jossa ikääntyneet puheellaan tulkitsevat ja rakentavat aktiivisuutta ja tällä tavoin tuottavat ja muovaavat vanhenemistaan. Sosiaalinen vanheneminen ymmärretään tässä siis ennen kaikkea mikrotasoisien puheen kautta rakentuvana. Koska vanheneminen on vuorovaikutusta sosiaalisen ympäristön kanssa, ovat vanhuutta ja vanhenemista koskevat käsitykset tällöin tulkittavissa ”yhteiskunnalliseksi tekijöiksi”, jotka Jyrkämän sosiaalisen vanhenemisen määritelmässä muovaavat ja muokkautuvat osaksi ikääntyneiden elämää.

3 VANHUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN

Vanhuuden ja vanhenemisen moninainen merkitysten maailma on sosiaalisesti, erilaisten diskursiivisten käytäntöjen varaan rakentunut. Vanhuskäsitteet, vanhenemisen diskurssit, tulkitsevat vanhuutta myönteisesti ja kielteisesti värittynein puhein. Tässä pääluvussa luon katsauksen tuohon toisaalta monitulkintaiseen, toisaalta kaksijakoiseen vanhenemisen kuvastoon. Tarkastelen myös sitä, miten vanheneminen ja vanhuus yleisellä tasolla jäsentyvät ikääntyneiden omissa käsityksissä. Vanhenemisen kokemukset ovat perustaltaan yksilöllisiä ja omista elämäkokemuksista ammentavia, mutta samalla heijastavat myös yleisiä vanhenemisen käsityksiä tai ikärepresentaatioita (Marin 2002, 99).

3.1 Monitulkintainen vanhuus

Erilaiset yhteiskunnassa ja kulttuurissa esiintyvät vanhuutta ja vanhenemista koskevat käsitykset ovat hahmotettavissa sosiaalista vanhenemista määrittäviksi yhteiskunnallisiksi tekijöiksi. Ne ovat rakentuneet ja rakentuvat sosiaalisesti ja kulttuurisesti yhteiskunnan, yhteisöjen ja yksilöiden välisen vuorovaikutuksen tuotteena.

Marin (2002) hahmottaa yhteiskunnan sosiaalis-kulttuuriseksi yhteisöksi, jossa vallitsee erilaisia ja eri tavoin ilmeneviä arvostuksia, ajattelumalleja, tapoja ja normeja. Kulttuurisena yhteisönä yhteiskunta viittaa enemmän tai vähemmän yhtenäiseen merkitysmaailmaan, jossa ikää ja vanhenemista kuvitetaan ja merkityksellistetään. Ikään ja vanhenemiseen liitettävät merkitykset ilmentävät kollektiivisia ajattelutapoja, jotka merkityksellistävät kunkin ikävaiheen ja koskevat sitä, millaisia tietyn ikäiset ihmiset ovat. Nämä eri tavoin tieteellisiin tuloksiin tai historiallisiin myytteihin pohjautuvat representaatiot esittävät ikää ja vanhuutta monenlaisilla myönteisillä ja kielteisillä tulkinnoilla. (emt. 2002, 89-90; 97-98).

Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan usein vanhuskuvista tai vanhuskäsitteestä. Näiden rinnalla saatetaan puhua myös vanhuksiin liittyvistä asenteista, mielikuvi-
ta ja stereotyyppioista (Koskinen 1994, 10). Vanhuskäsitteellä ymmärretään erilais-
ten uskomusten, arvostusten ja tietojen kokonaisuutta, joka ilmaisee, mitä vanha

ihminen on, mikä hänessä on olennaista ja mitkä ovat hänen mahdollisuutensa (Koskinen 1998, 12); se muodostuu tavoistamme nähdä, määritellä ja kuvata vanhuutta ja vanhenemista sekä siitä, miten kohtelemme vanhoja ihmisiä (Koskinen 1994, 10). Vanhuskäsitykset ja vanhuuden ja vanhana olemisen luokittelukriteerit muuttuvat historiallisesti ja ajallisesti yhteiskunnan muutosten mukana. Niihin vaikuttavat esimerkiksi kulttuuriset arvot ja yhteiskunnan rakenteelliset piirteet. (Koskinen 1994, 12; Jyrkämä 2008b, 282.)

Vanhuutta määritellään esimerkiksi yksittäisten kansalaisten, etujärjestöjen, median, mainostajien ja vanhustieteilijöiden toimesta (Kaskiharju 2004, 280). Myös lainsäädäntö ja politiikka, taide sekä vanhustyön ammattilaiset ilmaisevat omia vanhuskäsityksiään (Koskinen 1994, 11). Gerontologisessa tutkimuksessa lisääntyntä kiinnostusta ovat herättäneet erilaisten kulttuuristen tai sosiaalisten käytäntöjen tuottamat vanhuskäsitykset. Esimerkiksi Vakimon (2001) kulttuurigerontologisessa tutkimuksessa tarkasteltiin mediatekstien, Kalevalan ja kaskujen sekä TV-mainosten vanhaan naiseen liittämiä käsityksiä.

Nykyisin korostetaan vanhenemisen ja vanhuuden heterogeenisyyttä. Vanhuutta ei voida tällöin hahmottaa yksikäsitteisesti tai -ulotteisesti yhteen ikääntymiskuvaan tai viitekehykseen tukeutuen. (Jyrkämä 2008b, 269-270.) Toisaalta vanhuudesta piirtyvä kuva on samanaikaisesti kaksikasvoinen: puhutaan ambivalentista ja polarisoituneesta tai kielteisestä ja myönteisestä vanhuskäsityksestä (Koskinen 2007, 35).

Negatiivinen vanhuus näyttäytyy erilaisten menetysten, raihnaisuuden ja sairauksien, toimintakyvyn laskun, yksinäisyyden tai syrjinnän valossa. Myönteisesti vanhuutta on kuvattu esimerkiksi kokemuksen, viisauden, seesteisyyden tai moninaisten taitojen näkökulmasta. (Koskinen 2004, 25.) Vakimo (2001) puhuu suurista vanhuusdiskursseista, joiden sisältö on negatiivinen ja pelkistetty. Glorifioimisdiskurssilla viitataan puolestaan eri tieteenalojen ylläpitämiin vanhuutta yltiöpositiivisesti kuvaaviin puhetapoihin. Valtadiskurssien merkitys voidaan tulkita vanhuuden kontrolloimisen, hallitsemisen ja käsitteellistämisen sekä sen ymmärrettäväksi tekemisen näkökulmista. (em. 2001; 65, 312-113.)

Vanhuskäsitysten luojia ovat yleensä muut kuin vanhat ihmiset itse (Koskinen 1994, 11). Toisten määrittäminä ne viittaavat Simone de Beauvoirin (1992) käsittelemään ajatukseen vanhuudesta toiseutena, muiden ihmisten katsomana (em. 1992, 16). Tästä näkökulmasta ei liene yllättävää, että yleisten tutkimushavaintojen mukaan ikääntyneet kokevat vanhenemisensä myönteisemmäksi kuin vallitseva yhteiskunnallinen vanhuskäsitys (Koskinen 1998, 11). Toisaalta ikääntyneiden omissakin käsityksissä on läsnä samankaltainen, yleisten vanhuskäsitysten viestimä kaksijakoinen ajattelutapa (Julkunen 2008, 19). Vanhuutta rakennetaan yhtäältä kielteisempien sairausdiskurssien, toisaalta myönteisten, omaa aktiivisuutta ja valintoja sisältävien diskurssien varassa. Ristiriitaisuudesta viestii myös se, että sama ihminen voi määrittellä itsensä vanhaksi tai ei-vanhaksi. Erilaisten tulkintojen samanaikainen läsnäolo ja näiden kanssa tasapainoilu määrittää vanhenemisen ambivalenttisenä tilana. (Jolanki 2009; ks. esim. s. 12.)

Nykyisessä keskustelussa vanhuskäsitysten päämallit erotetaan toisaalta kielteisenä medikaalisena, toisaalta myönteisenä sosiokulttuurisena vanhuuden kuvastoina (Koskinen 2004, 36). Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen ensimmäiseksi niitä päälinjauksia, joilla vanhuutta on perinteisesti määritelty. Vanhenemiseen myönteisesti liitetyjä tulkintoja hahmotan osana postmodernia yhteiskuntaa.

3.2 Perinteisen vanhuuden diskursseja

Vanhuutta negatiivisesti käsitteleviä näkemyksiä voidaan hahmottaa teollisen yhteiskunnan vanhuskäsitysten perinteitä vasten. Koskisen (1998, 19) mukaan tällaisille modernin, teollisen yhteiskunnan vanhuutta koskeville käsityksille kuvaavaa on vanhuuden käsittäminen sosiaalisena ongelmana. Tällöin vanhuus näyttäytyy esimerkiksi marginaalisuutena ja köyhyytenä, huoltorasituksena ja lääketieteellisenä ongelmana. Vanhuksia kuvataan homogeenisena ryhmänä, ja heidät nähdään hyvinvointivaltion passiivisina kohteina ja riippuvaisina sen palvelujärjestelmästä. (Koskinen 1998, 19; Koskinen 1994, 22-23.) Nykyisessä vanhuutta ongelmana lähestyvissä keskusteluissa taakkanäkökulma kulminoituu eurooppalaiseen huoleen siitä, miten ratkaista ikäväestön lisääntymisen seurauksesta aiheutuvat sosiaali- ja terveydenhuollon menot sekä eläkekustannukset (Bond & Gabrero 2007, 140).

Keskeisin negatiivista vanhuutta viestivä näkemys pohjautuu medikaaliseen tai biolääketieteelliseen vanhuuden käsitykseen. Tässä vanhuuden ja vanhenemisen kaksijakoisuutta ilmentävässä päämallissa vanhuus käsitetään sairauksina, diagnooseina, raihnaisuutena ja patologiana. Medikaalinen vanhuskäsitys kehittyi osana rationaalista maailmankuvaa lääketieteen ja geriatrian edistämänä. Nämä ovat tuoneet ratkaisuja erilaisten sairauksien ehkäisyyn ja hoitoon ja siten myötävaikuttaneet myös eliniän pitenemiseen. Paradoksaalisesti alkoi kuitenkin vakiintua käsitys, jossa vanhuus ja sairaudet liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Medikaalisessa vanhuskäsityksessä vanhuus ja vanheneminen ovatkin ensi sijassa lääketieteellisiä ongelmia, joita puretaan sairauskeskeisesti erilaisiin lääketieteellisiin keinoihin turvautuen. (Koskinen 1998, 19; Jylhä 2003, Koskinen 2004, 36.)

Vanhenemisen biologinen aspekti ei ole ainoastaan lääketieteen kiinnostuksen alainen, vaan sitä ylläpidetään laajemminkin erilaisissa kulttuurisissa käytännöissä, joissa sosiaalipolitiikalla ja medially on vahva asema (Westerhof & Tulle 2007, 236-243). Vincent (2003a) näkee vanhuuden medikalisaation olevan seurausta modernin ihmisen halusta kontrolloida vanhenevaa kehoa, ja toisaalta se edustaa uuden ajan pyrkimystä kontrolloida luontoa osana tieteen edistymistä. Medikalisoinut vanhuus on kulttuurisen alistamisen muoto, joka jäsentää vanhenemisen käsityksiä ja rajoittaa ikääntyneiden mahdollisuuksia kulttuuriselle aktiivisuudelle. (em. 2003a, 179.)

Sairauskeskeisessä lähestymistavassa vanhuus ja vanheneminen saavat merkityksensä ruumiin, sen biologisten ja fyysisten vanhenemismuutosten perusteella. Myös ikääntyneiden omissa kokemuksissa medikaalisella vanhuuden ymmärtämisen tavalla on oma asemansa. Kokemukset terveydestä ja ruumiillisista muutoksista yhdistävät vanhenemisen kokemuksia (Jolanki 2009, 48), ja kun vanhuutta hahmotetaan pelkästään kielteisenä ilmiönä, liitetään siihen asioita, jotka usein liittyvät juuri terveyteen ja raihnaisuuteen (Jyrkämä 1995, 102).

Kielteisempien vanhuuden ymmärtämisen tapojen voidaan nähdä vaikuttavan taustalla myös silloin, kun ikääntyneet eri tavoin ottavat etäisyyttä vanhuuteen. Tutkimuksen kielellä tämänkaltaista vierauden kokemusta määritellään vanhenemisen naamion (mask of ageing) käsitteellä, jolla viitataan ikääntyvän kokemukseen sisäisestä nuorekkuudesta, joka kuitenkin on ristiriidassa ulkoisen ikääntyvän

kehon kanssa (Vincent 2003b, 12). Marin (2002, 99) huomauttaa, että ikää kieltäessään ihmisellä on jokin yleinen käsitys vanhuudesta mielessään. Yleisten tutkimushavaintojen mukaan ihmiset eivät esimerkiksi tunnustaudu helposti vanhoiksi, oma ikä kielletään tai se arvioidaan nuoremaksi todellista ikää (Jyrkämä 2008, 283; Koskinen 1998, 11). Itseä saatetaan verrata myös ”oikeaan” vanhukseen, jolloin vanhuus koskettaa ainoastaan vain muita ihmisiä (Kangas & Nikander 1999, 10). Negatiivisia stereotyyppioita vastustaessaan ikääntyneet voivat myös määritellä itsensä erilaisiksi kuin tavanomaiset vanhuutta edustavat ihmiset, tai sitten heidät ryhmänä asetetaan erilaiseen, myönteisempään valoon (Jolanki 2009, 49).

Sairauksien määrittämä vanhuus ei kuitenkaan yksioikoisesti merkitse sitä, että vanhuus olisi kokemuksellisesti kielteisesti sävyttynyt. Tämä ilmenee esimerkiksi Heikkisen (2008, 213-222) kokemuksellisen vanhenemisen tarkastelussaan viittaaman Iki vihreät -seurantatutkimuksen tuloksissa. Tutkimukseen osallistuneiden ikääntyneiden kertomusten sisältö osoitti, että vaikka vanhenemisen kokemus yhdistyi kielteisesti koettuun terveyteen ja sen heikentymisen seurauksena tulleisiin vaivoihin, oli suhde vanhenemiseen kuitenkin muuttunut. Sairauksien ja heikkouden merkitsemä keho oli sopeutumisen ansiosta hyväksytty luonnolliseksi ja erottamattomaksi osaksi omaa itseä.

Myös Jolangin (2009) tutkimuksessa vanhenemisen ja vanhuuden kokemusta määrittivät puheet heikentyneestä terveydestä, avuttomuudesta ja riippuvaisuudesta. Sairauksien ja heikkouden ruumiillistamana vanhuus näyttäytyi välttämättömänä kohtalonosana, joka odottaa ja jolle jokaisen on lopulta annettava periksi. Tämä näkökulma oli itsestään selvä ja järkipäinen, mitä osoitti se, ettei se edellyttänyt runsaampaa argumentointia. Kyseinen heikkouden diskurssi toimi tutkijan tulkinnan mukaan resurssina, jolla ikääntyneet oikeuttivat lupaa vanheta sairauksiensa ja heikkouden kanssa. Olla passiivinen oli oikeutettu ja perusteltu näkökulma siihen, miten rakentaa hyväksytyä vanhan ihmisen identiteettiä. Samankaltainen hyväksyvä suhtautuminen lopulliselle vanhuudelle välittyy vanhuudelle antautumisessa (Jyrkämä 1995, 215) sekä olemisen vanhuutena (Vakimo 2003, 289-290). Branstädterin (1997) sulauttavan ja mukauttavan elämäntilanteiden käsittelyn mallin mukaisesti vanhuuden hyväksyminen on seurausta prosessista, jossa joustavasti saavutetaan yhdenmukaisuus todellisen ja toivotun tilan välillä (emt. 119).

Klassinen terveystieteellinen sairaan roolin käsite (Parsons, 1951; 1978) esittää näkökulmansa ilmiöön, jossa sairaudet voivat toimia oikeutettuina passiivisuuden tai aktiivisuudesta jättäytymisen perusteina. Sairaan rooli on yhteiskunnallisesti hyväksytty ja legitimoitu asema, eikä sairastunut ei ole syyllinen tai vastuullinen omasta tilastaan. Tämän vuoksi hän on oikeutettu esimerkiksi vapautumaan tietyistä sosiaalisista velvoitteista tai vaatimuksista. (Vaskilampi 2010, 65.) Toisaalta terveystietouden lisääntyminen postmodernin yhteiskunnan osana merkitsee sairaan roolin oikeuksien ja velvollisuuksien monipuolistumista. Terveyttä edistävien ja sille haitallisten tekijöiden tuntemus asettaa yksilöä enemmän vastuuseen sairastumisestaan. (em. 2010, 71.) Vanhuuden tarkastelussa omaksuttu sairauslähetyisyys on laajentunut fyysisten toiminnanvajavuuksien kautta myönteisempiin, toimintakykyä korostaviin vanhenemiskäsityksiin. Puhutaankin pikemmin terveestä vanhenemisestä. (Heikkinen 2002). Kaikkiaan myönteiset vanhuskäsitykset rakentavat vanhenemisestä monin tavoin juuri aikaa, jolloin ikääntyvät ihmiset aktiivisina toimijoina ilmaisevat vastuullisuuttaan omaan terveyteen ja sairauksiin liittyvissä kysymyksissä.

3.3 Kohti myönteisempiä vanhuskäsityksiä

Vanhenemisen myönteisiä käsityksiä on mahdollista tulkita niin kutsutun postmodernin yhteiskunnan ilmentymänä erotuksena perinteisempään vanhuuteen. Myönteisissä käsityksissä vanhenemistä kuvataan esimerkiksi mahdollisuuksien ja valintojen, erilaisen aktiivisuuden ja osallistumisen, tuottavuuden ja voimavarojen näkökulmista. Aktiivinen vanhuskäsitys on runko, johon näiden myönteisten vanhenemisen diskurssien voidaan tulkita monilta osin kiinnittyneen.

3.3.1 Postmoderni vanhuus

Monikasvoinen, uusi vanhuus on lisännyt ja monipuolistanut gerontologisen tutkimuksen vanhuuteen kohdistamia näkökulmia ja käsitteitä. Uudenlaisessa vanhenemisen ymmärtämisessä on korostettu vanhenemisen myönteisiä sisältöjä vasta-reaktiona kielteisille vanhenemisen diskursseille (Koskinen 2007, 19). Postmoderni

vanhuus on monella tavoin sekä ilmiötasolla että käsitteellisesti liikkeessä (Jyrkämä ym. 2009, 165).

Vincent (2003b, 110) luonnehtii postmodernia aikaa yksilöllisten valintojen, reflektiivisyyden ja itsetietoisuuden ja toisaalta epävakauden, turvattomuuden ja nopeiden muutosten kuvauksin. Valintoja vapaasti tekevä identiteetti rakentaa vanhenemistaan erilaisille elämäntyyleille. Vanha ihminen voi olla aktiivinen kuluttaja, yhteiskunnallinen osallistuja ja itsenäinen vastuunkantaja oman elämänsä ja terveyden suhteen. (Kunemund & Kolland 2007, 175; Westerhoff & Tulle 2007, 243.)

Postmoderni vanheneminen on henkilökohtaisten ikämääritysten aikaa. Tällöin oma ikäidentiteetti työstetään pikemmin valitun elämäntyylin, kulutustottumusten ja harrastusten kautta kuin kronologisen iän perusteella. Puhutaan niin kutsutusta yhtenäisiä kulttuurista, jossa perinteiset ikäkoodit ja ikänormit ovat murentuneet ja eri ikäkausien merkitykset ja ominaisuudet ovat liudentuneet toisiinsa. (Rantamaa 2008, 69; Nikander 1999, 29.) Ikä on kuitenkin jatkuvasti läsnä ja sen merkityksistä neuvotellaan. Lisääntynyt ikätietoisuus on tietoisuutta siitä, mitä ikääntyminen on, mitä sen halutaan olevan ja miten siihen voisi omassa elämässä vaikuttaa. Iän muovailtavuus avaa mahdollisuuden tietoisestikin purkaa tai työstää uudelleen ikään liittyviä merkityksiä ja käytäntöjä. (Rantamaa 2008, 73; Julkunen 2008, 17; Koskinen 1998, 15.)

Uudenlaisen vanhenemisen kuvauksissa esiintyy usein niin kutsutun kolmannen iän käsite. Sen voidaan tulkita viittaavan eläkeiän ja varsinaisen vanhuuden väliin aikaan (Karisto 2004, 91). Pelkästään tietyn ikäryhmän kuvauksesta ei kuitenkaan ole kyse, vaan se voidaan nähdä omana, uutena ikädiskurssina ja muiden diskurssien rinnalla kilpailevana ikääntymisen positiivisena tulkintakehikkona (Jyrkämä 2008b, 311). Huomionarvoisena voidaan pitää sitä, että vanhenemisen myönteiset käsitykset ja kuvaukset elävät nimenomaan kolmannen iän puheiden rinnalla. Kuten Karisto (2004, 102) toteaa, ei myönteinen vanhenemisen kuvaaminen aina ole viatonta, sillä pahimmillaan se saattaa korostaa kolmannen ja neljännen iän välillä olevaa eroa, jolloin varsinainen vanhuus piirtyy kolmannen iän käänteiskuvana.

Kaiken kaikkiaan myönteiset puhetavat vanhuudesta täydentävät tärkeällä tavalla perinteisen, usein kielteisenä nähdyn vanhuuden diskursseja. Täytyy muistaa, että erilaiset tieteelliset ja kulttuuriset vanhus- ja ikäkäsitykset toimivat yksilöllisen vanhenemisen rakennusaineina. Postmodernissa, yksilöllisiä valintoja ja vapauksia tukevassa yhteiskunnassa tämä merkitsee sitä, että vanhuus ja vanhenevan identiteetti on mahdollista työstää yksilöllisten halujen perusteella.

3.3.2 Ikääntymisen aktiivisuusdiskursseja

Aktiivinen vanheneminen on ollut keskeinen aihe gerontologisessa tutkimuksessa. Itse aktiivisuuden käsitteen juuret voidaan paikantaa teoreettisesta kirjallisuudesta tunnetun yksilötason vanhenemista kuvaavaan, irtautumisteoreettisille (Cumming & Henry) ajatuksille vastakkaiseen ja niitä kyseenalaistavaan aktiivisuusteoriaan (ks. Jyrkämä 2008b, 292-298). Teorian käsitteellinen peruspilari on aktiivisuus, jolla voidaan viitata kaikenlaiseen tekemiseen ja aktiviteettiin (Jyrkämä 2008, 274). Aktiivinen vanhuskäsitys pohjautuu näkemykseen, jossa onnistuneen vanhenemisen takeita ovat aktiivinen toiminta, osallistuminen sekä fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn ylläpitäminen (Heikkinen 2002, 28).

Aktiivinen ikääntyminen on yhteiskunnallisesti ja poliittisesti erityisen ajankohtainen, -jopa iskulauseenomainen (Julkunen 2008, 28), käsite. Käynnissä oleva vuosi on eurooppalaisittain nimetty aktiivisen ikääntymisen teemavuodeksi (European Year for Active Ageing... 2012). Suomessa vuosi on huomioitu muun muassa Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelmassa, jossa keskeisiksi teemoiksi on nostettu osallistuminen, terve ikääntyminen, työurien pidentäminen, sukupolvien välinen yhteenkuuluvuus sekä elinikäinen oppiminen (Aina on oikea ikä!, 2011). Maailman terveysjärjestön määritelmän mukaan aktiivinen ikääntyminen on prosessi, jossa terveys, osallisuus ja turvallisuus määrittävät keskeisesti ikääntyvän elämänlaatua. Aktiivisuudella viitataan osallisuuteen yhteiskunnan eri kentillä, eikä se näin ole pelkästään fyysistä toimintakykyä ja sen mahdollistamaa aktiviteettia tai työelämäosallisuutta. (WHO 2002, 12.)

Kautto (2004, 10) hahmottaa aktiivisen ikääntymisen käsitettä kahden pääsisällön kautta: yhtäältä korostetaan ikääntyneiden tai kolmasikälaisten taloudellista poten-

tiaalia, toisaalta näkökulmana on tämän kasvavan joukon terveyden ja toimintakyvyn edistämisen tavoitteissa (em. 2004, 10). Jälkimmäisen näkökulman kannattavuutta voidaan perustella tutkimuksilla, joissa on havaittu aktiivisuuden yhteyksiä vanhenevan yksilön hyvinvointiin, terveyteen ja toimintakykyyn. Erilaisen aktiivisuuden on muun muassa todettu ylläpitävän ja vahvistavan iäkkään ihmisen toimintakykyä, lisäävän elinvuosia ja parantavan elämänlaatua (Heikkinen 2002, 28). Myös psyykkinen hyvinvointi yhdistetään aktiivisuuteen (esim. Lampinen 2009). Ikääntyneen ja erityisesti eläkeikäisen väestön hyvä terveys ja toimintakyky vaikuttavat positiivisesti myös aktiivisuuden määrään. Suomalaisten ikäihmisten yleinen aktiivisuus on korkeaa, ja valtaosa nauttii vapaa-ajastaan harrastusten, esimerkiksi vapaaehtoistyön parissa. (Laine 2008, 80-81.) Aktiivisuus sinänsä tai sen määrä eivät toisaalta yksioikoisesti merkitse hyvinvoinnin lisääntymistä, johon keskeisemmin näyttäisi vaikuttavan aktiivisuuden laatu eli se, mikä on yksilön subjektiivinen kokemus osallistumisensa mielekkyydestä (Litwin & Shiovitz-Ezra, 2006).

Kun aktiivisuutta hahmotetaan taloudellisesta näkökulmasta, viitataan usein *tuottavan ikääntymisen* (productive ageing) käsitteeseen. Tämä oleellisesti kolmannen iän sisältöön liittyvän käsitteen (Koskinen 2004, 33) ajatellaan yleisesti viittaavan ikääntyneiden ihmisten osallistumiseen palkkatyöhön, vapaaehtoistoimintaan ja läheishoivaan. Tuottavuusajattelulla on haluttu korostaa ikääntyneiden potentiaaleja sekä käyttämättömiä, arvokkaita voimavaroja ja palveluksia, joiden hyödyt näkyvät yhteiskunta-, yhteisö- sekä sosiaalisten suhteiden tasolla. (Koskinen 2007, 41; Leinonen 2007, 295-296.). Vaikka käsite herättää herkästi mielikuvan taloudellisesta tuottavuudesta, voidaan se yhtäältä mieltää esimerkiksi sosiaalisena ja eri areenoilla tapahtuvana inhimillisenä ja sosiaalisena tuottavuutena (em. 2007). Voidaan ajatella, että tuottavuuden ja osallistumisen merkitykset ovat tällöin pikemmin subjektiivisissa, esimerkiksi auttamisen halun ja siitä saatavan ilon, kokemuksissa, kuin objektiivisesti arvioitavissa olevassa hyödyssä. Tuottavan ikääntymisen ja kolmannen iän käsitteet ovat kaikkiaan lisänneet vanhuuden myönteistä ymmärtämistä. Ne ovat nostaneet ikääntyneiden arvoa itselleen ja yhteiskunnalle laajemminkin, kyseenalaistaneet vakiintuneita ikänormeja ja ikäodotuksia sekä ikääntymistä koskevat stereotyyppioita. (Koskinen 2004, 35.)

Tuottava, aktiivinen ikääntyminen kannattelee ajatusta ikääntyvän ihmisen *voimavaroista* niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisemmalla tasolla. Voimavara-ajattelu muun muassa kyseenalaistaa näkemyksen vanhoista ihmisistä passiivisina huollettavina (Kautto 2004, 12). Se on läheistä sukua aktiiviselle ikääntymiselle (em. 2004,8), ja toisaalta se edustaa myös laajemman sosiokulttuurisen vanhuskäsityksen ydintä: vanhuus nähdään historiallis-kulttuurisena ilmiönä, jota rikastavat monenlaiset vanhenemisen mahdollisuudet, vahvuudet ja voimavarat (Koskinen 2004, 37). Koskisen (em. 2004, 53) ryhmittelyn perusteella ikääntyneiden voimavaroja voidaan hahmottaa kollektiivisten, sosiokulttuuristen, ympäristöön liittyvien sekä psyykkisten ja henkisten voimavarojen kokonaisuuksina.

Voimavarojen, aktiivisuuden ja toimintakyvyn tukeminen on oivallista ikääntymispolitiikkaa, sillä se kantaa hedelmää niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisella ja taloudellisellakin tasolla (Kautto 2004, 22). Koska voimavaranäkemyks huomaa myös vanhenemisen nurjemmat puolet (Koskinen 2005, 194), on se ulotettavissa laajasti kaikkia ikääntyneitä, myös niin kutsutun neljännen iän ihmisiä kuvaavaksi. Toisaalta voimavaranäkemyksistäkin on mahdollista arvostella siitä, että se välttelee ja peittelee avuttomuutta ja riippuvuutta, jotka luonnollisuuden sijaan näyttäytyvätkin kielteisinä uhkana toimijuuden mahdollisuudelle (Tedre 2007,103).

Vanhenemisen tutkimuksessa ja vanhuspolitiikassa suosiota on saavuttanut niin kutsutun *onnistuneen vanhenemisen* (successful ageing) käsite (Jylhä 2000). Käsitteellä ei ole vakiintunutta määritelmää, vaan kysymystä onnistuneesta vanhenemisestä on lähestytty useista näkökulmista erilaisia tekijöitä painottaen. Esimerkiksi perinteiset sosiaaligerontologiset teoriat voidaan hahmottaa kuvauksina siitä, mitä on hyvä, onnistunut vanheneminen (Jyrkämä 2008a, 274). Marin (2002) on puolestaan suhteuttanut käsitettä laajempaan kontekstiin puhuessaan onnistuneesti vanhenevasta yhteiskunnasta.

Toisaalta onnistunutta vanhenemistä pidetään tätä nykyä nimenomaan aktiivisena (Haarni 2010, 32), ja myös yleisimmin tunnetussa määritelmässä (Rowe & Kahn) onnistunut vanheneminen painottuu aktiivisuuden näkökulmasta. Kolmen pääkomponentin kautta hahmotettuna onnistunut vanheneminen on aktiivista elämäntapaa, hyvää kognitiivista ja fyysistä toimintakykyä sekä sairauksien ja toiminnanjävöisyyksien vähäisyyttä (Rowe & Kahn 1997, Heikkisen 2008, 404, mukaan). Aktiiv-

visen elämänotteen osalta korostuvat ihmisten väliset suhteet ja produktiivinen aktiviteetti, toinen komponentti korostaa fyysisen ja kognitiivisen toimintakyvyn ylläpitämistä erilaisen aktiviteetin avulla (Heikkinen 2008, 404).

Ikääntyneiden ihmisten omissa aktiivisuuden tulkinnoissa näyttäisi painottuvan terveyden ja itsestään huolehtimisen teemat. Nämä nousivat keskeiseen aktiivista osallistumista motivoivaan arvoon esimerkiksi Haarnin (2010) tutkimukseen osallistuneilla aktiivisilla kaupunkilaiseläkeläisillä. Aktiivisuutta lähestyttiin hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien - fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen terveyden ja hyvinvoinnin, ja toisaalta näiden yhdistelmää edustavan moniulotteisen hyvinvoinnin määrittämänä (em. 2010, 118-128.) Toisaalta aktiivinen osallistuminen merkitsi monia muitakin asioita, kuten vaikuttamista, yhdessä tekemistä, hyödyksi olemista, itsensä kehittämistä ja itseilmaisua tai ilon ja mielihyvän kokemuksia.

Bowlingin (2008) tutkimukseen osallistuneet ikääntyneet määrittelivät aktiivista ikääntymistä terveyden ja toimintakyvyn sekä sosiaalisten suhteiden ja vapaa-ajan toimintojen kuvauksin. Aktiivinen ikääntyminen merkitsee fyysistä aktiivisuutta, jolla tähdätään ja joilla voidaan pitää yllä terveyttä ja toimintakykyä. Myös sosiaalisella ja mentaalisisällä aktiivisuudella on tehtävänsä laajempaa terveyttä ja hyvinvointia palvelevassa merkityksessä. Aktiivisuus jäsentyi samankaltaisten teemojen kautta myös Stennerin ym. (2010) tutkimukseen osallistuneilla ikääntyneillä. Tutkijat kuitenkin korostivat sitä, miten nämä erilaiset hyvinvoinnin ulottuvuudet pikemmin kietoutuivat monimutkaisella tavalla toisiinsa ja olivat läsnä samanaikaisesti. Keskeinen havainto subjektiivisissa merkityksissä oli myös niiden sisältämä erottelevuus aktiivisuuden ja passiivisuuden välillä, jossa ratkaisevinta näytti olevan näiden välinen tasapaino.

Jolangin (2009) diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tarkasteltiin ikääntyneiden terveydelle ja vanhuudelle antamia merkityksiä. Tutkijan aktiivisuusdiskurssiksi (*active discourse*) nimeämä merkityksellistämisen tapa edusti vastakohtaa heikkoutta ja korostaville puhetavoille (*decline discourse*), jotka tiivistyivät kuvaukseen vanhuudesta heikentyneen terveyden olotilana. Aktiivisuuspuheella rakennettiin positiivista, aktiivisen ja itsenäisen, yhteiskunnalle tarpeellisen toimijan identiteettiä. Aktiivisella elämänotteella ja valinnoilla oli mahdollista vaikuttaa omaan vanhenemiseen ja terveyteen, ja jopa torjua uhkaava vanhan ihmisen kohtalo. Vakimo

(2001) kuvaa tämänkaltaista orientoitumista ei-vanhuutena, joka ilmaisee ikääntyneiden toimintaa odotettuja ikänormeja vastaan. Tekevä ja menevä ruumis oli ei-vanhuuden ilmentymä Vakimon haastattelemilla, eläkeläistanssijoita ja maaseudun ikääntyneitä naisia edustavilla naisilla. Aktiivisuuspuhe kiteytyi puheiksi lähtemisestä, menemisestä ja tekemisestä, joilla etäistettiin riippuvaisen vanhuuden olotilaa. (em. 2001, 308-309.)

Tässä pääluvussa olen hahmotellut vanhenemiseen liitettyjä näkökulmia, jotka karkeasti on jaoteltavissa kaksijakoiseen, kielteisten ja myönteisten vanhuskäsitysten muodostelmaan. Samanaikaisesti se on myös monitulkintainen, jopa ristiriitainen. Näkemykseni mukaan myönteiset puhetavat kuitenkin erottuvat edukseen ikääntymisestä eri areenoilla nykyään käytävää keskustelua. Myönteisiin vanhuskäsityksiin on toisaalta kohdistettu voimakasta kritiikkiäkin. Jyrkämä (2009, 165-166) toteaa, että vanhuskäsitykset ovat sävyiltään ideologisia. Ne sisältävät normatiivisia käsityksiä siitä, minkälainen on oikea ja mikä puolestaan vääränlainen tapa vanheta. Aktiivisen ikääntymisen suhteen normatiivisen paineen uhka voi Heikkisen (2002, 28-29) mukaan koskettaa esimerkiksi sellaisia ikääntyneitä, joilla ei ole resursseja tai kiinnostusta elää suositellun elämäntavan mukaisesti.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Diskurssianalyysi

Tutkimukseni kannattaa sosiaalisen konstruktionismin mukaista ideaa todellisuuden kielellisestä rakentumisesta. Diskurssianalyysi aineiston analyttisenä lähestymistapana on perusteltu, sillä se yhtyy konstruktionistiseen todellisuuskäsitykseen. Tämä luku olkoon johdatus diskurssianalyysiin. Aineiston tuottamista käsittelevän seuraavan luvun (4.2) jälkeen kerron, miten diskurssianalyysin käsitteet palvelevat tämän tutkimuksen tarkoituksia (luku 4.3).

Diskurssianalyysi on määriteltävissä sellaiseksi kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 9-10). Kielelliset prosessit nähdään sosiaalisen konstruktionismin tavoin merkittävimpänä todellisuuden rakentamisen käytäntönä. Analysoitava puhe ja teksti ovat itsessään todellisuuden olennaisia osia, eikä niiden takaa pyritä etsimään ”oikeaa” todellisuutta (Jokinen 2006, 38).

Käyttäessään kieltä ihminen konstruoi eli merkityksellistää sen kohteena olevan ilmiön (Jokinen ym. 1993, 18). Nämä konstruoinnin prosessit tuotoksineen ovat diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteena. Kiinnostus on tavoissa, joilla toimijat kussakin tilanteessa tekevät kielenkäytöllään asioita ymmärrettäväksi. (Jokinen 2006, 40-41;48.) Kielenkäyttäjät voi merkityksellistää, kuvata ja selittää samaakin asiaa tai ilmiötä eri tavoin. Hän voi tukeutua erilaisiin mikro- ja makrotasoisiiin kielellisiin, diskursiivisiin ja sosiaalisiin resursseihin ja valita, miten näitä käyttää. Jokainen valinta rakentaa tietynlaista merkitystä ja antaa näin myös erilaisen kuvan puheen kohteesta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 15-18.) Puhuttu kieli on varsin vaihtelevaa, moniäänistä, jopa ristiriitaista (Suoninen 2001, 66), ja saattaakin tutkimuskohteena olla haastava. Diskurssianalyysissä kuitenkin uskotaan, että todellisuutemme rakentuu erilaisissa merkitysjärjestelmissä, diskursseissa.

Diskurssilla viitataan suhteellisen eheään säännönmukaisten merkityssuhteiden järjestelmään, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä, rakentaen samalla sosi-

aalista todellisuutta (Jokinen ym. 1993, 27). Diskurssi on erityinen tapa representoida inhimillistä todellisuutta. Se on tietynlainen kielenkäytön alue, tapa puhua, kirjoittaa tai ajatella (Lehtonen 1998, 32.) Diskurssit eivät ole jähmeitä merkitysten järjestelmiä, vaan kulttuurisidonnaisia ja ajallisesti ja paikallisesti muuttuvia. Niitä säätelevät toisaalta merkitysten tuottamisen paikalliset prosessit, kuten kasvokkainen vuorovaikutus, ja toisaalta aikakauden diskursiivinen ilmasto, laajemmat kulttuuriset merkitykset, merkityksellistämisen tavat ja kielelliset käytännöt. (Lehtonen 1998, 32; Jokinen & Juhila 2006, 56.) Diskurssit voivat olla rinnakkaisia tai toisiinsa nähden kilpailevia merkityssysteemejä. Jotkut diskurssit voivat olla hallitsevia, hegemonisia, jolloin ne saavat itsestään selvän totuuden aseman. (Jokinen ym. 1993, 29). Diskurssit voivat olla toisiaan tukevia tai toisensa poissulkevia. Ne eivät kuitenkaan ole irrallisia, vaan muokkaavat sosiaalista todellisuutta aina hierarkkisessa suhteessa toisiin diskursseihin (Lehtonen 1998, 68, 71.)

Diskurssien identifiointi on analyysin merkittävä, joskaan ei tärkein tehtävä. Olennaisempaa saattaa olla kysyä esimerkiksi sitä, mitä funktioita jokin diskurssi kantaa eri tilanteissa, tai miten kielenkäyttäjä asemoituu käyttäessään diskursseja. Diskurssianalyysi tarkastelee siis sitä, mitä kieli tekee käyttäjälleen, käyttäjä kielelleen ja miten kieli toimii eri tilanteissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14).

Diskurssianalyysin perustavanlaatuinen lähtökohta on oletus kielestä sosiaalisena toimintana ja tekoina. Puheet ja teot eivät ole toistensa vastakohtia, vaan nämä molemmat ovat toimintaa, joka ylläpitää tai muuntaa sosiaalista todellisuutta. (Suoninen 2006, 18-20; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18). Selonteoilla ei pelkästään kuvata maailmaa tai puheen kohteena olevaa ilmiötä, vaan niillä tuotetaan erilaisia asiantiloja ja seurauksia (Suoninen 2006, 18). Tämä kielen funktionaalisuus on diskurssianalyysin keskeinen kiinnostusalue. Funktioilla tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä kielenkäyttäjä tulee tietyissä tilanteissa puheellaan tehneeksi tai tehneeksi mahdolliseksi. Funktioissa voi yhtä lailla olla kyse sekä tarkoituksellisesta että tarkoituksettomasta toiminnasta. Tilannekohtaisten funktioiden lisäksi kielenkäytöllä voi olla myös yksittäiset tilanteet ylittäviä ideologisia seurauksia. (Jokinen ym. 1993, 42-43; Suoninen 2001, 66, 72.)

Kielen toiminnallisuus ulottuu myös kysymykseen siitä, millaisena kielenkäyttäjä kulloinkin tulee itsensä tai jonkun toisen kuvanneeksi. Diskurssi sisältää näin myös

toimijat, millä viitataan diskurssin ominaisuutta kutsua meitä tietynlaisiin persoonallisuuden positioihin, jotka määrittelevät esimerkiksi oikeuksiamme ja velvollisuuksiamme (Parker 1992, Suonisen 1993, 60-60 mukaan). Käytännössä sama henkilö voi joustavasti asemoitua erilaisiin, vaihteleviin, jopa ristiriitaisiin positioihin. Toimijaulottuvuuksia kuvataan diskurssianalyysissä identiteetin, subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteillä. (Jokinen ym. 1993, 37-38.)

Diskurssianalyysi voi olla merkityksiä (sisältö) tai merkitysten tuottamisen tapoja (muoto) korostava. Merkityksiä korostavassa analyysissä kiinnostus on ennen kaikkea merkitysten sisällössä, jolloin kysytään, *mitä* ja millaisia merkityksiä ihmiset puheissaan ja kirjoituksissaan tuottavat. Tyypillisimmillään sisällön analyysi keskittyy erilaisten merkityssysteemien ja identiteettien tunnistamiseen. *Miten*-kysymyksillä tutkitaan puolestaan merkitysten tuottamiseen käytettyjä tapoja, eli kysytään, millaisia kielellisiä keinoja käyttämällä ihmiset tuottavat merkityksiä. Kielen retorisiin elementteihin keskittyvä analyysi on esimerkki miten-kysymysten ohjaamasta tutkimuksesta. Käytännössä molemmat tutkimukselliset painopisteet ovat läsnä, senkin takia, että kielellisissä käytännöissä merkitykset ja niiden tuottamisen tavat ovat aina toisiinsa kietoutuneita. (Jokinen & Juhila 2006, 66, 77; Jokinen ym. 1993, 228-229.)

4.2 Aineiston tuottaminen

Tutkimusta varten haastattelemani ikääntyneet edustivat eläkeläisiä, ja toteutin haastattelut ryhmämuotoisesti (5 osallistujaa/ryhmä). Kahden ryhmähaastatteluai-
neiston tuottamisessa sovelsin laadullisesta asennetutkimuksesta (Vesala & Rantanen 2007) tunnettua haastattelustrategiaa.

Valintani toteuttaa haastattelut ryhmämuotoisesti perustui tutkimustehtävän mukaiseen näkemykseeni siitä, että aktiivisuus on sosiaalisesti ja kielellisten resursien kautta rakentuvaa. Ajattelen, että kielen sosiaalista todellisuutta rakentavat ominaisuudet korostuvat ryhmäkeskustelutilanteessa, jota ihmisten välinen vuorovaikutus omaleimaisesti jäsentää. Ryhmäkeskustelussa osallistujat joutuvat muodostamaan kollektiivisesti jaettua ymmärrystä yksilöllisistä kokemuksistaan, käsityksistään ja uskomuksistaan, mikä edellyttää neuvottelua ja vertailua erilaisten

mielipiteiden ja ajattelutapojen välillä (Pietilä 2011, 215). Ryhmää haastattelevalla tutkijalla avautuu mahdollisuus nähdä, kuulla ja eritellä ryhmän toimintaa ja ajattelua kehystäviä termejä ja käsitteitä, hahmottamistapoja ja argumentaatiostruktuureja. Kulttuuri on siis ryhmätilanteessa ikään kuin enemmän läsnä, kun taas yksilöhaastattelussa se on enemmän viittausten ja kuvailun kohteena. (Alasuutari 2007, 152-153.) Ryhmäkeskustelutilanne on hahmotettavissa myös tutkimuksen väljänä viitekehyksenä toimivan sosiaalisen vanhenemisen ajatusten näkökulmasta: vanhenemisen ilmiökokonaisuutta merkityksellistetään vuorovaikutuksessa muiden kanssa, ja tässä se tulee myös aktiivisesti uusintamisen, tuottamisen ja muuttamisen kohteeksi. Olettamukseni oli, että ryhmäkeskustelu mahdollisti monipuolisemmin sellaisten diskurssien (repertuaarien) tuottamisen, joiden puitteissa tutkittavia asioita (aktiivisuutta) käsitellään (Alasuutari 2007, 155).

Toteutin ryhmähaastattelut soveltamalla laadullisesta asennetutkimuksesta (Vesala & Rantanen 2007) tunnettua haastattelumenetelmää, jolloin esitin ryhmäkeskustelutilanteessa lauseväittämiä, joita haastateltavat kommentoivat ja joihin he muodostivat kantoja niitä perustellen. Laadullisessa asennetutkimuksessa väittämät toimivat ikään kuin ärsykkeinä, jotka haastavat kantaaottavalle argumentaatiolle (emt. 2007, 33). Esitin haastateltaville kaikkiaan kuusi väittämää, mutta tutkimustehtävän tarkentuessa koskemaan ainoastaan aktiivisuuden puhetapoja, tuli varsinaisen analyysin kohteeksi ainoastaan se aineisto, jonka haastateltavat tuottivat kahden ensimmäisen väittämän yhteydessä. Nämä kaksi väittämälausetta esitän luvussa 4.3.2, jossa käsittelen aineiston mikrokontekstiin liittyviä tuotantoehtoja

Valitsin haastateltavien ryhmät erään eläkeläisjärjestöön toimintaan osallistuvista henkilöistä. Tutkijalla ei ollut kriteerejä sukupuolen ja tarkan iän suhteen, mutta todettakoon, että molemmissa ryhmissä oli tasapuolisesti sekä miehiä että naisia, ja haastateltavat sijoituivat ikäjanalla 65 ja 83 ikävuoden väliin. Laadullisessa tutkimuksessa tutkittavien valikoimisen ohjeena pidetään sitä, että haastateltavat henkilöt tietävät tutkittavasta ilmiöstä tai heillä on siitä omakohtaista kokemusta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Voidaan sanoa, että valintani haastateltavien suhteen oli ”ihanteellinen” tutkimusaiheen (aktiivisuus) näkökulmasta. Haastateltavien iän perusteella voidaan myös päätellä, että haastateltavat ovat alkaneet aikaisempaa aktiivisemmin muodostaa suhdettaan omaan vanhenemiseen ja tulevaan

vanhuuteen. Vanheneminen on heillä ajankohtainen, kantaa otettava asia, huolimatta siitä, tunnetaanko itseään vanhaksi. Haastateltavilla oli näin kokemusta paitsi aktiivisuudesta, myös vanhenemisestä. Kaikkiaan haastatteluryhmien koostaminen valmiina olemassa olevan ryhmän osallistujista oli mielekäs valinta, sillä tuntiessaan toisensa haastateltavat saattoivat keskustella luontevasti.

4.3 Aineistokysymykset ja diskurssianalyysin toteuttaminen

Diskurssianalyysi toimii analyyttisenä työkalunani tutkimustehtävän mukaiselle tavoitteelle tarkastella sitä, miten aktiivisuutta konstruoidaan tutkimuksen kahteen ryhmähaastatteluun osallistuneiden ikääntyneiden jäsentämänä. Muotoilemieni tarkempien aineistokysymysten (alla) jälkeen käsittelen näiden kannalta tärkeimmiksi katsomiani käsitteellisiä näkökulmia ja painotuksia sekä avaan analyysiprosessiani.

1) Millaisia merkityssysteemejä eli tulkintarepertuaareja haastateltavina toimineet ikääntyneet käyttävät ymmärtäessään tai tulkitessaan aktiivisuutta?

2) Miten näitä repertuaareja käytetään ja minkälaisia funktioita ne palvelevat?

3) Millaista toimijuutta erilaisissa repertuaareissa rakennetaan?(täydentävä tutkimuskysymys)

4.3.1 Analyyttiset painopisteet

Repertuaarien analyysi. Aineistokysymykseni kertovat, että analyysityön tavoitteena on identifioida aineistosta erilaisia aktiivisuuden *repertuaareja* sekä tarkastella näiden toiminnallista luonnetta. Repertuaari-käsitteen käyttämistä (diskurssikäsitteen sijaan) perustelen sillä, että analyysi on kiinnostunut erilaisten tilannekohtaisesti ja tietyn teeman (aktiivisuus) ymmärrettäväksi tekemisessä tuotettujen tulkintatapojen moninaisuudesta. Diskurssikäsitteeseen verratakseni hahmottaisin, että repertuaarin käsitteeseen luontuvat paremmin sellaiset termit kuten kielenkäytön mikrotaso, kielen vaihtelevuus ja tilannekohtainen tulkinta (käsitteiden eroista, ks. Jokinen ym. 1993, 27-28). Tässä tutkimuksessa määrittelen repertuaarin sisäi-

sesti suhteellisen yhtenäiseksi, mutta muihin repertuaareihin nähden jännitteiseksi merkityssysteemiksi. Näen, että tietyn merkityssysteemin valossa kohteena oleva asia saa suhteellisen omailmeisen merkityksen. Oletan myös, että aiheen tulkitsemisessa käytettävät repertuaarit eivät ole ainutlaatuisia tai pelkästään tilannekohtaisesti syntyneitä siinä mielessä, että niiden juuret ovat kulttuurisissa ajattelutavoissa. Repertuaarin voidaan siis ajatella olevan osa tai palanen jotakin yleistä, laajempaa kulttuurista diskurssia.

Kieli tekemisenä ja kielen funktionaalisuus. Repertuaarien tunnistaminen ja niiden piirteiden kuvaileminen edustaa analyysityön olennaista painopistettä. Tärkeämmäksi ja kiinnostavammaksi kysymykseksi nostan kuitenkin repertuaarien toiminnalliset ulottuvuudet (aineistokysymys 2). Olen siis kiinnostunut kielen käytän seurauksia tuottavasta luonteesta ja siitä, mitä haastateltavat kullakin ilmaisullaan tekevät ja tulevat tuottaneeksi (Jokinen ym. 1993, 42). Tämänkaltaisella kysymyksellä on mahdollisuus ymmärtää erilaisten repertuaarien tuottamien aktiivisuuden todellisuuksien *rakentamisen*, *neuvottelujen* ja *ylläpitämisen* mekanismeja. En keskity pelkästään toimijan itsensä tarkoittamiin, tilannekohtaisesti tuotettuihin funktioihin, vaan diskurssianalyttisen orientaation mukaisesti olen kiinnostunut myös siitä, miten funktiot aktualisoituvat potentiaalisesti läsnä olevina, mahdollisina funktioina (Jokinen ym. 1993, 42-43). Kielen funktionaalinen tarkastelu on analyysissäni suhteellisen tasapainoista, enkä ole varsinaisesti pyrkinyt funktioiden systemaattiseen jäljittämiseen. Huomauttaisin myös, että tulos-luvuissa olen pyrkinyt välttämään funktio-sanana viljelemistä; puheen tai repertuaarien toiminnallinen merkitys tulee konteksteissaan muillakin tavoin ymmärretyksi.

Kolmanneksi aineistokysymykseksi määrittelin sen, millaista toimijuutta erilaisissa repertuaareissa rakennetaan. Puhun toimijuudesta ja identiteetistä, joiden välillä en tee täsmällistä erottelua. Identiteetit viittaavat ehkä paremmin eräänlaisiin toimijuuden konstruointien lopputuotoksiin, toimijakuviin. Diskurssianalyysissä identiteetit nähdään kielellisesti tuotettuina ja tilanteittain vaihtelevina konstruktiona, eivätkä ne näin viittaa yksilön pysyviin ominaisuuksiin. Identiteetti voidaan ymmärtää merkityssysteemin osaksi, joka saa kussakin repertuaarissa omanlaisen muodon. (Jokinen & Juhila 2006, 68; Jokinen ym. 1993, 39.) Identiteetit voivat kuvaata repertuaarin käyttäjään kohdistuvia tai tälle tarjoutuvia ominaisuuksia, velvolli-

suuksia, oikeuksia ja rajoituksia (ks. Jokinen ym. 1993, 37-40). Oletan, että repertuaareissa rakentuvat identiteetit ja toimijuudet ovat toisiinsa verraten jonkinlaisessa hierarkiassa sen suhteen, minkä vahvuista näiden mahdollistama toimijuus on.

Edellä käsittelemieni keskeisten analyttisten painotusten lisäksi on syytä mainita kaksi muuta analyysi- ja tulkintatyöni kannalta jokseenkin olennaista käsitettä. Diskurssianalyysissa kielen *retorisuuden* analyysilla viitataan repertuaarien muotoa (vrt. sisältö) koskevaan analyysiin. Retoriikka on läsnä kaikessa kielenkäytössä, ja on sen perustavanlaatuinen ominaisuus. Kielen retorisisista ominaisuuksista kiinnostunut analyysi keskittyy miten -kysymyksiin ja tarkastelee merkitysten tuottamisen kielellisiä prosesseja siitä näkökulmasta, kuinka jotkut todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kannatettaviksi. (Jokinen 2006, 46; Jokinen & Juhila 2006, 47; Jokinen 2006, 126.) Keskityn haastattelupuheen retorisuuden analyysiin jonkin verran, joskin motiivini tähän ovat pääsääntöisesti analyysin rikastuttamisen näkökulmissa.

Huomion ansaitseva käsite on myös kielen *modaalisuus*. Modaalisten rakenteiden analyysilla voidaan saada ymmärrystä siihen, miten puhuja suhtautuu ja minkälaisia arvoja hän kohteelle antaa. Modaalisuutta tarkastelemalla voidaan saada käsitystä siihen, onko kohteena oleva toiminta tai asia enemmän ulkoapäin tulevien velvollisuuksien ja pakkojen vai sisältä ohjautuvien motiivien, kuten halun, ohjaamaa. (Sulkunen & Törrönen 1997; 72, 83.) Modaalisuus liittyy näin myös oleellisesti siihen, millaisina toimijuuden mahdollisuudet avautuvat. En ole kiinnostunut mistä tahansa kielen modaalisisista ulottuvuuksista keskittyessäni ainoastaan modaalisiin pääverbeihin (pragmaattiseen modaalisuuteen), joita ovat esimerkiksi haluaminen ja täytyminen. Modaalisten näkökulmien huomioimisella on niin ikään ollut tehtävänsä aineiston analyysin rikastuttamisessa ja syventämisessä.

4.3.2 Analyysin ja tulkinnan mikro- ja makrokontekstit

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa kontekstin käsite on olennainen (ks. esim. Jokinen ym. 1993, 29). Kontekstin huomioimisella tarkoitetaan sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta puolestaan pyritään suhteuttamaan (Suoninen 2001, 51). Kontekstin eri kerrokset vaikuttavat

ja ovat läsnä yksittäisessäkin kielenkäyttötilanteessa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 30). Diskurssianalyttinen tutkimus voi eri tavoin asettua mikro- ja makrokontekstin välille eli tilanteiselle ja kulttuuriselle jatkumolle (ks. Jokinen & Juhila 2006, 56-66). Analyysi- ja tulkintatyössä liikun näillä molemmilla tasoilla, mutta varsinainen analyysi lähtee mikrotasoisesta puheen analyysistä. Aineiston status on poikkeuksellisen korkea diskurssianalyttisissä tutkimuksissa, koska se on osa todellisuutta itseään, eikä pelkästään sen kuvausta (Suoninen 2001, 67). Katsonkin aiheelliseksi esittää tärkeimpiä näkökulmia siihen, minkälaisena ymmärrän tutkimukseni aineiston mikrokontekstin, josta varsinaisen analyysini rakennan. Hahmottelen tutkimuksen makrokontekstia kiteytyneesti luvun loppuosassa.

Vuorovaikutuskonteksti on analyysissäni keskeinen mikrokonteksti, jolloin hahmotan analysoitavia aineistokohtia keskustelupuheenvuoroina, jotka rakentuvat suhteessa keskustelun kulkuun. Vuorovaikutuskonteksti määrittelee puheenvuorojen rajoituksia, kannanottoja ja keskustelijoiden välisiä suhteita. (Suoninen 2001, 52.) Toisaalta tutkimuskysymykseni merkityssysteemien sisällöstä antaa analyysilleni suuntaa, jolloin myös vuorovaikutusanalyysi on luonnollisesti rajoittunutta. Kuvailisin analyysiani tasapainoilevaksi analyysiksi, jossa vuorottelevat toisaalta tarkempi vuorovaikutuskontekstille pohjautuva, toisaalta sisältöön keskittyvä kuvailevampi analyysi. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että analysoin hieman laajempia aineistokohtia tai suhteutan analyysia edeltävään puheenvuoroon, ja toisaalta analyysi toteutuu vuorovaikutuskontekstista irrotettuna.

Haastattelijan esittämällä kysymyksillä on niin ikään olennainen merkitys vuorovaikutuskontekstin kannalta (Suoninen 2001, 52). Tässä tutkimuksessa haastattelijan esittämät väittämälauseet nousivat ensisijaiseen arvoon. Sen lisäksi, että väittämiin otettiin paitsi suuremmin kantaa, toimivat ne myös muun keskustelun virittäjinä ja tukirankana. Kontekstin täsmentämisen vuoksi esitän väittämät vasta tässä yhteydessä:

Väittämä 1: *Vanhetessa on tärkeää olla aktiivinen*

Väittämä 2: *Vanhenemisessa onnistuminen on itsestä kiinni*

Kyseiset väittämälauseet olivat kaksi ensimmäistä väittämää niistä kuudesta, joita haastateltaville kaikkiaan tulin esittäneeksi. Kuten jo toisaalla totesin, tutkimuskysymykseni tarkentui koskemaan pelkästään sitä, miten aktiivisuudesta puhutaan,

kun alkuperäinen kysymykseni tavoitteli ikääntyneiden näkökulmia useampiin vanhuutta koskeviin käsityksiin tai käsitteisiin. Ensimmäinen väittämistä keskittyi varsinaiseen intressiin eli aktiivisuuteen. Mitä haluan tässä tähdentää, on se, että haastateltavat lähestyivät onnistumisteeman ympärille kiedottua väittämää ikään kuin ensimmäisenä mainitun väittämän kontekstissa. Nähdäkseni tässä toteutui siis vuorovaikutuskontekstin kannalta merkittävä seikka siitä, miten edellä käsitelty pohjustaa ja rakentaa myöhemmin syntyvää keskustelua ja aiheiden käsittelyä. Jälkimmäinen väittämä olisikin tulkintani mukaan esitettävissä myös kysymyksenä siitä, minkälaiset tekijät vaikuttavat aktiivisuuteen tavalla, jossa yksilön oma vastuu aktiivisuudesta käy vähemmäksi. Tämänkaltainen haastatteluasetelma tarjosi siis mahdollisuuden herkistää analyysia aktiivisuuden ja oman vastuun välisen kysymyksenasettelun ympärille. Kaikkiaan näin siis analyyttisen mahdollisuuden suhteuttaa onnistumisteeman ympärille rakentuvaa puhetta myös aktiivisuuden kehyksiin. Tulosten esittämisen yhteydessä avaan erilaisia kontekstikiemuroita tarpeelliseksi katsomassani määrin.

On tärkeää huomata, että kyseiset haastateltaville esittämäni väittämät sisältävät itsessään rajoituksia, jolloin ne kutsuvat lähestymään aihetta tietyistä näkökulmista. Väittämät ovat suhteellisen voimakkaita ja normatiivisesti latautuneita (ks. myös tutkimuksen eettisyyttä käsittelevä luku 4.4). Esimerkiksi ensimmäinen näistä välittää suoraan käsitystä, että aktiivisuus on hyve, jota jokaisen ikääntyvän tulisi vaalia. Tämänkaltainen asetelma huomioon ottaen oli ymmärrettävää, että haastateltavien pääasiallinen suhtautuminen aktiivisuuteen oli myönteinen. Väittämälauseiden rajoittamalla mikrokontekstilla oli lopulta aineiston analyysia rikastuttava merkitys (Jokinen ym. 1993, 29). Analyytisesti kiinnostava kysymys oli esimerkiksi se, minkälaiseen repertuaariin haastateltavat tukeutuvat rakentaessaan aktiivisuutta väittämän mukaista normia uusintavalla tavalla. Väittämäkontekstista on tässä yhteydessä sanottava vielä, että sillä ei ollut haittaavaa merkitystä repertuaarien variaation näkökulmasta. Vaikka haastateltavat näyttivätkin jäsentävän aktiivisuutta hallitsevalla tavalla, tukeutuivat he myös toisenlaisiin aktiivisuuden ymmärtämisen tapoihin.

Tutkimukseni makrokontekstia hahmotan kahden teemakokonaisuuden kautta. Analyysi- ja tulkintatyön makrokontekstina toimii ensisijaisesti erilaiset vanhuutta ja

vanhenemista käsittelevät kulttuuriset puhetavat, joihin loin katsauksen opinnäytetyöraportin ensimmäisissä luvuissa puhuessani vanhuskäsitteistä ja hahmotellessani vanhenemista ikääntyneiden näkökulmasta. Toiseksi makrokontekstin asemassa väljemmässä merkityksessä on kulttuuri ikään kuin yleisempänä reperтуаarien tulkintakehikkona.

Kokonaisuudessaan analyysi- ja tulkintatyö toteutuu siis mikro- ja makrotason vuorovaikutuksessa. Vaikka analyysi on lähtökohtaisesti aineistouskollista, on makrotasoinen tulkintatyö luonut asioihin sellaista ymmärrettävyyttä, jota en olisi tavoittanut tiukalla mikrotason analyysiotteella. Selitys siihen, miksi olen puhunut samanaikaisesti analyysi- ja tulkintatyöstä, liittyy juuri näiden kahden kontekstin yhteen kietoutuneisuuteen. Diskurssianalyysia soveltavan tutkijan positiotani kuvailisin lähinnä analyytikon ja tulkitsijan termeillä (tutkijan positioista, ks. Juhila 2006, 201-232).

4.3.3 Maanläheinen kuvaus analyysiprosessista

Diskurssianalyttisissa tutkimuksissa korostetaan tuloksiin johtaneen analyysiprosessin kuvaamisen tärkeyttä. Olen edeltävissä luvuissa jo esittänyt keskeisiä analyysi- ja tulkintatyötäni ohjanneita näkökulmia ja käsitteitä, ja toivon, että lukijakin sai tämän myötä käsityksen päälinjoista. Tässä luvussa keskityn analyysityön konkreettisempiin, ja vähän omia kokemuksianiikin valottaviin näkökulmiin.

Diskurssianalyttinen aineiston lukutapa merkitsi ennen kaikkea uudenlaista tai totutusta poikkeavan asioiden hahmottamistavan omaksumista. Aineisto ei ollut lainkaan itsestään selvä tai helppolukuinen, vaan arvoituksellinen ja erilaisille tulkinnoille altis. Toiseksi diskurssianalyttinen lukutapa edellytti yksityiskohtaista kieleen, jopa yksittäisiin sanoihin keskittymistä. Mikrotasoinen analyysiote tarkoitti käytännössä varsin tiivistä, lukemisen ja kirjoittamisen jaksottamaa keskustelua aineiston kanssa. Saatoin havaita, miten aineiston uudelleen lukemiset merkitsivät samalla usein sitä, että tulkinnat kehittyivät tai jopa kokonaan muuttuivat.

Tutkimustehtäväni ja aineistokysymykseni ohjaamana olin kiinnostunut siitä, miten haastateltavat merkityksellistävät aktiivisuutta erilaisiin reperтуаareihin tukeutumalla. Diskurssianalyysissa merkityssysteemien jäsentämiseen ei varsinaisesti ole

olemassa mitään mekaanisesti noudatettavaa tekniikkaa (Suoninen 2001, 75). Kuvailisinkin omaa analyysiotettani ”omintakeiseksi”. Esimerkiksi aineiston erilainen jäsenteleminen perinteisesti laadullista tutkimusta luonnehtivalla tavalla ei olisi helpottanut analyysityötä saatikka ollut mielekästäkään pienen aineiston kohdalla. Analyysi- ja tulkintatyöni ei toteutunut systemaattisesti, tiettyjen vaiheiden kautta loogisesti etenevänä prosessina. Vaikka jonkinlaista vaiheisuutta analyysiprosessini toki ilmensi, eteni se ennen kaikkea luovasti ja syklisesti, aina pienten vihjeiden ja niiden ratkaisemisen kehissä.

Alkuvaiheessa saatoin suunnata mielenkiintoni ja tavoitteeni repertuaarien identifiointiin. Pääsin alustavaan tuntumaan mahdollisista repertuaareista, joita tulin nimenneeksikin, mutta jotka matkan varrella lähes kokonaan muuttuivat. Sisältöön keskittyvä analyysi oli kuitenkin riittämätöntä, joskin se edusti välttämätöntäkin analyysivaihetta. ”Unohdin” hetkeksi repertuaarianalyysin, ja aloin keskittyä haastattelupuheen toiminnalliseen ja funktioita rakentavaan ulottuvuuteen. Analysoimalla sitä, mitä kielellä tehdään erilaisissa konteksteissa, vein tärkeällä tavalla myös repertuaarien tunnistamisen prosessia eteenpäin. Tietynlaisten merkityssysteemien jäsentämänä haastateltavat rakensivat tai tekivät mahdolliseksi erilaisia asioita. Tärkeää oli kuitenkin huomata, että eri repertuaareilla saattoi olla samankaltaisia funktioita, joista yksinkertaisena esimerkkinä mainittakoon aktiivisuuden puolustaminen. Tämänkaltaisten selviöiltä näyttävien tilanteiden edessä analyysilta edellytettiin hienosyisempää otetta, joka nähdäkseni oli ratkaisevinta repertuaarianalyysin viimeistelyn näkökulmasta.

Repertuaarit esiintyvät aineistossa yleensä pieninä paloina (Suoninen 2001, 67). Koin, että tämä repertuaarien hajallaan oleminen korostui pienen aineiston kohdalla. Palasten tunnistaminen merkityssysteemien osina oli haastavampaa ja tulkinnanvaraisempaa, kuin mitä se laajempaa aineistoa analysoitaessa olisi nähdäkseni ollut. Toisin sanoen määrittellessäni ja rajatessani erilaisia repertuaareja en saanut sellaista varmuutta tulkintojeni ”oikeellisuudesta”, kuin minkä laaja aineisto olisi kenties mahdollistanut.

Ehkä hieman yllättävänä eteen tullut haaste koski kysymystä siitä, miten nimeän tunnistamani repertuaarit. Tämän ongelman ratkaisemisessa sain hyödyllisimpiä näkökulmia tavoista, joilla Suoninen (1992; 2001) oli tutkimuksessaan perhettä

koskevat repertuaarit perheenäidin puheesta identifioinut. Tämän ja muiden tutkijoiden aineistoistaan identifioimien repertuaarien välillä olevat yhtymäkohdat kuvastavat mielestäni hyvin Suonisen (2001, 68) toteamusta siitä, miten samallakin repertuaarilla tai diskurssilla voidaan tehdä ymmärrettäväksi mitä erilaisimpia aiheita. Yleensäkin diskurssianalyttinen kirjallisuus on antanut virikkeitä ja tuonut helpotusta diskurssianalyysia ensimmäistä kertaa soveltavalla analyysoijalle.

4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Esitän seuraavassa tärkeimmiksi katsomiani näkökulmia tutkimuksen eettisyydestä ja luotettavuudesta. Laadullisen tutkimuksen eettisyys koskettaa oleellisesti tutkimuksen luotettavuuteen liittyvää ulottuvuutta. Eettinen kestävyys on tutkimuksen luotettavuuden toinen puoli (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127).

Tutkijan etiikka joutuu tutkimusprosessin aikana useita kertoja koetukselle jokaisen tutkimuksessa tehdyn päätöksen myötä (Eskola & Suoranta 2008, 52). Haastattemieni henkilöiden kohtelun osalta olen tiedostanut keskeiset eettiset kysymykset esimerkiksi tutkimusaiheen informoinnista, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja tutkittavien anonymiteetin turvaamisesta (Hirsjärvi ym. 2005, 26-27). Tutkittavien informointiin liittyvä näkökulma joutui toisaalta uudemman eettisen arvioinnin kohteeksi analyysiprosessin alkuvaiheissa muuttuneen tutkimustehtävän muuttumisen myötä. Ratkaisuni tutkimuskysymyksen tarkentamisesta ei ollut informointihetkellä tiedossani, mutta kirukkaalla tutkimussuunnitelmalla ja sen mukaisella etenemisellä olisin lisännyt tutkimuksen eettisyyttä.

Merkittävä tutkimukseni eettinen kysymys koskee sitä, millaista todellisuutta itse tutkimusraportillani kokonaisuudessaan rakennan. Sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin näkökulmasta tutkijan omaan kielenkäyttöön liittyvät ratkaisut tuottavat omanlaista todellisuusversiotaan ja ovat siten vakavasti otettavia. Eräs kielen käytön tutkijan peruskysymys on esimerkiksi se, miten hän huomaamattaan uusintaa olemassa olevaa käsitteistöä, vanhoja kategorioita ja dikotomioita (Jokinen ym. 1993, 23). Esimerkiksi vanhuuteen ja vanhenemiseen liittyvien käsitysten tarkastelussani olen uusintanut aikaisempia käsitteellisiä hahmotelmia ja dikotomioita. Diskurssianalyysin keskeisen lähtökohdan omaksuneena olen tietoinen te-

kemieni kielellisten valintojen ja jäsenysten seurauksellisesta ulottuvuudesta. Jokinen ym. (1993, 24) toisaalta huomauttavat siitä, että tutkijan on rakennettava tekstejään sellaisten merkityssysteemien avulla, jotka ovat siinä määrin vakiintuneita, että ne kommunikoivat keskenään ja ovat siten kulttuurisesti ymmärrettäviä.

Oma osallisuuteni sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen välittyi myös haastataville esittämässäni väittämälauseissa. Kuten toisaalla jo totesin, olivat väittämät normatiivisesti painottuneita, ja tässä mielessä olivat eettisesti erityisen arkoja. Vaikka soveltamani haastattelustrategia palveli tarkoitustani erilaisten aktiivisuuden repertuaarien ja niiden käyttötapojen analysoimisessa, olisin toisaalta voinut enemmän harkita lauseiden muotoilua. Annoin kuitenkin haastateltaville mahdollisuuden itse ottaa kantaa väittämiin, ja yhteistyössä muiden ryhmän jäsenten kanssa neuvotella niiden merkityksiä mielekkäämpään suuntaan.

Tärkeänä eettisenä tutkijaa ja haastateltavaa koskevana kysymyksenä pidän sitä, millaiseksi tutkija asemoi suhteensa haastateltaviin. Tämä heijastuu esimerkiksi siihen, millaisia aineistokohtia tutkija raportissaan esittää, ja miten hän näitä analysoi ja tulkitsee. Diskurssianalyttisen orientaation mukaisesti kiinnostukseni ei ole yksilössä, vaan sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 37). Vaikka näenkin haastateltavan aktiivisesti merkityksiä luovana osapuolena (Hirsjärvi ym. 2005, 194), edustavat haastateltavat kuitenkin ikään kuin kulttuuria. Tämän vuoksi myöskään tekemäni tulkinnat eivät kohdistu yksilön kokemuksellisuuteen, eivätkä näin ollen ole yksilöä vahingoittavia. Mahdollisessa kriittisessäkin hengessä tekemäni tulkintatyö kohdistuu kulttuuriin ja sen vallitseviin ajattelutapoihin ja niiden mahdolliseen arviointiin. Jonkin verran kuitenkin yhdyn diskurssianalyysiin kohdistettuun kritiikkiin, jonka perusteella kyseinen lähestymistapa hahmottaa tutkittavia ”vain” kielenkäyttäjinä (ks. DA:n ”kriittisistä kysymyksistä”, Juhila & Suoninen 2006, 234-252). Olenkin tietoisesti jättänyt eräitä aineistokohtia esittämättä, tai olen kääntänyt niitä omin sanoin neutraalimmaksi kieleksi.

Haastateltavien puheesta tekemiäni tulkintoja voidaan arvioida myös luotettavuuden näkökulmasta. Jokisen & Juhilan (1994) mukaan diskurssianalyttisten tutkimusten tärkein luotettavuuden kriteeri on diskurssien rakentumisesta esitettyjen tulkintojen perusteltavuus (Eskola & Suoranta 2008, 198). Perustellut tulkinnat pohjautuvat tutkijan ja aineiston väliseen vuoropuheluun (Jokinen ym. 1993, 28).

Aktiivisuuden repertuaareja kuvaavassa tulososiossa pyrin tekemään analyysi- ja tulkintatyötäni näkyväksi, korostaen aineistovetoisen analyysiotteen merkitystä. Diskurssianalyysissa kielen ja sen käytön mikrotasoinen analyysi on olennaista sikäläkin, että se sitoutuu sosiaalisen konstruktionismin mukaiseen ajatteluun todellisuuden kielellisestä rakentumisesta. Tulosten esittäminen ”nousseina” olisi merkittävä riski paitsi tulosten vakuuttavuudelle (Juhila & Suoninen 2006, 235), sotisi se myös diskurssianalyysin lähtökohtia vastaan. Analyysiprosessin aikainen vuoropuheluni aineiston kanssa on merkinnyt tulkintojeni muuttumista ja täsmentymistä, minkä vuoksi esitän tulososiossa diskurssianalyysin perusluonteen (Jokinen ym. 1993, 231) tavoin mahdollisimman hedelmällisiä ja perusteltuja tulkintoja ja tällä tavoin kumuloin aikaisemmin tekemääni tulkintatyötä. Aineiston ja päättelypolkujeni esittelyilläni altistan nämä samalla lukijan arvioinnin kohteeksi ja tällä tavoin yllytän ja annan lukijalle oikeuden vaihto-ehdoisten, ristiriitaistenkin, tulkintojen tekemiseen (Juhila & Suoninen 2006, 235.).

Aineistovetoisuus on siis diskurssianalyysin luotettavuuden näkökulmasta tavoiteltavaa. Diskurssianalyysiin kuuluu toisaalta myös spekulatiivisuus, jolloin tutkija ikään kuin etääntyy varsinaisesta aineistosta käyttääkseen tulkinnan apuna omaa kulttuurista pääomaansa (Jokinen ym. 1993, 230). Näkisin, että tulkinnat ovat aina jossakin määrin spekulatiivisia, huolimatta siitä, että ne tehdään perustellusti ja aineistovetoisesti haastateltavien puheesta. Tutkimuksen tuloksia esitellessäni ymmärrän, etteivät esimerkiksi yhteenvedonomaiset pohdintani tai tukeutumiseni muuhun kirjallisuuteen selitä tai perustele tulosteni totuudellisuutta. Se, millä tavoin kykenen keskustelemaan aineiston kanssa ja lähestymään sitä erilaisista näkökulmista, on riippuvainen ja kertoo tutkijan tulkinnallisista kyvyistä ja kulttuurin ja sen diskursiivisten käytäntöjen tuntemuksesta. Laadullisen tutkimuksen tekijänä myönnän subjektiviteettini ja sen, että olen tutkimukseni keskeisin tutkimusväline (Eskola & Suoranta 2008, 210).

Diskurssianalyytikko ei pyri esittämään tulkintojaan ylivertaisina, muut tulkinnan mahdollisuudet syrjäyttävinä faktoina. Ylipäätään faktat nähdään sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti sosiaalisesti tuotettuina, olivatpa ne kenen tahansa perustelemia. (Juhila & Suoninen 2006, 234-235.) Vaikka pyrinkin perusteltujen tulkintojen tekemiseen, ymmärrän, että joku toinen olisi mahdollisesti tehnyt erilaisia

ja omille tulkinnoilleni vastakkaisiakin tulkintoja repertuaarien sisällöistä, niiden funktioista ja näissä konstruoitavista toimijaulottuvuuksista. Itse suhtaudun tutkimustuloksiini ikään kuin ne olisivat näkökulmia todellisuuteen ja siihen, miten asiat mahdollisesti ovat tai voivat olla. Laadullisen tutkimuksen tavoin pyrin siis lisäämään ilmiöiden ymmärrettävyyttä. Mielestäni laadullinen tutkimus onnistuu parhaiten silloin, kun se on esittänyt tutkimuskohteena olevaan asiaan näkökulmia, jotka herättävät keskustelua ja suuntaavat katsomaan asioita toisenlaisista, ”yhtä mahdollisista” todellisuuksien näkökulmista.

Perinteisesti tutkimuksen eräänä luotettavuuden mittapuuna on käytetty tutkimuksen aineiston kokoa ja edustavuutta. Puhutaan esimerkiksi aineiston kylläntymisestä eli saturaatiosta kuvaamaan tilannetta, jolloin aineistoa on riittävästi eivätkä uudet tapaukset tuottaisi uutta tietoa tutkimusongelman kannalta (Eskola & Suoranta 2008, 62). Diskurssianalyttisissä tutkimuksissa kyseinen luotettavuusnäkökulma on epäolennainen: tutkimuksen onnistuminen ei ole aineiston koosta riippuvainen, vaan pienikin aineisto, kuten yksittäistapaus, voi olla järkevä valinta (emt. 2008, 197; Juhila & Suoninen 2006, 242).

Tämän opinnäytetyön aineisto oli pieni, koostuen kahdesta ryhmähaastattelusta. Tutkimustehtävän tarkentumisen vuoksi aineisto myös pieneni merkittävästi, jolloin lopulliseksi analysoitavaksi aineistoksi tuli noin kolmasosa kahdesta kokonaisesta ryhmähaastatteluaineistosta. Diskurssianalyysissä aineiston pieni koko voi ilmentää järkevää resurssien suuntaamista, ja se antaa tilaisuuden kertoa mieluummin vähästä paljon kuin paljosta vähän (Juhila & Suoninen 2006, 241-242). Niin ikään pienen aineiston analyysillä voidaan kertoa havainnollisesti ja ajatuksia herättävällä tavalla siitä, mikä on kulttuurisesti mahdollista (Suoninen 2001, 28). Hahmotan aineistoani ja ymmärrän sen olevan tietyssä kontekstissa tuotettua. Tämän kontekstin ehdoilla ja siitä mahdollisimman paljon irti ottaen rakennan analyysini. Aineiston kattavuutta lisätäkseni en niinkään olisi kasvattanut aineiston määrää; Koska kieli kaikessa muovautuvuudessaan kykenee mitä erilaisimpien todellisuuksien rakentamiseen, olisin ennen kaikkea keskittynyt siihen, miten rakentaa sellaisia konteksteja, joissa kielen variaatiot olisivat mahdollisimman rikkaita.

5 REPERTUAARIT AKTIIVISUUTTA RAKENTAMASSA

Repertuaareja, joita tunnistin kahdessa ryhmässä haastattelemieni ikääntyneiden aktiivisuuspuheesta, oli kaikkiaan viisi, joista yhden jaottelin kahden erilaisen repertuaarin muodostamaksi kokonaisuudeksi: *hyvinvointirepertuaari*, *yksilöllisyyden repertuaarit* (*yksilöllisyysrepertuaari* ja *jatkuuusrepertuaari*), *kohtalorepertuaari*, *individualistinen repertuaari* sekä *realistinen repertuaari*. Vaikka käsittelen näitä repertuaareja kutakin omassa tulosluvussaan, en ole repertuaarien vuorovaikutusluonteen vuoksi voinut olla viittaamatta näihin myös jonkin toisen repertuaarin käsittelyn yhteydessä. Ennen tulosten lukemista on suositeltavaa tutustua litterointimerkintöihin (Liite 1). Aineistokatkemat, joita esitän ja analysoin tulosluvuissa, olen pyrkinyt valikoimaan tarkoituksenmukaisesti. Toki myös pieni aineisto asetti omat rajoituksensa aineistokohtien valikoinnin suhteen, mikä vuoksi saatan lisäksi esimerkiksi viitata joihinkin aineistokohtiin tai niiden ”paloihin” kahdestikin.

5.1 Hyvinvointirepertuaari

Hyvinvointirepertuaariksi identifioimani aktiivisuuden tulkintaresurssi sai nimensä terveyden ja hyvinvoinnin teemaan liittyvän sanaston perusteella.

(...)että nyt jos jättäytyy siinä lamaantuu (...) henkisesti ja myöskin fyysisesti...

Et se on musta ehdotonta et ikääntyvät ihmiset pyrkii niin paljon tällaseen kanssakäymiseen. Se on sitä sosiaalista verkostoa.

Se ((aktiivinen osallistuminen)) on tälle kopalle niin hyväks.

(...)koittaa olla aktiivinen ja tehdä ristisanatehtäviä tai muuta vastaavaa ja ((naurahtelua))(...)että järki pysyis ja ja sitten liikunta- että tämä liikuntakyky säilyis ni käydä vesijumpassa ja semmosta.((yleistä myöntelyä))

Haastateltavat puhuivat sosiaalisesta verkostosta tai viittasivat henkiseen ja fyysiseen terveyteen, joiden ylläpitämisen edellytyksenä aktiivinen tekeminen tai lähteminen on. Moninaiseen hyvinvointiin viittaava repertuaari rakentuu itsestään

huolehtimisen, hyvinvoinnin ja terveyden vaalimisen arvostettavuudelle ja tärkeydelle – aktiivisuus saa merkityksensä sen terveyttä ja hyvinvointia tuovalla tehtävällä. Hyvinvointirepertuaarin väljän kasvualustan voidaan nähdä olevan terveyden ja hyvinvoinnin tärkeyttä yleisesti vaalivassa kulttuurisessa ilmapiirissä. Ennen kaikkea tulkitsen haastateltavien hyvinvointipuheessa kuitenkin uusinnettavan vanhenemista jäsentävää aktiivisuusdiskurssia, jota terveyttä ja hyvinvointia painottavat tulkinnat vahvasti luonnehtivat.

Fyysisen, henkisen ja sosiaalisen terveyden ja toimintakyvyn ylläpitämisellä vastustetaan samalla näiden heikentymisen seurauksena aiheutuvia erilaisten toimintakyvyttömyyksien ja yksinäisyyden tiloja. Tehdessään selkeää vastakkainasettelua aktiivisuuden ja heikentyneen toimintakyvyn välille haastateltavien voidaan tulkita suhteuttavan aktiivisuutta sairauksien ja toimintakyvyn heikkenemisen näkökulmia korostaviin vanhuskäsitteisiin. Aktiivisuus saa tällöin merkityksen asiana, jolla vastustetaan asettautumista näihin kielteiseen nähtyihin vanhan ihmisen rooleihin. Aktiivisuutta kuvatessaan haastateltavat tuottivat itseään samalla toimijoina, joilla on mahdollisuus ja resursseja elämäntavallisilla valinnoillaan vaikuttaa omaan hyvinvointiin ja toimintakykyyn ja näiden heikkenemiseen.

Perustelujen antaminen varsinaisista aktiivisuuden terveystavoitteisista hyödyistä tai vaikutuksista oli ehkä yllättävän rajoittunutta molemmissa ryhmäkeskusteluissa. On mahdollista, että hyvinvointirepertuaarin teesit terveyden ja hyvinvoinnin tärkeydestä ovat kulttuurisesti ja myös ikääntyneen väestön keskuudessa niin yleisesti tunnettuja ja totena pidettyjä, että enempien perustelujen esittämistä ei koettu tarpeelliseksi (ks. Suoninen 2001, 20) Mahdollisesti myös viimeisen aineistokatkelman humoristinen, ehkä ironiankin sävyttämä puhe (...*tehdä ristisanatehtäviä*...) on tulkittavissa viittauksena yleisesti tiedettyyn ja suositeltavana pidettyyn asiaan. Terveys- ja hyvinvointipainotteisen aktiivisuuden tulkinnan voidaan ehkä nähdä itseisarvon lailla sisäistyneen osaksi haastateltavien ajatusmaailmaa.

Ryhmäkeskusteluissa hallitsevammaksi hyvinvointirepertuaarin elementiksi näytti jäsentyvän eräänlainen moraalinen aktiivisuuspuhe. Tällöin haastateltavat lähestyivät aktiivisuutta velvollisuuden tai pakon ehdollistamana käyttäytymisenä, tai argumentointia hallitsi pyrkimys puolustaa omaa aktiivisuutta. Aktiivisuudessa oli

kyse siis paljon muustakin kuin ”viattomasta” terveyden ja hyvinvoinnin itseisarvojen tavoittelusta.

Hyvinvointirepertuaarin velvollisuutta ilmaisevilla sanoilla (pitää, pakottaa, täytyä) aktiivisuudesta rakennetaan pakottava velvollisuus ja välttämättömyys. Toimijuuden modaliteettina täytyminen ilmaisee erilaisia fyysisiä ja sosiaalisia – normatiivisia ja moraalisia – pakkoja ja rajoituksia (Jyrkämä 2007, 206). Velvoitteet ovat toiminnan motiiveja ja voimavaroja, jotka ovat useimmiten ulkopuolen aikaansaamia. Ulkoa määrittävänä subjektin asema on ymmärrettävissä heikoksi. (Sulkunen & Törrönen 1997, 83, 142). Aktiivisuuden välttämättömyyden ilmaisut kielivät velvoitteiden taustalla olevien kulttuuristen terveyden ja hyvinvoinnin ihanteiden ja arvostusten hallitsevuudesta ja itsestänselvyydestä. Aktiivisuus terveyden ja hyvinvoinnin tavoittelemisen keinona rajoittuu velvoitteiden läsnä ollessa ikään kuin ainoaksi oikeaksi toiminnan muodoksi, jolloin mahdollisuus valintojen tekemiseen henkilökohtaisten motiivien perusteella asettuu kyseenalaiseksi.

Toisaalta rajan vetäminen siihen, milloin toiminnan arvo määrittyy enemmän ulkoapäin, ja milloin henkilökohtaisista tunnoista käsin, on vaikeaa. Vaikka velvoitteiden taustalla olevat arvot ilmaisevat yleisiä hyveitä ja määrittävät ulkoapäin, ei tämä tulkintani mukaan yksioikoisesti merkitse sitä, että ne ovat yksilön oman tahdon kanssa ristiriitaisia. Näkemykseni mukaan pakot ja velvollisuudet voivat myönteisessä merkityksessä olla myös sisäiseksi voimavaroiksi ja motiiveiksi omaksuttuja. Seuraavista aineistoesimerkeistä ensimmäinen ikään kuin viittaisi siihen, miten tällainen ulkoapäin tuleva velvoite on sisäistynyt osaksi toimijan omaan ajatusmaailmaan ja aktiivisuuteen ohjaavaksi sisäiseksi voimavaraksi, vaikkakin pakottavaksi sellaiseksi

Esim.1 Kokoajan niinku pakottaa... nyt lähdet kävelemään etkä istu siinä ja...

Esim. 2. Mun mielestä niin ihmisten pitäis ja, ja varsinkin vanhusten ni sen pitäis lähteä, niist omist pesistä liikkeelle. Koska se on nimenomaan sitä että jos mä sinne ((epäs.)), näivetyn. ((Muu puhuja: jooh)). Sää oot sielä ja-. Tiedän tapauksia(...) ((puhujaa viittaa tuntemiinsa puhujaa itseään vanhempiin ihmisiin, jotka ”häidin tuskin käyvät pihalla”)). ((Yleistä myöntelyä)) Mää en ymmärrä kyllä että millä ne saa aikansa kulumaan. ((Yleistä myöntelyä))

Toisen esimerkin puhuja konstruoi aktiivista lähtemistä yleisenä, kaikkia ihmisiä koskevana välttämättömyytenä. Kohdentamalla aktiivisuutta erityisesti vanhoja ihmisiä koskevana, voidaan tulkita, että puhuja antaa samalla itsestään vaikutelman, jonka perusteella aktiivisuus on omakohtaisesti hallinnassa ja mahdollinen selityksenantovelvollisuus on tämän suhteen perusteetonta. Huomionarvoisinta kyseisessä aineistoesimerkissä on se, miten kauttaaltaan arvottavasävyisessä puheessa rakennetaan kategorialta passiivisista kotiin jättäytyjistä. Jolangin (2008) tutkimuksessa, joka käsitteli ikääntyneiden näkemyksiä omaan terveyteen vaikuttamisen mahdollisuuksista ja vastuusta, haastateltavien puheessa oli läsnä samankaltainen muiden ihmisten toimintaa kielteisesti arvottava piirre. Crawfordtiin (1984) viitattaessa Jolanki (2008, 68) toteaa kyseisen ilmiön kuvastavan terveyden yleistä moraalisuutta. Näkisinkin, että hyvinvointirepertuaarin moraalisesti sävyttynyt luonne on pitkälti ymmärrettävissä juuri sillä, että aktiivisuutta jäsennetään terveyslähtöisesti.

Retorisesti voimakkaan kielteistä kuvailua esiintyy aineistossa enemmänkin puhuttaessa lähtemiselle vastakkaisesta jättäytymisestä, jolla viitattiin kotiin jäämiseen jopa kohtalokkaana tilana. Kohtalonalaisuudesta ei kuitenkaan ole kyse, sillä kotiin jättäytymisestä rakennettiin yksilön omalla vastuulla oleva valintakysymys. Toisin sanoen (jälkimmäisen 2-esimerkin, ks. ed. sivu) puhuja kuvailee tuntemiansa iäkkäitä henkilöitä potentiaalisesti kyvykkäinä ratkaisemaan oman ajankäytön hyödyntämiseen liittyviä kysymyksiä. Myös vanha ihminen nähdään toimijan positiossa, jonka perusteella häneltä voidaan odottaa aktiivisuutta ja velvollisuutta siihen.

Mitä analyysintekijä itse tuli keskustelujen aikana jollakin tasolla ihmetelleeksi, oli se, että haastateltavat puhuivat aktiivisuudesta kotoa (tai vähintään *pihalle*) lähtemisenä ikään kuin se olisi ihanteellinen tai jopa ainoa hyväksyttävä aktiivisuuden ilmaisutapa:

((taustalla haastattelijan kysymys siitä, voiko aktiivisuus merkitä muutakin kuin osallistumista)):

p1: (...)Eikö se oo vähä että jos l-, vaikka, mää ainakin nään usein lenkillä siinä menevän noiden sauvojen kans ni. Seki jo että lähtöö, pihalle. Musta seki on jo sitä että- . Että ei se ny välttämättä tartte lähteä aivan osallistumaan joka paikkaan jotta.

(Jatkuu seuraavalla sivulla)

p2: Mä tuota sillon asuin(...) ((haastateltava puhuu tuntemastaan asuinalueesta)) Siin on lähes satavuotiaitaki ihmisiä ja, eii ne mihinkään muuten osallistu mutta ne on siinä pihalla.

p1: No niin. No sehä on hyvä.

Hyvinvointia tavoitteleva aktiivisuus vaatii irrottautumista kodista, sieltä lähtemistä. Tämänkaltainen ajattelutapa näkyy yleisellä tasolla myös kulttuurissamme: hyvä, kunnollinen kansalainen ei jähmety kotiin, vaan elää aktiivista ja sosiaalista elämää toteuttaen tällä tavoin itseään ja individualistisia tarpeitaan. Vakimon (2001) tutkimuksen eläkeläistanssijat ilmaisivat lähtemisellä aktiivista vanhuutta, jolla vastustettiin negatiivisia vanhuuskäsityksiä ja erotettiin itseä kotiin jäävistä vanhoista ihmisistä (em. 2001, 242-243). On mahdollista, että aktiivisuus näyttäytyy eläkeiän ohittaneille myös osallistumisen paineena. Haarni (2009) puhuu osallistumisen eetoksesta, jolla hän viittaa haastattelemiensa eläkeläisten moraalisesti painottuneeseen puheeseen, jossa ”kotona eläminen ei riitä, vaan pitää lähteä liikkeelle” (em. 2009, 91). Pelkästään eläkeikäisten osallistumisesta ei kuitenkaan ole kyse, sillä, kuten keskimmäisen (p2) puheenvuoro ”paljastaa”, koskee osallistuminen mahdollisena toimintana myös *lähes satavuotiaitaki* ihmisiä. Viimeisen rivin puhujan *no sehän on hyvä* -kommentissa kuvastuu erityisen hyvin hyvinvointirepertuaarin mukainen ajattelu aktiivisuudesta *hyveellisenä* toimintana.

Aktiivisuutta konstruointiin haastateltavien puheessa siis liikkeenä - menemisenä, osallistumisena ja lähtemisenä. Toisaalta on ymmärrettävää, että tämänkaltainen ajattelu omaksuttiin ryhmähaastattelutilanteessa ja oli tällä tavoin kontekstisidonnainen. Ajattelutavalla on tästä huolimatta kulttuurinen perusta. Mahdollisesti lähtemisen ja jättäytymisen vastakkainasettelulle pohjautuva ajattelu suhteutetaan kielteiseksi tulkittuihin puheisiin sellaisesta vanhuudesta, jota määrittelee yksinäisyys ja kotiin eristäytyminen. Osallistuva aktiivisuus voidaan tässä mielessä varovaisesti tulkiten hahmottaa ikääntyneiden käyttämäksi resurssiksi, jolla ehkäistään yksinäisyydeksi leimatun vanhuuden olotilaan joutumista. Aktiivisen lähtemisen lisäksi haastateltavat tulkitsivat aktiivisuutta toki myös kotona *tekemisenä*:

((edellä keskustelua lähtemisen tärkeydestä))

p1: Mul on niin paljon hommia kotona, semmosta, joka mun, nii ettei meinaa päivää piis-((epäselv))

p2: =Jokka liikuttaa. (Jatkuu seuraavalla sivulla)

p1: Niin.

p2: *Sanotaan jottei makaa sohvalla vaan. Liikuttaa kokoajan kättä.*

p1: *Niin niin.*

p2: *Että, seki, seki on niinku-.*

Kyseisen aineistokohdan edellä on puhetta osallistumisesta ja sen tärkeydestä, joka tässä siis toimii kontekstina näiden kahden puhujan kuvailuille aktiivisesta kotona tekemisestä. Retorisilla (ääri-)ilmaisuilla (*..niin paljon hommia.., ettei meinaa päivää piis-*) korostetaan kotona tapahtuvan aktiivisuuden paljoutta ja tällä tavalla tuotetaan itseä uskottavana aktiivisena ihmisenä. Tässä pienessä haastatteluepisodissa hyväksytetään kahden puhujan välisenä yhteistyönä kotona tapahtuva tekeminen aktiivisuuden hyväksyttävänä muotona. Aineistokohta osoittaa, miten kotona olemisen hyväksyttävyyttä täytyy perustella osoittamalla, että on kotonakin toimelias (vrt. Jolanki 2009, 73). Aktiivista tekemistä puolustava puhe syntyi siis vastauksena myönteisen lähtemispuheen herättämään tulkintaan kotona olemisen arvosteltavuudesta tai kielteisyydestä. Ilmiötä voitaisiin Pietilän (2006, 38) ajattelua mukaillen kuvata eräänlaiseksi retorisen kompensaaion strategiaksi, jonka funktiona on puolustaa omien elämäntapojen terveellisyyttä silloin, kun näissä on jotakin kyseenalaistettavaa.

Kun edeltävässä aineistokohdassa keskeistä oli kotona tapahtuvan aktiviteetin puolustaminen, on seuraavan otteen puheessa toisenlaisesta puolustautumisesta kyse:

*No mä täs justiin totesin tuon saman asian nii että kun olin neuvolassa niin siel sanottiin mulle jotta, "Et sää olisi noin pirteä josset sää olisi-osallistuisi noin paljo noihin kaikkiin harrastuksiin ja-" Mones paikas oon-, koitan olla kans mukana ja (.) sitte peräti seuraan lasten elämät ja kaikki nämä tällaasekkin ni siinä samalla, niin ne sanoo että "Ei tuollaisia vanhuksia enää oookkaan" sanoi tuo neuvolas "jottei tällaisia vanhuksia enää oookkaan jotka tuota ajattelloo heti näin, että niin heti lastensakin etehen", nii jottah, minkälai-
neen vanhuus niillä vois sitten olla. Niin jotta pitää niin kauan kun jaksaa niin olla mukana joka paikas ja, vaikuttaa.*

Aineistoesimerkissä puhuja asemoituu kannattamaan osallistumisen myönteisyyttä, mutta varsinaisen perustelun (hyötynäkökulma) antamisen sijaan puheen hallitsevana funktiona näyttäisi olevan pyrkimys vakuuttaa uskottavasti aktiivisesta elämänotteesta. Tällaisen vaikutelman antamisen retorisenä keinona toimivat run-

sas osallistumisen kuvaus sekä ääri-ilmaisujen (*mones paikas.., peräti.., kaikki nämä tällaasekkin.., joka paikas..*) tiheä käyttö. Samankaltaista tarkoitusta palvelevaksi voidaan tulkita puhuminen suorina sitaatteina, joilla tuodaan näin terveydenhuollon ammattilaisen ääni tukemaan omaa argumentaatiota (ks. Jokinen 2006, 138). Aineistokohdan kiinnostava elementti on siinä, miten puhuja herättää henkiin ”vanhojen” kategorian, johon itsensä samalla sekä tunnustaa (*..tuollaisia.. / tällaisia vanhuksia..*), ja toisaalta ottaa siihen etäisyyttä (*minkälainen vanhuus niillä vois sitten olla*). Tällä tavoin puhuja uusintaa ajatusta vanhuuden ja runsaan aktiivisuuden vaikeasti soviteltavasta yhtälöstä. Itsensä rakentaminen poikkeukselliseksi, tavanomaisesta erilaiseksi, aktiiviseksi vanhaksi ihmiseksi toimii kyseisen yhtälön ratkaisukeinona (vrt. Jolanki 2009b, 4). Toisaalta kohta, jossa puhe korjataan *koitan olla* –muotoon, on tulkittavissa keinoksi, jolla puhuja kokee tarpeelliseksi lieventää itsestään antamaansa vaikutelmaa aktiivisesta vanhasta ihmisestä. Kaikkiaan siis se, että puhujan oli rakennettava itseään erilaiseksi vanhaksi ihmiseksi, nousi tulkintani mukaan reagoitina puhujan tunnistamaan yleiseen käsitykseen siitä, että osallistuminen ja aktiivisuus kuuluvat uskottavammin nuoremman ikääntyvän väestön elämänsisältöihin.

Hyvinvointirepertuaaria voidaan hahmottaa sellaisena kulttuurisia terveyden ja aktiivisuuden diskursseja myötäileväksi tulkintaresurssiksi, jossa hyvinvointia ja terveyttä tavoitellaan paitsi toiminnan arvokkaina päämäärinä, myös velvollisuuden ja vastuun tunteiden sävyttämänä. Hyvinvointirepertuaaria rakennettiin ja toisaalta myös uudistettiin aktiivisuuden kontekstissa, jolloin aktiivinen vanheneminen rakentui omanlaiseksi vanhenemisen ideaalililaksi (ks. myös Jolanki 2009, 91). Kun aktiivisuus lähtemisenä ja tekemisenä saa sosiaalisen hyväksynnän, on passiivinen kotiin jääminen miltei moraalisesti tuomittavaa.

Tulkitsisin, että repertuaarin rakentama identiteetti on aktiivinen, terveyttä ja hyvinvointia ja oikeanlaisia elämäntapoja vaaliva, vastuuta osoittava ja hyveellinen. Myös tarve antaa itsestä tämänkaltainen vaikutelma oli ilmeinen. Kuvatessaan itseään hyvinvointirepertuaarin mukaisissa identiteettien ominaisuuksissa, haastateltavat konstruoivat aktiivisuutta vahvasti myös asiana, jota jokaisen vanhan ja vanhenevan yksilön on mahdollisuus vaalia. Tulkintani mukaan hyvinvointirepertu-

aarin sallima toimijuus on vahva, mutta toisaalta myös rajoittunut sikäli, että se on kapea-alaisesti terveyteen ja hyvinvointiin ohjaavien velvoitteiden kahlitsema.

Suoninen (2001, 20-21) puhuu mikrotasaisen sosiaalipsykologian ja makrotason yhteiskunnallisten instituutioiden läsnäolosta konkreettisesti vuorovaikutuksessa, ja viittaa siihen, että puhujia voidaan vapaamuotoisten toimijoiden ohella tulkita myös erilaisten institutionaalisten roolien kantajiksi. Kuten joistakin esittämistäni aineistoesimerkeistä selkeästi välittyikin, haastateltavat asemoivat itseänsä eräänlaisiin terveysvalistajan positioihin, joista käsin oli mahdollista suositella ja velvoittaa aktiivisuutta jokaiselle. Näkemykseni mukaan hyvinvointipuhe edustikin terveyden (tai terveydenhuollon) institutionaalisuutta, jonka rooleissa haastateltavien voidaan tulkita puhuneen. Terveysajattelu ("healthism"), joka laajemmaltikin määrittelee keskeisellä tavalla ikääntyneiden ihmisten omaa ajattelua (Jolanki 2008, 68), näytti luonnehtivan keskeisesti myös tämän tutkimuksen haastateltavien aktiivisuusajattelua.

Hyvinvointirepertuaarin hallitsevuudesta huolimatta sen näkökulmat olivat toisaalta monin tavoin kyseenalaistettavissa tai lievennettävissä muilla aineistosta identifioimillani repertuaareilla, jotka eri tavoin rakentuivat hyvinvointirepertuaarien eräänlaisiksi vastineiksi. Näitä muita repertuaareja ohjasi näkemykseni mukaan pikemmin omakohtaiset tarpeet ja motiivit ymmärtää aktiivisuutta itsenäisemmistä tulkinnoista käsin. Useimmiten ne rakentuivat vastustamaan juuri hyvinvointirepertuaarin ehdottomuutta ja moraalisia ulottuvuuksia. Ehkä hieman yksinkertaistaen voisi ajatella, että muut aineiston repertuaarit edustavat henkilökohtaisen tason ajattelu-resursseja hyvinvointirepertuaarin edustaessa institutionaalista ajattelua.

5.2 Yksilöllisyyden repertuaarit

Yksilöllisyyden repertuaarien keskiössä on yksilö ja yksilöllisyys ja toisaalta yksilöiden erilaiset elämänhistoriat. Jaottelin tämän repertuaarikokonaisuuden kahdeksi erilaiseksi repertuaarikseen, *yksilöllisyysrepertuaariksi* sekä *jatkuvuusrepertuaariksi*. Näistä ensimmäinen ilmentää ymmärtämistä, jossa keskeistä on selittää omaa ja muiden ihmisten (tässä aineistossa ikääntyneiden) toimintaa yksilöllisten ominaisuuksien ja luonteenpiirteiden ja toisaalta näiden erojen kautta. Jälkimmäi-

sen jatkuvuusrepertuaarin näkökulmasta valintojen ja toiminnan taustalla ovat ihmisten erilaiset elämänhistoriat ja -tavat. Kokonaisuudessaan nämä yksilöllisyyden ajatusta kantavat repertuaarit viestivät käsitystä, että yksilön erilaiset valinnat ja teot ovat luonnollisesti ihmisten erilaisuuden ja heidän erilaisten elämäntapojensa seurauksia. Ihmisten erilaisuus on itsestään selvä asia, joka käytännössä sekä mahdollistaa että rajoittaa toimintaa.

5.2.1 Yksilöllisyysrepertuaari

Aineistossa yksilöllisyysrepertuaarin korostunein sisältö oli puhe luonteenominaisuuksista, joilla seuraavien aineistokatkelmien puhujat tekevät ymmärrettäväksi osallistumistaan ja aktiivisuuttaan.

*Esim 1. (...)*kyllä mä oon luonteeltaan sellanen, ennen kaikkea, mä oon utelias utelias. Mää haluan mennä ja, osallistua ja kattella kun, kun vaan jaksaa, jaksaa niin(...)

Esim2. Kyllä mä oon ihan samaa mieltä että kyllä se ni (.) tosiaan tuo vanheneminen nin (.) sitä helposti vois kyllä jättää tekemättä ja istuus vaan ja odottaas että toiset tekee mutta kun sen tietää jotta niin, ku on sellanen luonto että se ei anna periksi,(...)Jotta jos vaan vanhenis siinä kiikkustuolis ja kutoos vaan siellä sukkaa niin(...)

Haastateltavat vetosivat yksilöllisiin ominaisuuksiin myös silloin, kun perusteltiin omaa osallistumattomuutta. Tällöin oli mahdollista käyttää esimerkiksi sellaisia ilmaisurakenteita kuin ”mä oon huono lähtemään” tai ”minusta ei olisi semmoseen”. Eräs haastateltava käytti ilmaisua ”eihän me kaikki oo samasta muotista tehty”, mikä kyseisessä aineistokontekstissa rakentui vastustuksena äärimmäiselle aktiivisuudelle (*joka paikas aivan hulluna mennä tuola...ottaa osaa joka kokoukseen..*). Seuraavaa vuorovaikutustapahtumaa edeltää keskustelu siitä, miten kannattavaa osallistuminen olisi erityisesti yksinasuville. Tulkitsen aloituspuheenvuoron rakentuvan kritiikkinä tulkittuun käsitykseen siitä, että yksin oleminen on peruste osallistumiselle. Yksinäisyyden kiistäminen on keino, jolla osallistumisen paine itseä koskevana työnnetään etäälle. Tämä luo tilan, jossa kolmen puhujan välisenä yhteistyönä osallistumisesta tehdään *luonnekysymys*:

p1: Joo ei, vaikkakin, vaikka mää oon yksin, ni mää en oo yksinäinen.

p2: No ett sää kyllä oo.

p1: Että -

p2: =Se on vähän luonteesta kiinni.

p1: Onhan se luonnekysymys. ((Yleistä myöntelyä))

p3: Joo tuon, tuon mää oon huomannu. ((kertoo eläkeläisten kokoontumisesta)) joukolla, joukolla tavataan, ja tuota ni, kuulee esim, sanotaan "samanmielisten" ((nauraen)) ihmisten mielipiteitä(...)

Kaikissa edeltävissä aineistoesimerkeissä on kyse siis siitä, että toimintaa selittävä tekijä etäistetään joksikin yksilölliseksi ominaisuudeksi, joka käy selityksenä sekä omalle että toisten ihmisten aktiivisuudelle (tai "passiivisuudelle"). Selitettäessä toimintaa luonteenominaisuuksilla tullaan samalla naturalisoineeksi itse toiminta, eikä sen oikeellisuutta voida näin kyseenalaistaa. Luonnolliseen tosiasiaan vetoaminen antaa kielenkäyttäjälle niin ikään tilaisuuden, jossa omasta toiminnasta tai valinnoista ei tarvitse asettua selityksenantovelvolliseksi. Tämänkaltaisesta yksilöllisyyteen vetoamisesta oli kyse myös Jolangin (2008;2009, ks. myös Haarni 2010, 142) tutkimuksen haastateltavilla. Luonteenpiirteet edustivat asioita, joilla on merkitystä omaan terveyteen vaikuttamisen yhteydessä, mutta jotka kuitenkin ovat yksilön kontrollin ulottumattomissa olevia asioita. Tutkijan mukaan esimerkiksi ihmisten erilaisuuteen vetoaminen tai itsensä määritteleminen "ei-meneväksi tyypiksi" olivat yleisiä keinoja, joilla torjuttiin omaa vastuuta terveyteen vaikuttamisen yhteydessä. (Jolanki 2009, 79).

Suonisen (1992; 2001) tutkimuksessa yksilölliset luonteenpiirteet edustavat kohtalopertuaarin mukaista ymmärtämisen tapaa, jossa asiat jäsenyivät oman kontrollin ulkopuolisiksi, pakottaviksi asioiksi. Luonteenpiirteet edustavat hallitsemattomia voimia, joita korostamalla rakennettiin uhrin identiteettiä. (Suoninen 2001, 95, 115.) Tässä suhteessa näkisinkin, että aineiston yksilöllisyysrepertuaari kantaa kohtalonsävyistä puhetta yksilöllisten ominaisuuksien ja luonteenpiirteiden muuttumattomuuden näkökulmaa vasten. Nimesin kohtalopertuaarin kuitenkin omaksi ymmärtämisen tavaksi (ks. jäljempänä) tässä aineistossa. Yksilöllisyysrepertuaarissa ei ole kielteisesti latautuneen deterministisyyden tai rajoittavuuden henkeä – asiat eivät esittäydy sellaisina, että yksilöllä ei olisi mitään keinoja vaikuttaa niihin itse. Yksilöllinen ominaisuus saattaa paremminkin olla tekijä, johon vetoamalla ihminen voi rakentaa itselleen monenlaisia identiteettejä ja niiden mukaisia elä-

mänvalintoja. Toisaalta yksilölle tarjoutuu mahdollisuus myös vastustaa erilaisia asioita.

Yksilöllisyysrepertuaarin joustavuudesta tai mukautuvuudesta kertoo mielestäni oivallisesti tässä luvussa esittämäni kaksi ensimmäistä esimerkkiä (ks. s. 47, esim. 1 ja 2), joissa luonne näyttäytyi pikemmin toiminnan mahdollistajana kuin rajoittajana. Ensimmäisessä otteessa puhuja tukeutuu yksilöllisyysrepertuaariin, jolla perustelee aktiivisuuden haluaan. Tarkemmin ottaen kyse on toiminnasta, jossa itselle rakennetaan uteliaan ihmisen identiteettiä, johon kiinnittyvät tai kiinnitetään individualistisen halun ja sen ohjaaman aktiivisuuden ominaisuuksia (*haluan mennä ja, osallistua ja kattella..*). Toisaalta on myös merkille pantavaa, että individualistista repertuaaria (ks. jäljempänä) edustava halu ei tässä yhteydessä ollut itseriitoinen, puhtaasti omista motiiveista lähtevä peruste aktiivisuudelle, sillä puhuja tuli alistaneeksi sen yksilöllisyysrepertuaarin kannattamaksi yksilön (pysyväksi) ominaisuudeksi. Toisessa esimerkissä puhuja konstruoi vanhenemista asiana, joka itsessään on helppo peruste olla tekemättä tai asettua muiden autettavaksi, (toisin sanoen vanhenemisella oikeutetaan syy ”passiivisuuteen” ja sen mukaiseen identiteettiin). Siinä, että puhuja kuitenkin tuottaa itsensä periksi antamattomana luontena, on tulkintani mukaan kyse kuvatuunkaltaisen ”vanhenemisen kaavan” vastustamisesta. Yksilöllisyysrepertuaari tarjoutui siis keinona irrottautua sellaisesta vanhenevan ihmisen roolista, jota pidettäneen yleisenä tai jonkaloisena se perinteisen vanhuuden diskursseissa näyttäytyy.

Luonteenominaisuuksiin vetoamalla voidaan tehokkaalla tavalla, kuten olen tulkinut, perustella ja tehdä ymmärrettäväksi (käytännössä) monenlaisia omaa ja muiden ihmisten tekemisiä ja valintoja. Yksilöllisyyspuhe kantaa ajatusta ihmisten yksilöllisyydestä ja erilaisuudesta vastustaen näin ajatusta, että yksilön tulisi käyttäytyä yleisten odotusten mukaisella tavalla, oli kyse sitten aktiivisuudesta tai ”passiivisuudesta”. Oletus yksilöllisestä pysyvyydestä on yleisesti arjessa käytetty mieltämistapa, jonka taustalla (psykologisella) piirreteoreettisella ajattelulla on keskeinen sija (Suoninen 1992, 44). Tällainen kulttuurinen mieltämistapa, joka näytti olevan luonteva osa haastateltavien omaa ajattelua, ei todellisuudessa kuitenkaan viittaa mihinkään luonnolliseen itsestäänselvyyteen (em. 1992, 44). Ihmisten ajatuksissa se saa kuitenkin tämänkaltaisen painotuksen, mistä seuraa se, että aktii-

visuus (tai ”passiivisuus”) ihmisen luonnetta (tai näennäistä yksilöllisyyttä) ilmaisevana toimintana saa yleisen kulttuurisen hyväksynnän ja tuen.

Näin varovasti kantaa ottaakseni hahmottaisin yksilöllisyyspuhetta myönteisenä tulkintaresurssina silloin, kun sen taustalla on pikemmin yksilöstä itsestään (oma halu) kuin ympäristöstä nousevat motiivit, kuten erilaiset olosuhdetekijät tai sosiaaliset normit. Yksilöllisyyspuheen merkittävimpien ongelmien näkisin piilevän sen viattomalta näyttävässä tavassa tuottaa itsestään selvä (syy-seuraus -)yhteys yksilöllisten ominaisuuksien sekä toiminnan ja valintojenkin välillä. Yleisesti saatamme esimerkiksi ajatella, että aktiivisuus ja aktiivinen elämäntapa kertovat ihmisen sosiaalisuudesta, avoimuudesta tai uteliaisuudesta. ”Aktiivinen luonne” toimii varmasti monen ikääntyvän ihmisen suurena voimavara ja resurssina ja mahdollistaa monenlaiseen aktiviteettiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kuten Suoninen (2001, 116) toteaa, tilanne muuttuu vakavaksi silloin, kun luonteenpiirteet alkavat determinoida toimintaa ja näin pönkittää staattista käsitystä ihmisestä. Voidaan esimerkiksi ajatella, että mikäli ikääntyvä ihminen on sisäistänyt käsityksen itsestään yksin viihtyvänä tai itsenäisenä luonteena, voi tämä oman halunkin kustannuksella toimia vankkana perusteena olla tekemättä kaikkea sitä, mihin kyseisiä luonteenominaisuuksia ei tavata liittää.

Yksilöllisyyspuhe, jota voidaan hahmottaa myös osana postmodernia yksilöllisyysajattelua, voikin siis ristiriitaisella tavalla toimia ajan hengen ihannoimaa valintoja tekevien identiteettien ajatusta vastaan. Tällöin yksilöllisyys toimii pikemmin valintojen tiukkana reunaehtona ja uhkana kuin valintojen mahdollisuuksien luojana. Toisaalta näen mielenkiintoisena kysymyksenä sen, voidaanko yksilöllisyyspuhetta hahmottaakin eräänlaisena selviytymisresurssina ajassa, jossa yksilöllisten valintojen tekemisestä on tullut lähes velvollisuuden ohjaamaa.

5.2.2 Jatkuvusrepertuaari

Jatkuvusrepertuaariksi nimeämäni ymmärtämisen tapa kantaa samankaltaista yksilöllisyyden ajatusta, kuin edellä kuvailemani varsinainen yksilöllisyyspuhe. Yksilöllisyys ja erilaisuus rakennetaan yksilön ominaisuuksien kuvaamisen sijaan kuitenkin oman elämän jatkuvuuden tematiikasta. Jatkuvuspuheen keskeinen

viesti on se, että ihmisen aikaisempi elämäntapa selittää nykyhetken ja tulevaisuuden toimintaa ja valintoja. Kyseisen jatkuvusteoreettista (Atchley, ks. esim. Jyrkämä 2008, 294) ajattelua muistuttavan puheen korostuneinta sisältöä oli aktiivisuuden tai osallistumisen perusteleminen ja ymmärtäminen ihmisen aikaisemman elämänkulun tai -tyylien jatkuvuuden ilmentäjänä. Sitä, miten jatkuvuusrepertuaari esiintyi aineistossa, havainnollistan kahden aineistokatkelman (*Esim. 1 ja 2*) puitteissa:

((Reagointina puheeseen, jossa todetaan, että kaikki eivät pysty lähtemään/osallistumaan)):

Esim.1: (...)Nii ja eikä kaikki oo tuota, niinku elämänsä aikana muutenkaan sillä lailla osallistunu, osallistunu mihinkään(...). Mäki oon järjestötouhus ollu aika paljon mukana ni, me ollaa ny vaan siirrytty, siirrytty vaan- ((nauraen)) - Toiselle puolelle ja- ((Muu puhuja: Joo)) Kyllä sielä niitä samoja... Mutta se osottaa sitä jotta se aktiivisuus on ollu aina. ((Muu puhuja: On on.))

Esim.2: Tuohan on, tuohan ((aktiivisuuden tärkeys)) on ihan asiana sillä tavalla että tuota, jos, ottaa henkilökohtaisesti niin mä oon todennu sen että tuota, kun on varhaisista vaiheista ollu jo mukana, että nyt jos jättäytyy niin siinä lamaantuu lamaantuu siinä mukana monella muotoa, jopa henkisesti ja myöskin fyysisesti mutta jos jättäytyy jos ei osallistu mihinkään (.)--

Näissä aineistokatkelmassa sekä aktiivisuutta ilmaiseva osallistuminen (tai lähteminen) että osallistumattomuus (*Nii ja eikä kaikki oo tuota...*), saavat merkityksensä aikaisemman elämäntavan jatkuvuudesta. Ensimmäisessä aineistokatkelmassa aikaisemman elämän ja nykyhetken aktiivisuuden vastaavuus tuotetaan varsin itsestään selvänä (*..osottaa sitä jotta se aktiivisuus on ollu aina*) ja uskottavana tai oikeellisena (muun puhujan vahvistavat kommentit) asiana.

Jälkimmäisessä aineistoesimerkissä jatkuvuusrepertuaari näyttäisi toimivan vahvana (retorisena) resurssina, jolla puhuja haluaa korostuneesti oikeuttaa omaa aktiivisuutta (omakohtaisesta kokemuksesta lisävakuuttavuutta tehden, ks. Jokinen 2006, 134-135): *kun on varhaisista vaiheista ollut mukana*, on tähän oikeus eikä perusteita aktiivisuudesta jättäytymiseen ole. Puhuja argumentoi samalla siis jättäytymistä vastaan, mikä tulkintani mukaan viittasi puhujan kokemukseen siitä, että hänen *tulisi* kulttuuristen odotustilojen perusteella näin toimia. Vaikka jatkuvuuspuheen funktio kyseisessä aineistokohdassa on tulkintani mukaan ennen kaikkea tai olennaisilta osiltaan retorinen, on toisaalta huomattava, että (retorisuu-

nessaan) se rakensi voimakkaan yhteyden aktiivisuuden ja jatkuvuuden välille. Koska jatkuvuuspuhe on tämän luvun teema, olen katkaissut kyseisen aineistokohdan tauon (.) jälkeisestä kohdasta. Tuon toisen osan esittelen individualistista repertuaaria käsittelevässä luvussa, jossa myös puheen kokonaismerkitys tulee ymmärrettävämmäksi.

Haastateltavat tekivät jatkuvuusrepertuaarin avulla ymmärrettäväksi myös sitä, miten aktiivisuus osallistumisena ja tekemisenä näyttäytyi tuntemiensa vanhoiksi nimeämiensä henkilöiden elämässä. Se, että tehdään *niin ku on ennemminki tehty*, kuten puhuja erään keskusteluepisodin päätteeksi kiteytti, nousi ymmärrettäväksi selitykseksi sellaiselle aktiivisuudelle, joka toteutuu huolimatta vanhasta iästä, sairauksien läsnäolosta tai jopa uhkaavasta terveydentilan pettämisestä. Näitä konstruoiitiin siis kohtalonomaisina tekijöinä, joita vasten aktiivisuus tulee kyseenalaiseksi ja oikeuttavat siitä luopumisen. Jatkuvusrepertuaarin mukainen ajattelu-tapa asettui kuitenkin vastustamaan tätä itsestään selvyytensä pidettyä vanhuudelle antautumisen tilaa, jota aktiivisuudesta luopuminen määrittelee.

Jatkuvusrepertuaarin yleisenä funktiona näyttäisi olevan omien valintojen ja toiminnan oikeuttaminen aikaisempaa elämäntyyliä tukevien asioiden perusteella. Näihin tekijöihin vetoamalla ikääntyvä yksilö saattaa suunnata elämänsä paitsi aktiivista lähtemistä, myös passiivisempaa jättäytymistä ilmaisevilla tavoilla. Tämänkaltainen ajattelu on keskeistä myös gerontologisessa jatkuvuusteoriassa, jossa ”hyvä vanheneminen” voi yksilöstä riippuen olla joko enemmän aktiivisuusteorian tai irtautumisteorian kannattamaa. Repertuaarin funktioilla voidaan nähdä olevan tehtävänsä myös vastustaa aktiivisuutta ja toisaalta myös sairauksien ja ei-aktiivisuuden kautta nähtyä vanhuutta.

Tulkitsen jatkuvuusrepertuaarin olevan myönteisessä merkityksessä yksilöllisyyttä ilmaiseva resurssi, jota käytetään oikeuttamaan omia valintoja ja toimintaa, vaikka ne eivät olisi yleisesti hyväksytyjä tai ihanteellisia. Toisaalta jatkuvuuspuheen ongelmallisuus piilee yksilöllisyysrepertuaarin (”luonnepuhe”) kanssa samansuuntaisesti siinä, miten aikaisemmat elämäntavat voivat staattisuuden elementtejä kanttaessaan olla esteenä kenties halutuille tai tarpeellisillekin elämänmuutoksille tai vaikka uudenlaisille valinnoille.

Vaikka käsittelemäni aktiivisuutta merkityksellistävät yksilöllisyyden repertuaarit korostavat yksilöllisyyttä, on näissä rakentuvat identiteetit paremminkin yksilöllisyyttä ”korostavia” tai sille oikeutta hakevia. Tämä johtuu siitä, että itsenäisten, riippumattomien valintojen tekemisen mahdollisuudet ovat kyseenalaisia ja tarvitsevat oikeuttamista yksilöllisten ominaisuuksien tai elämän jatkuvuus -tematiikan tukemina. Ominaisuuksien tai jatkuvuuden perusteella yksilöllisyyttä hakeva identiteetti on toimijuudeltaan ambivalentti: yksilöllisyys voi joko vahvasti mahdollistaa tai tiukasti rajoittaa aktiivista valintojen tekemistä ja toimijuutta.

5.3 Kohtalorepertuaari

Vaikka sana *kohtalo* herättänee yleisesti ihmisissä negatiivisia mielleyhtymiä esimerkiksi täydellisestä kohtaloon alistumisesta, eivät tämänkaltaiset vihjeet ole toimineet kyseisen repertuaarin nimeämisen perusteena tässä aineistossa. Diskursiianalyttisellä näkemykselläni saattaisin luonnehtia kohtalorepertuaaria muihin repertuaareihin nähden yhtä lailla olennaisena ja luontevana resurssina, johon tukeutumalla ihmiset tekevät puheellaan ymmärrettäväksi elämäänsä ja maailmaa rinnakkain muiden repertuaarien kanssa. Toisaalta on myös aiheellista huomauttaa, että kyseistä repertuaaria ei ole mielekästä hahmottaa samalla tavalla ”erityiseksi” aktiivisuuden tulkintaresurssiksi, kuin muita aineistosta identifioimiani repertuaareja. Kun esimerkiksi hyvinvointirepertuaarissa aktiivisuutta jäsennettiin terveytenä ja hyvinvointina, ei kohtalorepertuaari niinkään toimi samankaltaisella (aktiivisuus ”kohtalona”) logiikalla. Kohtalorepertuaarissa on pikemmin kyse siitä, miten erilaiset kohtalonomaisina jäsennetyt asiat tai tekijät lieventävät yksilön vastuuta aktiivisuuden suhteen, ja jotka näin oikeuttavat esimerkiksi aktiivisuudesta luopumisen. Suonisen (2001, 95) tulkintaan viitaten kohtalorepertuaari esittäytyy aineistossani siis sellaisenaan ymmärtämisen ulottuvuutena, jossa asioita kuvataan oman kontrollin ulkopuolelta määräytyvinä. Ehkä kuvaavinta aineiston kohtalorepertuaarin yleisesiintymisessä oli se, että vaikka aktiivisuus tulikin kuvatuksi vaikutusmahdollisuuksien tavoittamattomana olevana, oli kohtalonvoimasta kuitenkin mahdollista neuvotella ja näin korostaa omaan vastuun merkitystä asioiden kontrolloimisessa.

Kohtalorepertuaari esiintyy aineistossa monenlaisten aiheiden yhteydessä. Yksilön kontrollin ulottumattomaksi tuotettavat, kohtalonomaiset asiat liittyivät useimmiten eri tavoin terveyden ja ruumiillisuuden teemoihin. Kohtalopuheen ilmaisuissa viitattiin näiden lisäksi erilaisiin olosuhdetekijöihin, onnettomuuksiin ja geeneihin. Toisaalta myös luonteenpiirteet edustivat palasta kohtalorepertuaarin puhettavassa. Kuten Suoninen (2001, 95) toteaaakin, voi kielenkäyttäjä positioida itsensä kohtalon uhriksi monella eri tasolla.

Seuraavassa esitän vuorovaikutusepisodin, jonka välitön konteksti oli onnistumisteeman ympärille kiedottu väittämä (*Vanhenemisessä onnistuminen on itsestä kiinni*). Kuten jo toisaalla viittasin, tulkitsin, että ”onnistuminen” ymmärrettiin haastattelutilanteessa hyvinvointirepertuaarin mukaisen aktiivisen vanhenemisen kontekstissa. Kyseinen väittämä peräänkuuluttaa – ei niinkään onnistuneen vanhenemisen määrittelemistä, vaan ensisijaisesti kysyy niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat aktiivisuudessa ”onnistumiseen”, mutta joihin yksilö ei voi itse vaikuttaa. Haastatteluvastauksia voidaan siis hahmottaa sellaisen kysymyksenasettelun kautta, kuin minkäläisten tekijöiden vallitessa yksilöä ei voida asettaa vastuuseen omasta aktiivisuudestaan. Voidaan sanoa, että kyseinen väittämä jopa houkutti tai vaati haastateltavia puhumaan ”kohtalorepertuaarissa”.

p1: Jjes.

p2: Eii. Mä oon (taas) vastaan.

(.)

p1: Kyllä se on paljo- ((epäselvpp))

p3: No se liittyy-

p1: ((jatk)) Itestä kiinni.

p3: ((jatk.)) -liittyy vähän tuonne edelliseenki että kuinka, tuota--

p2: Se on terveydestä kiinni.

p4: Huolehtii ittestänsä.

p3: niin niin jotta tuota-. Ei ei kotona voi onnistua.

p1: joo`oh ((hiljaa))

p3: Että kyllä se on jo siitä lähtemisestä

p1: Niin ja kyllä, onhan se tietysti luonnekysymyksenkin.

p3 on.

p2. niin.

p1: Ja tietysti paljon siitä terveydestä

p2 Terveys on yks niin suuri asia.

(Jatkuu seuraavalla sivulla)

*p1: =niin sille ei tietysti mitään mahda mutta, mutta tuota. Kyllä jos vaan heittäytyy (.) välinpitämättömäksi nin, niin kyllä pian on
p3: ei kyllä se, kyllä se itestä on kiinni. Ittestä, ittestä pitää lähteä.*

Kyseisessä varsin tiivistunnelmaisessa, puolesta - vastaan –asetelmalle rakentuvassa selontekojen ketjussa haastateltavat käyvät neuvottelua yksilön vastuusta tätä tukevia ja vastustavia tekijöitä esittämällä. Lyhyt aloituspuhe (*Jjes*) rakentuu tulkintani mukaan hyvinvointirepertuaarin korostamalle ajatukselle siitä, että terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitäminen ovat jokaisen omakohtaisen vastuun ja velvollisuuden kysymyksiä. Tähän kuitenkin kohdistuu toisen puhujan vastustava näkemys. Kauttaaltaan arvioiva ja ristiriitainen argumentointi kertoo näkemykseni mukaan aiheen arkuudesta ja moraalisisista vivahteista. Olennaista tuossa vuorovaikutustapahtumassa on haastateltavien pyrkimys konstruoida aktiivisuudessa ”onnistumista” asiana, johon yksilön itsensä lisäksi vaikuttavat monet muut tekijät.

Vuorovaikutustapahtuman käännekohta syntyy siitä, kun puheeksi tulee terveys. Terveys konstruoidaan paitsi voimakkaasti asiana, jolle *ei mitään mahda*, mutta Jolangin (2009, ks. esim. 86) tutkimuksen kanssa samansuuntaisesti omat terveyteen vaikuttamisen mahdollisuudet kuitenkin samanaikaisesti tunnustetaan. Voidaan huomata, että puhe, jossa terveytensä laiminlyövät konstruoidaan välinpitämättömiksi, toimii kontekstina johtopäätökselle, jossa yksilön oma vastuu terveyden huolehtimisen suhteen tuotetaan ehdottomuutena. Vaikuttamismahdollisuuksien tunnustamisella kyseisessä vuorovaikutuskohdassa on tulkintani mukaan mitä ilmeisimmin omia kasvoja säilyttävä funktio (ks. esim. Suoninen 2001, 71), jolloin vältytään antamasta itsestä kuvaa vastuuttomasta, terveyttään laiminlyövästä ihmisestä. Mahdollisesti voidaan ajatella, että kohtalorepertuaarin mukainen asioiden hahmottamisen tapa joutuu kyseenalaiseksi ja on ristiriitainen silloin, kun aktiivisuutta tulkitaan hyvinvointirepertuaarin kannattaman omavastuisen terveyden painotuksen näkökulmista.

Myös toisen ryhmän haastattelutilanteessa aihetta(väittämää) lähestyttiin samankaltaisella tavalla, jolloin haastateltavat esittivät erilaisia itsestä riippumattomia tekijöitä, mutta kuitenkin tunnustivat yksilön oman vastuun. Kuten eräs haastateltavista pitkän puheenvuoronsa päätteeksi kiteytti: *Että täs on monia muitakin tekijöitä kun tuota niin oma itte*. Omien vaikuttamismahdollisuuksien tunnustamisella

yksilö rakentaa itsestään kuvaa vastuullisena ja omaa elämäänsä hallitsevana toimijana. Passiiviseksi ”kohtalonychriksi” asettuminen oli positio, johon ei siis haluttu itseä kokonaan asettaa.

Funktionaaliossa mielessä kohtalotekijät ovat asioita, joilla aktiivisuus etäistetään oman kontrollin ulkopuolelle, ja jotka näin kyseenalaistavat omiin vaikuttamismahdollisuuksiin liittyvän kysymyksen. Toisaalta näkisin, että kohtalorepertuaariin viittaamisen ”perimmäinen motiivi” ei haastateltavien puheessa pohjautunut tämänkaltaisiin tarkoituksiin. Kohtalopuhe voidaan hahmottaa eräänlaisena itseä suojaavana resurssina: sillä voidaan väistyä mahdollisilta syytöksiltä, joiden tulkitaan kohdistuvan siihen, että oma toiminta ei vastaa yleisiä aktiivisuusihanteita. Oman vastuun täydellinen tunnustaminen lisäisi arvioinnin kohteeksi joutumisen todennäköisyyttä. Toisaalta kohtalopuheen taustalla voi myös olla arkisessa todellisuudessa koettua voimattomuutta tai haluttomuuttakin elää aktiivisuutta vaalien. Kuvatunlainen tasapainoilu omia vaikuttamismahdollisuuksia ja vastuuta tunnustavan ja toisaalta näitä syrjäyttävän kohtalopuheen välillä näytti luonnehtivan myös Jolandin (2009; ks. esim. s. 91) tutkimuksen haastateltavien puhetta terveyden ja oman vastuun suhteesta.

Kohtalorepertuaarin läsnäolo oli mahdollista havaita myös sellaisten aineistokohtien yhteydessä, joissa puhuttiin *pystymisestä* tai *pääsemisestä*. Nämä toimijuutta ilmaisevat modaaliverbit kantavat ajatusta, jossa yksilöllä on potentiaalisia mahdollisuuksia vaikuttaa omaan toimintaan. Mahdollisuuksien eräänlaisiksi reunaehdoiksi konstruoidaan kuitenkin erilaisia yksilön kontrollin ulottumattomissa olevia asioita, joilla aineistossa viitattiin esimerkiksi ikään tai sairauksiin. Seuraavissa aineistoesimerkeissä (1-3) haastateltavat määrittelevät tällaisiksi kohtalotekijöiksi liikkumiskyyn (esim.1, myös esim. 2.), ”järjen” (esim.3) sekä (korkean) iän (esim. 2, esim. 3). Kaikissa näissä esimerkeissä on kyse siitä, että ulkoiset tekijät oikeuttavat ja antavat hyväksytyn syyn toiminnasta jättäytymiseen. Kolmannen aineistoesimerkin puhe on vahvaa ”realismipuhetta” ikääntymisen ja vanhenemisen todellisuudesta ja vääjäämättömyydestä. Vanhenemisen välttämättömyys on realismia, jonka edessä yksilö on voimaton ja saattaa vain *toivoa*, että vanhenemisessa pärjäämisen edellytykset säilyvät. Verrattuna edellä viittaamiini aineistokohtiin, joissa kohtalorepertuaari tuli jopa houkuteltuna oman vastuun teemaan kietoutuvan väit-

tämän yhteydessä, edustaa se seuraavissa aineistoesimerkeissä ikään kuin normaalia, luontevaa ajattelua.

Esim1. No sehän ((aktiivisuuden tärkeys)) on ihan (...) oikea väite ja, muutenhan(...)vaan sitä sinne kotio punkkaan niitä- ((Muu puhuja: joo)) uppoutuu ja se ei, se ei niinko oo sitä aktiivisuutta ja, ainakin siis niin kauan ku pääsee liikenteeseen.

*Esim 2. p1: Nii, se ((main. nimen)) tykkää kauheesti lähteä tänne ja- Että se niinku on joku henkireikä sille taas sitte.
p2: Ja että kun joku vie sitte (.) pääsee niin kun liikkumaan
p1: Joo ku ei kerta-
p2: =Muuten pääse
p1: Niin kun on jo sen ikänen jotta.*

Esim 3. (...)se on täyttä realismia jotta tuota nin ihminen ikääntyy ja vanhenoo, ja sen pitää niinkun siinä vaiheessa kun sillä vielä on järki pelaa niin tajuta se ittellensä ja jotta tuota nin nin. ((Kovaa)): Hän ikääntyy lisää ja heikkenee ja vanhenoo (.) ja, se jää toivomukseksi se että tuota, pärjää niin kauan että pysyy liikkumaan ja (...) lanttu toimii ((Yleistä myöntelyä)) Ja, se on realismia.

Pelkistetyimmillään kohtalopertuaarin mukainen ajattelutapa tekee ihmisen kohtalon passiiviseksi uhriksi. Aktiivisuus on kokonaan riippuvainen ulkopuolisista tekijöistä. Ne menevät sisäisten tarpeiden ja halun edelle ja syrjäyttävät valinnan mahdollisuudet ja velvollisuudet. Aktiivisuuteen ei ole tarvetta muodostaa henkilökohtaisen vastuun suhdetta. Kohtalopertuaarin sallima toimijuus on heikko tai olematon, ja tulkintani mukaan siinä rakennetaan erilaisille kohtalotekijöille alistaisen, passiivisen sopeutujan ja hyväksyjän identiteettiä.

Vaikka haastateltavat tuottivat itseään ennen kaikkea aktiivisuudestaan vastuullisina ikääntyvinä, oli kohtapuheella kuitenkin oma tehtävänsä aktiivisuuden neuvotteluprosesseissa. Ehkä aiheellinen kysymys on se, millaisia asioita haastateltavat konstruoivat erilaisiksi kohtalotekijöiksi. Esimerkiksi jo vanhuus tai korkea ikä voivat olla oikeutettuja perusteita luopua omasta aktiivisuuden vastuusta tai toimijuudesta (ks. myös Jolanki 2009b). Kohtalonvaraisen ajattelun helppous ei mielestäni kuvasta pelkästään aktiivisuusteeman arkuutta; Voidaan ajatella, että myös kulttuurimme ylläpitää eräänlaisia aktiivisuuden reunaehtoja, joihin tukeutuminen aktiivisuutta määrittävinä tekijöinä on sosiaalisesti hyväksyttävää.

5.4 Individualistinen repertuaari

Jo viittaamallani yksilöllisyyden repertuaarilla ei ole varsinaisesti tekemistä tässä esittelemäni individualistisen repertuaarin kanssa, vaikka kyseiset käsitteet saataan rinnastaakin lähes toistensa synonyymeiksi. Individualistisessa repertuaaris- sa korostuu henkilökohtaisten tunteiden ja tahdon merkitys elämää ja sen valintoja suuntaavina tekijöinä. Individualistista repertuaaria luonnehtivat oma päätös tai itsenäinen ratkaisu, tunne sekä halu. Repertuaarin varsinaiseksi ydinilmaisuksi määrittelemäni *haluaminen* on myös eräs toimijuuden modaliteeteista, joka Jyrkämä (2007, 206) mukaan viittaa motivaatioon ja motivoituneisuuteen, tahtomiseen, päämääriin ja tavoitteisiin. Haluamisen (tai tahtomisen) voidaan nähdä viittaavan subjektista itsestä nouseviin toiminnan motiiveihin (Sulkunen & Törrönen 1997, 83). Repertuaarin yleiseksi funktioksi tiivistän oman elämän valintojen ja tekemisten suuntaamista niistä saatavan kokemuksellisten tunteiden ja tyytyväisyyden perusteella. Oma tunnekokemus siis ratkaisee jonkin toiminnan tärkeyden ja kannatettavuuden. Oman tahdon asiana toiminta määräytyy puhtaimmillaan yksilön oman valinnan ohjaamana, minkä vuoksi kyseisessä repertuaarissa rakennetaan Suonisen (2001, 95) johtopäätökseen yhtyäkseni valintoja tekevän subjektin identiteettiä.

Seuraavan aineistokatkelman puhuja perustelee osallistumistaan vetoamalla omaan tunnekokemukseen. Individualistinen *tunne* näyttää olevan asia, jota puhuja ehkä tietoisesti haluaa korostaa (*totesin...*, *aivan rupes tuntumaan*). Tällä tavoin hän konstruoi osallistumista vahvasti oman valinnan asiana samalla mahdollisesti vastustaen aktiivisuuden velvollisuusmotiiveja.

(...)Mä vaan totesin silloin (...) mä olin siinä pari vuotta etten mä ollu mihnään. aivan rupes tuntumaan että jotain puuttuu. ((Muu: mm)) Ja mitäs se nyt tänä päivänä vaikuttais jos sitä yhtäkkiä jäis pois. Mää uskon et se olis paljon suurempi(...)

Individualistisen repertuaarin tunneulottuvuus esiintyy aineistossa lisäksi esimerkiksi silloin, kun sosiaalista aktiviteettia kuvataan ilmaisulla *hieno asia olla mukana*, tai käyttämällä muita toimintaa kuvaavia myönteisiä adjektiivi-ilmaisuja kuten *mahtava*, *ihana*, *todella hyvä*. Repertuaarin voidaankin nähdä kantavan myös jonkinlaisia hedonistisuuden piirteitä, mistä kuvaavimpana osoituksena on *nauttia* –

ilmaisun käyttäminen. Individualistisessa repertuaarissa esiintyvien haluamisen (tahto) ja tuntemisen merkitykset poikkeavat nähtävästi ainakin jonkin verran toisistaan. Tässä aineistossa tulkitsin haluamiseen viittaavien puhetapojen viittaavan individualistisen repertuaarin (retorisestikin) vahvimpaan ulottuvuuteen ja ilmaisevan vahvinta toimijuutta. Tunteella on kuitenkin halun jatkumolla keskeinen merkitys – tunne vaikuttaa merkittävästi siihen, mitä halutaan tai ei haluta. Laajemmassa aineistossa olisin mahdollisesti erottanut individualistisen repertuaarin omakseen ja nimennyt tämän lisäksi esimerkiksi hedonistisen repertuaarin nimeä kantavan omaksi ymmärtämisen ulottuvuudeksi.

Seuraavan vuorovaikutusepisodin välittömänä kontekstina toimi aktiivisuuden tärkeyttä korostava väittämä (*Vanhetessa on tärkeää olla aktiivinen*).

p1: Kyllä kyllä.((hiljaa))

(.)

p2: Ei oo.()Sillon ku moon jääny töistä pois ni mulle sano-kaikki ehdotti että nyt teet sitä ja sitä ja sitä ja sitä. Mähän olisin tullu hulluksi. Enhän mä olisi millää kerinny kaikkee.

p1: Niin mutta pitäis olla.

p2: No ei oo pakko se on- ((Yleistä naurua ja epäs. päällepuhuntaa)) pikkuusen, että, kyllä sen nyt tietää kukin jotta mitä- Mut ei sinne mätänemään saa kotia jäädä. Se on yks jotta niinku aina on sielä.

Kiinnostavaa tuossa katkelmassa on vastakkaisten näkökulmien asetelma, jossa molemmat osanottajista kuitenkin jonkin verran taipuvat kannoistaan. Tässä yhteydessä on mainittava, että diskurssianalyysi ei ole kiinnostunut siitä, ovatko puhujat ”oikeasti” esittämiensä argumenttien takana: kiinnostavampaa on se, miten ja millaisiin merkitysulottuvuuksiin vetoamalla jokin kanta saa oikeutuksensa. Tulkitsen varovaisen aloituspuheenvuoron (*kyllä kyllä*) rakentuvan hyvinvointirepertuaarin kannattamalle ajatukselle. Selonteot aloitetaan monissa tilanteissa ikään kuin luonnostaan laajasti kannatettavista, ideologisesti hallitsevista ja itsensä selitävistä merkityksistä (Suoninen 2001, 166). Lyhyt ja toteava aloituspuhe jättää kuitenkin tilaa toisenlaisille, mahdollisesti myös kilpaileville näkemyksille, joihin pidempi tauko (.) eräänlaisena vuorovaikutuksen odotushorisonttina kutsuu. Keskustelukumppanin (p2) vasta-argumentti retorisessa vaikuttavuudessaan (*sitä ja sitä ja...*) rinnastaa aktiivisuuden jatkuvaan, äärimmäiseen tekemiseen. *Mähän olisin tullu hulluks* –ilmaisun tulkitsen ilmentävän individualistista ajattelua, jossa puhuja

lähestyy teemaa tunnepitoisesti. Myös kolmanneksi viimeiseltä riviltä alkavassa puheessa (*kyllä sen nyt...*) puhuja tukeutuu individualistiseen ”jokaisen oma ratkaisu” –ajatteluun. Individualistisesti latautuneen puheen funktiona kyseisessä vuorovaikutuskontekstissa on tulkintani mukaan vastustaa (äärimmäistä) aktiivisuutta ja korostaa sitä asiana, johon jokainen voi itse rakentaa suhteensa. Ehkä voidaan tulkita jopa, että puhujan vastustus kohdistuu ajatukseen, että aktiivisuus olisi ”ainoa oikea” tapa vanheta, jolloin puhuja olisi tulkinut väittämän kyseisellä tavalla.

Puhujan argumentin lopullinen uskottavuus syntyy lopulta individualistisen ja hyvinvointirepertuaarin velvollisuusnäkökulman välisestä kompromissista, mistä kertoo lieventävä *pikkuusen*-ilmaisu. Huomionarvoista on toisaalta myös se, miten uskottavuus rakentui yhtäläillä tekemällä eroa täydellisestä kotiin jäämisestä. Voidaan huomata, että tämänkaltainen puhe (siis kaksi viimeistä riviä), merkitsi samalla sitä, että individualistisen repertuaarin selitysvoima tuli kyseenalaistetuksi. Nähdäkseni aktiivisuuden vastainen toiminta individualistisen valinnan ohjaamana ei toisin sanoen saanut täydellistä hyväksyntää tai oikeutusta.

Kokonaisuudessaan ja laajempiin konteksteihin suhteutettuna tulkitsemisen kyseisen vuorovaikutustapahtuman ilmentävän ehkä sitä, miten aktiivisuus omana valintana ja oman tahdon asiana peilautuu pakottavaan aktiivisuuteen (*pitäisi*). Yksilön valinnat aktiivisuuden (tai ”passiivisuuden”) suhteen ovat tasapainoilua näiden jännitteisten itsestä ja ulkoapäin tulevien motiivien välillä. Ehkä tämän voisi sanoa myös niin, että hyvinvointirepertuaarin rakentama aktiivisen vanhenemisen ideaali on se rakennusaine, jonka ominaisuuksista aktiivisuudelle vaihtoehtoiset ikääntymismallit saavat ikään kuin hyväksyttävyytensä.

Individualistiseen haluamisen ulottuvuuteen viittasin yksilöllisyysrepertuaarin (luonnepuhe) yhteydessä. Aktiivinen osallistuminen sai merkityksensä asiana, johon motivoi ihmisessä pysyvälouhteisesti oleva halu. Seuraava aineistokatkkelma on toinen (tauon jälkeinen) osa haastateltavan puhetta, jonka ensimmäisen osan esitin yksilöllisyysrepertuaaria käsittelevässä luvussa (ks. s. 51, esim.2). Kyseinen aineistokohta on myös poikkeuksellinen siinä mielessä, että haastateltava, puhuessaan *vaikuttamisesta*, lähestyy aktiivisuuden teemaa yhteisöllisen hyödyn näkö-

kulmasta eikä niinkään hyvinvointirepertuaarin terveys-painotteisesta lähestymistavasta käsin.

--(.) *Ja, tänä päivänä on tilanne se jotta kun ikää on tämän verran kun mulla niin (.) paljon kuulee sanottavan että vanhojen pitäisi jäädä syrjään ja tuota antaa nuoremmille tilaa mutta tuota, kun kuitenkin on halu osallistua ja vaikuttaa niin se seuraa mukana ja, enkä mä ny oo siitä niinkun pa-pahoollani.*

Kun lähestytään puhetta koko kontekstissaan, on huomattavissa, että puheenvuoron tehtävä on paitsi aktiivisuuden tärkeyden argumentoinnissa, myös oman aktiivisuuden puolustamisessa ja sen oikeuttamisessa. Toiselta riviltä alkava puhe voidaan tulkita puolustuspuheen ”kulttuurisiin motiiveihin”, joilla puhuja viittaa (korkeaan) ikään ja siihen, että *vanhojen pitäisi jäädä syrjään*. Tulkitsen kahden viimeisen rivin edustavan individualistista ajattelua, jolla puhuja siis vastustaa tunnista- maansa kulttuurista ajattelutapaa. Tässä individualistisessa puheessa haastateltava tuottaa itsensä iältään vanhana ja aktiivisena ihmisenä, jonka ei tarvitse hakea hyväksyntää yleiseltä mielipiteeltä. Se, mitä pidän kiehtovana tuossa individualistisessa, *halua* korostavassa ja sen oikeuttamiseen pyrkivässä puheessa, on vaikutelma kahden repertuaarin sisäkkäisyydestä. Tarkemmin, individualistisen repertuaarin (*halu osallistua...*) vakuuttavuus rakennetaan jatkuvuuspuheen (*se seuraa mukana*) logiikalla, mikä retorisuudessaan tuntuu varsin tehokkaalta. Se, että jokin *seuraa*, on toisaalta viittaus myös kohtalonomaisuuteen. Olennaisinta kyseisessä aineistokohdassa on kuitenkin huomata tuo konteksti, joka vaati tämänkaltaista äärimmäisen vakuuttavaa argumentaatiota. Tulkintani mukaan kontekstina toimi ennen kaikkea aktiivisuus vaikuttamisena ja yhteisöllisenä hyötynä ja se, miten tämä kulttuurisessa ajattelussa suhteutuu korkeaan ikään.

Esitin kohtalorepertuaaria käsittelevässä luvussa pienen vuorovaikutteisen aineistokatkelman sivulla 57 (*Esim. 2*). Tuossa katkelmassa haastateltavat puhuivat tuntemastaan vanhasta ihmisestä, jonka osallistumisen motiiveja eräs haastateltava kuvasi individualistisesti käyttäen ilmaisua *tykkää kauheesti lähteä*, koska tämä merkitsee hänelle *henkireikää*. Puhetapahtuma jatkui siten, että haastateltavat tulkitsivat kyseisen henkilön osallistumisen olevan seurausta myös tämän seurallise- sta luonteesta (*Mutta sekin on sellanen, luonteeltansa, sellanen, niinkuu, seuralinen*). Kiinnostavinta kyseisessä aineistokohdassa oli se, että vaikka haastateltavat kuvasivat puheen kohteena olevaa henkilöä lisäksi kyvyttömänä ymmärtämään

toiminnan sisältöä (*tuskin se tietää yhtään tuon taivaallista mitä..*), tehtiin osallistumisesta kuitenkin individualistisen halun ohjaama itsenäinen päätös (*mutta on mukana. Haluaa olla mukana*).

Yleisemmälle tulkinnan tasolle mennäkseni hahmottaisin viittaamani aineistokohdan ”kertovan” mahdollisesti siitä, että ikääntyneiden ihmisten omassakin ajatusmaailmassa vanhuus ja osallistuminen eivät ole täydellisen uskottava yhdistelmä, ja toisaalta mikäli vanha ihminen on aktiivisesti toiminnassa mukana, on tämä järkipärisesti selitettävissä esimerkiksi yksilöllisillä luonteenominaisuuksilla. Merkittävää tuossa vuorovaikutustapahtumassa oli kuitenkin se, että haastateltavat kyseenalaistivat nämä itsestään selvät ennakkokäsityksensä rakentaessaan individualistisella selitystavalla niin ikään järkeenkäyvän ja uskottavan yhteyden vanhan iän ja aktiivisen ihmisen välille.

Individualistinen repertuaari korostaa voimakkaasti yksilön oikeutta haluta ja tehdä asioita itsenäisistä motiiveista käsin. Velvoitteet tai yksilölliset ominaisuudet aktiivisuuteen ohjaavina tekijöinä asettuvat individualistisessa ajattelussa toissijaisiksi. Tämänkaltaista aktiivisuuden individualistista tulkintaa on havaittavissa muissakin tutkimuksissa (ks. esim. Haarni 2010; myös Stenner ym. 2010). Individualistisen aktiivisuuspuheen laajempi diskursiivinen perusta on tulkintani mukaan individualismia ja yksilöllisiä valintoja korostavassa yleisessä postmodernin ajan kulttuurisamme. Se viittaa nähdäkseni myös vanhenemisen myönteisiin tai ”uuden vanhuuden” diskursseihin. Hahmottaisin asiaa kahdesta suunnasta. Ensimmäkin myönteiset vanhuusdiskurssit, jotka puhuvat esimerkiksi tuottavasta ikääntymisestä tai vanhojen ihmisten voimavaroista aktiivisuusdiskurssia unohtamatta, rakentavat näkemykseni mukaan ikääntyneistä ihmisistä erilaisten toimijuuksien kuvia. Toiseksi ikääntyvät ihmiset ovat näiden myönteisten kulttuuristen diskurssien tukena mahdollisesti omaksumassa itsekin ajattelutapaa, jossa ikääntyneellä ihmisellä on oikeus tahtoa ja tehdä tämän mukaisia valintoja, ja toisaalta myös vastustaa perinteisten negatiivisena nähtyjien vanhan ihmisen rooleihin asemoitumista.

5.5 Realistinen repertuaari

Haastateltavien aktiivisuuspuheesta identifioimassani realistisessa repertuaarissa asiat saavat merkityksensä suhteessa tosielämän realiteetteihin. Yksilön valinnat ja toiminta ohjautuvat sen mukaan, miten realistisena hän hahmottaa omat mahdollisuutensa. Mahdollisuuksia määrittelevät erilaiset tekijät, tässä aineistossa esimerkiksi sairaudet ja fyysinen toimintakyky, joita vasten siis oma toiminta suhteutetaan. Kohtalorepertuaarin mukaisessa ymmärtämisessä nämä erilaiset ”reunaehdot” konstruoidaan kohtalotekijöiksi, jotka, päinvastoin kuin realistisessa repertuaarissa, sulkevat toimijuuden mahdollisuuden ja vapauttavat vastuusta. Realistisessa repertuaarissa olennaista on mahdollisuuksien näkeminen kohtalotekijöiden läsnä ollessakin. Kuvailisin tämän aineiston realistista repertuaaria samankaltaisesti kuin Suoninen kuvailee tutkimuksensa (1992) aineistosta identifioimaansa repertuaaria. Repertuaari hahmotetaan ilmaisulla ”maan pinnalla” olemisesta, jossa tavoitteet suhteutetaan arkisiin havaintoihin, empiirisiin tosiasioihin (emt. 1992, 47; myös em. 2001, 118).

Aineiston realistista repertuaaria edustava ymmärtäminen kiteytyy niin kutsuttujen *jaksamispuheen* ja *hyväksymispuheen* ympärille. Itse asiassa kyseiset ”puheet” aiheuttivat hämmennystä läpi analyysiprosessin. Ihmettelin esimerkiksi sitä, miten haastateltavat suhteellisen usein, puhuessaan aktiivisuudesta eri repertuaarien painottamina, täydensivät puhetta erilaisin jaksamisilmaisuin. Jaksamispuhe oli läsnä molemmassa ryhmähaastattelussa ja toistui molempien väittämien yhteydessä. Sen sijaan hyväksymispuhe oli vain toisessa haastattelussa esillä, ja ainoastaan onnistumista koskevan väittämän yhteydessä. Nämä puheet välittävät tulkintojeni perusteella samankaltaista realistisen repertuaarin henkeä, ja näkisin myös, että nämä molemmat olivat implisiittisellä tavalla samanaikaisesti läsnä silloinkin, kun vain toinen tuli suuremman puheen kohteeksi.

Esitän seuraavassa pidemmän haastattelukatkelman, josta ammennan pääasiallisimmat tulkintani pohtiessani tarkemmin aineiston realistisen repertuaarin olemusta. Huomautan, että haastattelukatkelman ensimmäisen puheen välittömänä kontekstina on kohtalorepertuaaria käsittelevässä luvussa esittelemäni aineistokatkelma sivulta 54-55. Puhe vanhenemisen hyväksymisestä oli keskustelun selkeä käännekohta.

((ks s. 54-55))

p1: =Joo, et kuinka hyväksyy, kuinka hyväksyy vanhenemisen.

p2: Niin.

p3: No se on yks sellaanen asia ni jotta se pitää hyväksyä.

p1: ((päällep.))Totta kai, totta kai ku ei sille mitään voi.

p3: No nii-in. Joo. (...) Mun mielestä se on yks jotta, kyllä pitää ymmärtää kyllä että minä vanhenen.

(... ...)

r8 p4: Kyllähän, kyllähän tuossa on se että niin et, jokainenhan tunnustaa sen
 r9 että ikää-ikää tulee joka vuosi enemmän ja enemmän mutta, sitte kuinka suh
 tautuu- (...)Niin, kuinka, kuinka suhtautuu siihen omaan ikäänsä että, että
 r12 et tämä pitää niinku unohtaa, vaan, luoda sitä, semmosta että (.) vaikka mul
 on nyt ikää nin mä pystyn kumminki jonkin verran vielä tekemään sitä ja
 sitä

p1: Ja tehdään sitä mitä jaksaa

p4: =Jaksaa jaksaa, niin niin. Ja tekee sen verran ku jaksaa niin kun, kyllä.
 Eilen ((olin)) haravoimas kolme neljä haravallista viis haravallista vedin ja
 mä taas istuin. Taas vedin haravaa ja istuin.

(... ...)

p4: Mu-mun mielestä- Mä ainakin käsitän tämän ((kysymys onnistumisesta)) sillä tavalla että onnistuu pitämään itsensä niinku kunnossa. Esimerkiksi nin.

p1: Hyväksyä ittiesä

p4:= nin hyväksyä ittiesä

p3: No tuo on, joo. ((yleistä myöntelyä)) Tuo oli hyöä sana tuo hyväksyä. Siihen mäkin. Semmosena ku on.

p4: joo, mm.

p1: Ja tehdä sitä mitä jaksaa.

Aloituspuheenvuoro (...kuinka hyväksyy... vanhenemisen) nousi tulkintani mukaan haastamaan äärimmäisen oman vastuun vaatimusta (..ittestä pitää lähteä). Realistinen puhe vanhenemisen hyväksymisestä on resurssi, jolla kyetään säilyttämään hallinnan tunne ja ylläpitämään toimijuutta kohtalonkin läsnä ollessa. Aktiivisuus oman vastuun kietomana tulkittiin mahdollisesti kohtuuttomana vaatimuksena, jolta puolustautuminen vaati vanhenemisen realiteettien tunnustamista. Kohtalon ja realismin sävyttämät puheet siitä, että vanhenemiselle ei voi mitään tai pitää ymmärtää että minä vanhenen, voidaankin tulkita eräänlaisena aktiivisuuden vastapuheena.

Riviltä 8 alkavassa puheessa (...*jokainen tunnustaa sen..*) ennen katkaistua kohtaa (... ...) päättyvään puheeseen (*taas vedin haravaa ja istuin*) liikutaan kohtalopertuaarissa, individualistisessa sekä realistisessa repertuaarissa. Vaikka puhuja (p4) konstruoi vanhenemista (tai iän lisääntymistä) yleisesti kaikkien ihmisten kohtalona, on selvää, ettei puhuja halua sitoutua tällaiseen ajattelutapaan. Sitä, millä tavalla vanha ikä ja hyödyttömän ihmisen positio rinnastetaan, ei tule kuitenkaan sivuuttaa: tämä on osa sitä ajattelua, jota yhteiskuntamme kurjimmat vanhuuden diskurssit viestivät, ja jonka haastateltava näin kyseisessä puheenvuorossaan tunnistaa ja johon suhteuttaa oman puheensa. Kohtaloa vastustavaksi nouseva individualistinen puhe, joka alkaa riviltä 9 (*mutta, sitte kuinka suhtautuu*) ja päättyy rivin 12 puheeseen *luoda sitä semmosta*, huokuu varsin voimakastakin individualistisuutta (*tämä pitää.. unohtaa*). Individualistisen puhe suhteutetaan kuitenkin realistiseen repertuaariin, joka nousee puheen hallitsevaksi rakennusaineeksi. Kun individualistinen puhe ”ohittaa” vanhan iän aktiivisuutta määrittelevänä tekijänä, saa tämä realistisessa puheessa suhteellisen merkityksen. Ikä on realismia, mutta tästä huolimatta yksilöllä on edellytyksiä olla aktiivinen ja tehdä asioita, joita *pystyy ja jaksaa*. Realistisessa repertuaarissa aktiivisuudelle reunaehdoja luovat tekijät hyväksytään osaksi elämää, mutta niille ei anneta täydellistä määräysvaltaa. Hyväksyminen ei ole alistumista, vaan näkemykseni mukaan pikemmin henkistä kypsyyttä, jossa yksilö ymmärtää oman rajallisuutensa vanhenevan kehon, heikkenevän toimintakyvyn ja henkisten voimavarojen suhteen. Vanhenemisen realiteettien hyväksymisen ohella ikääntyvä ihminen osoittaa *jaksamista* ja näin pitää yllä toimijuuttaan ja oman elämänsä subjektina oloa.

Jaksamispuhetta, joka on realistisen repertuaarin tärkeä elementti, voidaan hahmottaa myös tarkastelemalla sen modaalisuutta. Tulkintani mukaan aineiston haastateltavien viittamassa jaksamisesta on kyse henkisen ja fyysisen jaksamisen rinnakkaiselosta ja tasapainoilusta näiden välillä. Jaksamista ei sisällytetä modaalisuutta ilmaiseviin pääverbeihin, mutta nähdäkseni se ilmaisee ennen kaikkea kykenemistä, jolla Jyrkämä (2007, 206) viittaa fyysisten ja psyykkisten kykyjen suhteen tilanteittain vaihtelevaan toimijuuteen. Kykenemistä voidaan lisäksi hahmottaa useimmiten ulkoapäin tulevien motiivien ja voimavarojen aikaansaamaksi (Törönen & Sulkunen 1997, 83). Puhuessaan jaksamisesta haastateltavat osoittivat realistista suhtautumista aktiivisuuteen, joka ei niinkään ole oman halun tai pakon-

kaan määrittämää, vaan fyysisen tai psyykkisen jaksamisen (tai kykenemisen) aikaansaamaa. Jaksamispuheessa ilmaistaan omaa aktiivisuutta (tai toimijuutta) ja sen mahdollisuuksia ja samanaikaisesti hyväksytään niiden rajallisuudet. Jaksamisen modaalisuuden taustalla vaikuttavat arvot rakentuvat tulkintani mukaan hyvinvointirepertuaarin kantamiin arvostuksiin aktiivisuuden tärkeydestä ja tavoiteltavuudesta. Vaikka jaksaminen ilmaisee pyrkimystä vastuullisuuteen ja periksiantamattomuuteen, vastustaa se kuitenkin täydellisen vastuun ajatusta lieventäen näin aktiivisuuden välttämättömyyden vaateita.

Esittämäni pidemmän keskustelutapahtuman lisäksi realistinen jaksamispuhe esiintyi aineistossa myös silloin, kun puhuttiin aktiivisuudesta täytymisenä (*pitää niin kauan kun vaan jaksaa*) tai individualistisen halun teemasta käsin (*haluan mennä ja osallistua...kun vaan jaksaa*). Se, että aktiivisuuden halua tai välttämättömyyttä suhteutetaan vanhenemisen realiteetteihin, viittaa repertuaarien välisiin jännitteisiin ja kertoo mahdollisesti siitä, ettei aktiivisuutta nähdä vanhenemiseen itsestään selvästi kuuluvana. Realistisen tulkinnan mukaan aktiivisuuden ja vanhuuden yhteen soviteltavuus on jossakin määrin siis epärealistinen.

Realiteettien kaiken syrjäyttävästä voimasta ei voida toisaalta kuitenkaan puhua. Tulkitsisin, että jaksaminen avainkäsitteenä erottaa realistisen repertuaarin kohtalopertuaarin mukaisesta tavasta hahmottaa asioita: jaksaminen on dynaamisesti muuttuvia kykenemisiä ja niiden mahdollisuuksia, ja tällä perusteella näenkin, että heikkoakin fyysistä tai henkistä kykenemistä ilmaiseva viestii potentiaalisuuttaan hallita elämäänsä ja vaikuttaa kohtaloonsa. Tulkitsen, että realistisen repertuaarin mukainen identiteetti tunnustaa mahdollisuuksiensa rajoitukset ja hyväksyy ne, mutta tavoittelee kuitenkin aktiivisesti asioita, joihin kokee mahdollisesti velvollisuuttakin, tai toisaalta myös omaa halua. Tämänkaltaista orientoitumista voitaisiin hahmottaa aktiivisen sopeutujan identiteetin käsitteellä.

Näkisin, että realistinen tulkinta on vanhuutta arvostava, silmiin katsova ja sille hyväksyntää hakeva. Hyväksymispuheella se vastustaa hyvinvointirepertuaarin mukaista aktiivisuuden tulkintaa. Tässä mielessä tuon hallitsevan aktiivisuuskäsitteksen voidaan siis tulkita sisältävän ”ei-hyväksymisen” eli vanhuutta torjuvien merkitysten piirteitä.

5.6 Yhteenveto repertuaareista

Seuraava taulukko esittää reflektoidun tiivistelmän repertuaarien aktiivisuuden tulkinnoista, repertuaarien funktioista sekä niissä rakentuvista toimijuuksista.

Reper- tu-aari (r.)	Aktiivisuuden tulkinta	Funktioita	Toimijuuksia
Hyvinvointir.	Aktiivisuus on terveyttä ja hyvinvointia ja niiden tavoittelemista omaa hyvinvointia vaalivilla elämänvalinnoilla, ennen kaikkea ”lähtemisellä”. Aktiivisuus velvoittava, moraalinen hyve.	Aktiivisuutta vahvasti tukeva. Uusintaa kulttuurisesti vahvaa hyvinvointikeskeistä aktiivisuuden määritelmää. Heikentyneen toimintakyvyn ja yksinäisyyden kautta nähdyn vanhuuden vastustaminen laaja-alaista hyvinvointia vaalivalla aktiivisuudella → vanhuutta kieltevä/torjuva funktio. ”Lähtevien” ja ”jättäytyjien” - kategorioiden tuottaminen.	Aktiivisuuden hyveellisyteen rakentuva, vastuullinen ja ”kasvonsa säilyttävä” identiteetti. Toimijuus on vahva sikäli, että se on kaikkien (vanhenevan, vanhan) ulottuvilla. Toisaalta heikko/rajoittunut, sillä se on hyvinvointikeskeisten velvoitteiden ”kahlitsema”.
Yksilöllisyyden repertuaarit → yksilöllisyys- ja jatkuvuusrep.	Aktiivisuus on yksilöllisten tekijöiden (yksilölliset ominaisuudet, yksilölliset elämänhistoriat) määrittämää ja näiden jatkuvuudelle rakentuvaa.	Yleistystä vastustava, kyseenalaistava funktio, joka kohdistuu aktiivisuuteen tai irtautumisen kautta nähtyyn vanhenemiseen. Toiminnan luonnollistaminen yksilöllisyyteen vetoamalla → aktiivisuuden tai ”ei-aktiivisuuden”/ kotonaolon legitimointi.	Yksilöllisyyttä korostava ja yksilöllisten ominaisuuksien tai elämäntavan jatkuvuuden perusteella sille oikeutta hakeva. Ambivalentti, kyseenalainen toimijuus: yksilöllisyys rajoittaa tai mahdollistaa.
Kohtalor.	Aktiivisuus oman kontrollin ulkopuolella olevien tekijöiden määrittämää/ehdollistamaa.	Kyseenalaistaa aktiivisuuden vastuun. ”Jättäytymiseen” oikeuttava funktio.	Antautuja, olosuhteiden passiivinen hyväksyjä. Heikko/ olematon toimijuus.
Individulisti- nen r.	Aktiivisuus on henkilökohtaisten tarpeiden, halujen ja tunteiden ohjaamaa. Aktiivisuus itsenäisenä/riippumattomana valintana.	Yleistystä vastustava funktio. Aktiivisuutta voimakkaasta oikeuttava funktio. Perinteisenä nähdyn vanhuuden roolien ja velvollisuuksien vastustus.	Itsenäisesti valintoja tekevä, tahtova, tunteva. Vahva subjekti ja toimijuus.
Realistinen r.	Aktiivisuus on hyvinvointipuheen mukaisiin arvoihin nojaavaa, mutta toteutuu fyysisten ja henkisten voimavarojen/ ”vanhene- misen realiteettien” määrittäminä.	Kyseenalaistaa/vastustaa lievästi hyvinvointirepertuaarin mukaista aktiivisuustulkintaa. Perinteisempää vanhuutta puolustava ja sille hyväksyntää hakeva funktio.	Aktiivinen sopeutuja, vanhuuden hyväksyjä. Fyysisten ja henkisten voimavarojen (jaksamisen tai kykenemisen) ehdollistama, kuitenkin mahdollinen toimijuus.

6 POHDINTA

Opinnäytetyössäni olen tarkastellut sitä, miten aktiivisuutta rakennetaan ikääntyneiden ihmisten puheessa. Kahden ryhmähaastatteluaineiston analyysin metodisena työkaluna oli diskurssianalyysi, jolla oli mahdollista tavoittaa syvempää ymmärrystä aktiivisuuden kielellisen rakentumisen prosesseihin. Samanaikaisesti oli mahdollista hahmottaa, miten kulttuuri ja sen lainalaisuudet taustoittavat ja toimivat laajempaan aktiivisuuden rakentamisen tulkintakehikkona: Sosiaalisesti rakentuvana aktiivisuuden merkitykset suhteutuvat tapoihin, joilla vanhuutta ja vanhenemista käsitellään sekä postmodernin, valintoja tekevän aktiivisen vanhuuden, että perinteisen, kielteisenä näyttäytyvän vanhuuden tematiikoin.

Tulkintarepertuaarit rakensivat keskenään erilaisia aktiivisuuden todellisuuksia. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että ne olisivat toisensa kokonaan poissulkevia eivätkä tässä mielessä mahtuisi samassa tilassa tuotettuun aktiivisuuden merkityksmaailmaan. Repertuaarien välillä tapahtuvissa neuvotteluprosesseissa tai ”kamppailussa” on lopulta kyse muuttuvista konteksteista, joita kulttuurisen kontekstin ohella määrittävät mitä olennaisesti vuorovaikutuksen ja sanastojen tasoilla liikkuvat mikrokontekstit.

Terveys- ja hyvinvointikeskeinen ajattelu näytti olevan hallitseva ja itsestään selvä aktiivisuuden tulkintoja jäsentävä resurssi. Moninaista hyvinvointia ja terveyttä korostaessaan tämä hyvinvointirepertuaarin rakentama aktiivisuus uusintaa aktiivisuuteen laajemmaltikin liitettyjä puhetapoja. Aktiivisesti vanheneva yksilö huolehtii vastuullisesti omasta hyvinvoinnistaan ja itsestään ennen kaikkea *lähtemisellä* eli kodin ulkopuolella tapahtuvalla aktiviteetilla. Hyvinvointirepertuaarin mukainen aktiivisuuskäsitys on jännitteinen perinteisen, vanhuutta luopumisena ja ei-aktiivisuutena luonnehtivien käsitysten kanssa. Tämän vuoksi myös ”vanha” ihminen nähdään toimijana, joka ”nuorempiansa” tavoin kykenee ja on velvollinen huolehtimaan itsestään ja terveydestään.

Tutkimukseni näyttäisi antavan viitteitä siihen, että ikääntyneet ihmiset ovat monin tavoin tietoisia terveydestä ja sen ylläpitämisen keinoista. Tulkintani mukaan hyvinvointirepertuaarin mukainen aktiivisuus rakentui myös eräänlaiseksi ideaalisen vanhenemisen kuvastimeksi. Tätä vasten on ymmärrettävissä, miksi aktiivisuus-

puhe oli sävyiltään vahvan moraalista. Aktiivisuus ilmentää hyveellistä vanhene- mista, jonka mukaisesti yksilö on pakotettu toimimaan välttyäkseen leimautumista passiivisten ”jättäytyjien” kategoriaan. Aktiivinen elämäntapa ei ole ainoastaan yksityinen kysymys, vaan ulkopuolisten normien säätelemänä se altistuu myös ympäristön arvottamisen kohteeksi.

Aktiivisuus ja siihen liittyvä oman vastuun teema olivat siis arkoja. Lieventäessään aktiivisuuden vastuuta ja rakentaessaan oikeutta hyväksytylle ”jättäytymiselle”, haastateltavat jäsensivät aktiivisuutta kohtalopertuaarin mukaisella ajattelutavalla. Tasapainoilu oman vastuun ja erilaisten kohtalotekijöiden välillä mahtaa luonnehtia yleisemminkin niitä neuvotteluprosesseja, joissa ikääntyneet ihmiset aktiivista vanhenemistaan rakentavat. Toisaalta näkisin, että aktiivisuuden jäsentäminen kohtalonomaisesti voi eräällä tavalla olla kyseenalaista ”toimintaa” ajassa, jossa ikääntyneen väestön pääoma terveyttä ja hyvinvointia koskevan tiedon suhteen on suurempi kuin aiemmin.

Realistinen aktiivisuuden tulkinta voidaan hahmottaa eräänlaiseksi vastuullisen ja kohtalonvaraisen aktiivisuuden kompromissiksi. Puhuessaan jaksamisesta ja vanhenemisen hyväksymisestä haastateltavat jäsensivät aktiivisuutta realistisen repertuaarin näkökulmasta. Realistinen tulkinta näkee aktiivisuuden asiana, joka määräytyy yksilön fyysisten ja psyykkisten voimavarojen sallimissa rajoissa. Se myös jakaa hyvinvointipuheen kannattaman arvokäsityksen terveyden ja hyvinvoinnin tärkeydestä, mutta määrittelee nämä kuitenkin suhteellisiksi asioiksi vanhenemisen ja vanhuuden realiteetteja vasten. Tällä tavoin realistinen aktiivisuuden tulkinta myös kyseenalaistaa hyvinvointirepertuaarin keskeistä ajatusta, jonka mukaan jokaisella on olosuhteista riippumatta velvollisuus ja potentiaaliset mahdollisuudet aktiiviseen terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Olennaista on toisaalta huomata, että realistinen aktiivisuuden tulkinta vastustaa ajatusta vanhuudelle antautumisesta ja näin säilyttää yksilön toimijuuden.

Jäsentäessään aktiivisuutta vahvemmin yksilöllisistä lähtökohdista haastateltavat tukeutuivat yksilöllisyyden repertuaareihin: yksilöllisyysrepertuaari tulkitsi aktiivisuutta yksilöllisten ominaisuuksien ja luonteenpiirteiden valossa, ja jatkuuusrepertuaari näki aktiivisuuden aikaisempaa elämää tai elämäntapoja ilmentävänä johdannaisena. Vaikka kyseisiin repertuaareihin liittyy tulkintani mukaan ongelmal-

lisuutta staattisuuden ja kohtalonkin elementtejä kantaessaan, on niiden ensisijaisesti välittämä viesti hengeltään yksilöllinen, jopa individualistinen. Retorisesti ne ovat erityisen vahvoja, sillä yksilöllisyyttä välittäessään niiden funktiot saavat tuen ja hyväksynnän kulttuurista, joka pitkälti nojaa yksilöllisyysideologian mukaisille arvoille. Ne voivat myös palvella monenlaisia funktioita; tämän tutkimuksen aineiston kannalta kiinnostavinta oli, miten yksilöllisyyttä käytettiin keinona perustella ja tehdä oikeutta omalle aktiivisuudelle silloin, kun kulttuurinen ajattelutapa vanhuuden ja ei-aktiivisuuden rinnasteisuudesta oli läsnä. Perinteistä vanhuutta edustavan roolin vastustamisen lisäksi yksilöllisyyteen vedottiin toisaalta myös silloin, kun funktiona oli saada hyväksyntää ei-aktiivisemmalle elämäntyylille. Se, että aktiivisuutta halutaan myös vastustaa, kertonee mahdollisesti kulttuuristen aktiivisuuskurssien osallistumiskeskeisyydestä, joka yksilöllisten motiivien näkökulmasta on kapeasti koettu ja siten vastustusta aiheuttava.

Individualistinen repertuaari edusti vahvinta yksilöllisyyttä ilmaisevaa suhdetta aktiivisuuteen. Repertuaarin rakentama vanhenevan ja vanhan ihmisen identiteetti on itsenäinen ja riippumaton, haluava ja tunteva ja vahvaa toimijuutta ilmaiseva valintoja tekevä yksilö. Suhde aktiivisuuteen muodostuu henkilökohtaisten tunteiden ja halun perusteella, minkä vuoksi yksilö voi voimakkaastikin vastustaa aktiivisuuteen liitettyjä käyttäytymisodotuksia ja toisaalta myös perinteisesti nähdyn vanhan ihmisen rooleihin samaistumista. Tämä merkitsi sitä, että myös vanhalle ihmiselle määrittyi individualistisen repertuaarin mukainen identiteetti.

Liikkumatila, jossa aktiivisuuden merkitykset ja niiden käyttäminen rakentuvat, on yhteiskunnan ja ikääntyneiden ihmisten itsensä muovaama. Tämä tutkimus on antanut näkökulmia ensisijaisesti siihen, miten ikääntyneet itse tuon tilan määrittelyyn eri tavoin osallistuvat. Oli merkityksellistä, että haastateltavat saattoivat vaihtelevissa konteksteissa tukeutua erilaisiin tulkintaresursseihin ja toisaalta valita, miten näitä käyttää.

Haastateltavien ilmentämä määrittelyvalta viestii näkemykseni mukaan sitä, että ikääntyneet ihmiset ovat aktiivisia toimijoita oman vanhenemisensa rakentamisessa. Aktiivinen vanheneminen on jotakin, jota ikääntyneillä ihmisillä on mahdollisuus ja koettu oikeuskin määritellä ja muovata haluamallaan tavalla. Olennaista sosiaalisen vanhenemisen yksilöllistä toimijuutta ilmaisevaa oli esimerkiksi se, miten kult-

tuurisesti vahvaa terveys- ja hyvinvointikeskeistä aktiivisuuden tulkintaa kyseenalaistettiin ja jopa vastustettiin, vaikka myös paine sen uusintamiseen oli läsnä. Kaikkiaan sosiaalinen vanheneminen toimi tutkimuksen myönteisenä teoreettisena viitekehysenä, sillä sen kautta oli mahdollista nähdä ja korostaa tapoja, joilla ikääntyneet toimijoina rakentavat ”aktiivista vanhenemistaan”.

Koska aktiivisuus on sosiaalisesti, yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa rakentuvaa, oli haastateltavien aktiivisuuspuheessa läsnä myös laajempi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen näkökulma vanhenemiseen. Näkisin, että vanhuutta myönteisen aktiivisuuden kautta lähestyvät kulttuuriset puhetavat välittyivät resursseiksi erityisesti individualistisille aktiivisuuden tulkinnoille. Perinteinen vanhuusnäkökulma tuli aktiivisuuspuheessa puolestaan vastustamisen ja muovaamisen, toisaalta myös uusintamisen kohteeksi. Ehkä eräänlaisesta kulttuurisesta ristiriidasta voidaan puhua silloin, kun vanhuus käsitetään samanaikaisesti toisaalta luonnollisena toimintakyvyn heikkenemisen tai hyväksytyyn luopumisen tilana, ja toisaalta taas vahvan toimijuuden ja vastuullisuuden kautta. Tällainen asetelma merkinnee mahdollisesti sitä, että erityisesti iäkkäimpien ihmisten aktiivisen identiteetin rakentaminen on kokemuksellisesti ristiriitojen sävyttämää.

Erilaisiin repertuaareihin tukeutuessaan haastattelemani ikääntyneet tulivat osoittaneeksi aktiivisuuden monitotuudellista luonnetta. Repertuaarien kirjo ilmentää näkemykseni mukaan myös sitä, että kulttuurimme mahdollistaa ja myös tukee ikääntyneitä ihmisiä muodostamaan henkilökohtaisia suhteita aktiivisuuteen ja tapoja olla aktiivinen. Toisaalta tämänkaltainen postmoderni valintojen vapaus ei välttämättä ole itsestään selvyys. Tutkimukseni antoi viitteitä siihen, että erityisesti vanhan ihmisen positioissa aktiivisuus vaatii enemmän perustelu- ja oikeuttamispuhetta. Tämä kertoo tulkintani mukaan siitä, että kulttuurinen ajattelu liittyy aktiivisuuden enemmän ”kolmasikälaisten” kuin ”vanhojen” ulottuviin. Toisaalta se, että aktiivisuus liitetään omaleimaisesti kolmasikäisen väestön ominaisuudeksi, saattaa merkitä sitä, että myös ”tämänikäisten” valintamahdollisuus aktiivisuuden suhteen kaventuu. Kun aktiivisuus nähdään välttämättömänä hyveenä, vaatii tätä vastamatonta elämäntyyliä puolustavaa oikeuttamista esimerkiksi yksilöllisillä luonteenominaisuuksilla.

Kyseenalaistan esittämäni tulkintaa kulttuurin aktiivisuudelle mahdollistamasta liikkumavapaudesta myös toisesta näkökulmasta. Hyvinvointirepertuaarin mukainen, terveyttä ja hyvinvointia korostava aktiivisuuden tulkinta ilmentänee keskeisellä tavalla ikääntyneiden omaa ajattelua, ja on myös kulttuurisesti hallitseva. Ehkä voitaisiin puhua jopa hegemonisesta aktiivisuuden diskurssista. Kokisin aiheelliseksi kysymykseksi sen, rajoittaako tämänkaltainen aktiivisuustulkinta toisenlaisten, mahdollisesti yksilöllisempien aktiivisuuksien luomista. Nykyinen terveys- ja hyvinvointipolitiikka ja seniori- ja vanhustyön käytännöt korostavat aktiivisuuden ja osallisuuden merkitystä ikääntyneiden laaja-alaisen hyvinvoinnin edistämisessä. Tämä on tärkeää, hyödyllistä ja kokemuksellisestikin tukee hyvää vanhenemista ja vanhuuden ajan elämänlaatua. Näkisin, että tämänkaltaisen aktiivisuusajattelun ongelmallisempi puoli on sen taipumus nähdä aktiivisuutta hallitsevan kapea-alaisesti terveyden ja hyvinvoinnin arvojen perustalta. Tähän liittyy mielestäni myös eettinen kysymys ihmisen arvosta, joka ikään kuin määrittäisi sen perusteella, miten vastuullisesti ihminen terveyttään ja hyvinvointiaan vaalii.

Edeltävä kysymyksenasettelu tuli omakohtaisesti tärkeäksi opinnäytetyön analyysi- ja tulkintaprosessin aikana ja jälkeen. Ei ole lainkaan yhdentekevää, miten ja millä perustein ikääntyneiden aktiivisuutta tuetaan ja miten erilaisia aktiivisuuden todellisuuksia ylläpidetään, vahvistetaan, rajoitetaan tai kenties tukahdutetaan. Tähän teemaan liittyy myös tärkein jatkotutkimusehdotukseni. Kysymysmuodoltaan se voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen: Miten erilaisia aktiivisuuden merkityksiä rakennetaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten puheessa ja millaisia funktioita niiden käyttäminen palvelee? Erityisen kiintoisaksi näkisin kysymyksen aktiivisuuden jäsentymisestä ikääntyneiden ja ammattilaisten kohtaamisissa. Tällöin olisi mahdollisuus ottaa analyttiseksi näkökulmaksi esimerkiksi diskurssien välillä olevat valtasuhteet. Opinnäytetyöni aineisto tuotettiin tietynlaisten kontekstien vallitessa, mikä on luonnollisesti vaikuttanut tutkimuksen tuloksiin ja tulkintoihin. Erilaisempi, esimerkiksi yksilöhaastatteluihin keskittyvä tai ”luonteeltaan ohjailemattoman vapaamuotoinen, epämuodollinen haastattelutapa” (Suoni- nen 1992, 129), esittäisivät mahdollisesti toisenlaisen repertuaarien kirjon, tai laajentaisivat näkökulmia esimerkiksi repertuaarien välisiin vuorovaikutusmekanismeihin. Myös erilaisten toimijuuksien analyysi, joka tässä tutkimuksessa oli ”vain” täydentävänä tehtävänä, olisi varteenotettava jatkotutkimuksen teema.

7 LOPUKSI

Opinnäytetyöprosessin loppuun saattaminen merkitsee minulle laadullisen tutkimusmatkan taittumista. Tuo matka on merkinnyt yllätyksellisyyttä ja epävarmuutta, luopumista, uusia mahdollisuuksia ja sattumienkin kautta saatuja onnistumisen kokemuksia. Yllätyksellisyys on sanoista se, jota ehkä haluan korostaa. Tässä tutkimuksessa se tarkoitti lähinnä odottamatonta, loppuvaiheilla toteutunutta tutkimustehtävän muuttumista. Aineiston alustavan analyysin aikana ymmärsin, etten voi diskurssianalyttisen metodin työläyden tähden vastata alkuperäiseen tutkimustehtävään. Aineistolta kysytyäni se antoi minulle lopulta aiheen, jota pinnallisuudeltaan olin ehkä jopa vältellyt. Erilaisiin vanhuskäsitteisiin tutustuminen ei myöskään ollut ”turhaa”, vaikka epätoivossani näin tulini jossakin vaiheessa oletaneeksikin. Koen, että opinnäytetyöstäni tuli suhteellisen perusteltu kokonaisuus. Prosessin aikana opin myös tutkimuksen tekemiseen ja substansseihin liittyviä tietoja ja taitoja. Toisaalta tunnistan kehittymistarpeeni, ja luulen myös oivaltaneeni, miten olisin voinut työskennellä tavoitesuuntautuneemmin eli tehdä niin sanotusti ”toisin”.

Diskurssianalyysi oli kiehtova, mutta myös vaikeasti ja hitaasti omaksuttavissa oleva aineiston analyysivälineistö. Vaikka tämä haltuun ottamisen prosessi jäi kuttavasti kesken, oli kuitenkin selvää, että diskurssianalyysi oli esimerkiksi perinteiseen sisällönanalyysin nähden soveltuvin valinta analyysilleni. Alkuperäisenä tarkoitukseni oli soveltaa pääasiallisena analyysivälineenä laadullisessa asennetutkimuksessa (Vesala & Rantanen) käytettävää analyysimenetelmää. Se ei ollut kuitenkaan tarkoituksenmukainen, sillä se olisi vaatinut useampia ja tarkemmin muotoiltuja lauseväittämiä ja toisaalta myös laajemman aineiston keräämistä näyttäkseen hedelmällisyytensä. Väittämämuotoinen haastattelustrategia oli sen sijaan ”tehokas”, ja se soveltuu mielestäni hyvin toteutettavaksi osana diskurssianalyysin keinoin analysoitavaa haastattelua.

Loppusanoistani muistan haastattelemani eläkeläisiä ja osoitan heille kiitokseni tutkimukseen osallistumisesta ja saamastani tilaisuudesta liittyä hetkeksi osaksi heidän kulttuuriaan. Tuota kulttuuria luonnehtiakseni en niinkään puhuisi kapeasti ”aktiivisuudesta”, vaan sen moninaisten totuuksien samanaikaisesta läsnäolosta.

LÄHTEET

- Aina on oikea ikä! Aktiivisen ikääntymisen ja sukupolvien välisen solidaarisuuden eurooppalainen teemavuosi 2012. Suomen kansallinen toimintasuunnitelma. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2011. Helsinki. [Viitattu 24.10.2012]. Saatavilla: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=3320152&name=DLFE-17206.pdf
- Aittola, T & Raiskila, V. 2002. Jälkisanat. Teoksessa Berger, P.L & Luckmann, T. (2002). Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Yliopistopaino: Helsinki. 213-231.
- Alasuutari, P. 2007. Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Tampere.
- Beauvoir, de, S. 1992. Vanhuus. Art House:Helsinki.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. 2002. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Raiskila, V. (suom.). Yliopistopaino: Helsinki.
- Bond, J. & Gabrero, G.R. 2007. Health and dependency in later life. Teoksessa Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F. & Westerhof, G. (toim.). Ageing in society. SAGE Publications: Lontoo, 113-141.
- Bowling, A. 2008. Enhancing later life: How older people perceive active ageing? Ageing and Mental Health. 12(3), 293-301.
- Brandstädter, J. 1997. Elämänhallinta ja hyvinvointi ikäännyttäessä: assimilaation a akkommodaation merkitys sopeutumisessa. Gerontologia 11(2). 116-124.
- Burr, V. 1995. An Introduction to Social Constructionism. Routledge: London.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino: Jyväskylä.
- European Year for Active Ageing and Solitary Between Generations 2012. Europa. [verkkosivu][Viitattu 24.10.2012]. Saatavilla: <http://europa.eu/ey2012/>
- Haarni, I. 2010. Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa. Gaudeamus: Helsinki.
- Haarni, I. 2009. ”Pitää lähteä liikkeelle” – aktiivisten eläkeikäisten selityksiä kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 46: 81-94.

- Heikkinen, E. 2008. Vanhenemisen ulottuvuudet ja onnistuvan vanhenemisen edellytykset. Teoksessa Heikkinen, E. & Rantanen, T. Gerontologia. Duodecim: Keuruu. 402-408.
- Heikkinen, E. 2002. Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.). Vanhuuden voimavarat. Vammalan kirjapaino: Vammala, 13-33.
- Heikkinen, R-L. 2008. Kokemuksellinen vanheneminen. Teoksessa Heikkinen, E. & Rantanen, T. (toim.). Gerontologia. Duodecim: Keuruu, 213-222.
- Hirsjärvi, S. , Remes, P. & Sajavaara, P. 2005. Tutki ja kirjoita. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Johdanto. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino: Tampere, 9-14.
- Jokinen, A. , Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet. Teoksessa em. (toim.). Diskurssianalyysin aakkoset, 17-47
- Jokinen, A. 2006. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere, 37-53.
- Jokinen, A. & Suoninen, E. 2006. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere, 54-97.
- Jokinen, A. 2006. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere, 126-159.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Päätelmiä. Teoksessa em. (toim.). Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino: Tampere, 227-232.
- Jolanki, O. 2008. Discussing responsibility and ways of influencing health. International Journal of Ageing and Later Life 3(1), 45-76.
- Jolanki, O. 2009. Fate or Choice? Talking about old age and health. Acta Universitatis Tamperensis 1434: Tampere.
- Jolanki, O.. 2009(b). Agency in talk about old age and health. Journal of Aging Studies.23(4), 215-226.
- Juhila, K. 2006. Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E.(toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201-232.

- Juhila, K. & Suoninen, E. 2006. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 233-252.
- Julkunen, R. 2008. Ikä ideana ja tutkimuskohteena. Teoksessa Suomi, A. & Hakonen, S. (toim.). Kulueraistä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus: Juva, 15-30.
- Jylhä, M. 2005. Millainen tiede gerontologia on? Virkaanastujaisesityelmä Tampereen yliopistossa 17.5.2005. Gerontologia 19 (2), 73-76.
- Jylhä, M. 2003. Vanhenemisen medikalisaation onni ja onnettomuus. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim (19) 2003. [Viitattu 22.10 2012] Saatavilla: <http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo93830.pdf>
- Jylhä, M. Onnistunut vanheneminen ja vanhuuden muuttuvat mielikuvat. 2000. Gerontologia 14(1), 41-47.
- Jyrkämä, J., Puustelli, A & Ylilähti, M. Ikääntyvän väestön yhteiskunta – visiot, riskit ja ratkaisumallit sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Pdf-julkaisussa Vaarama M. ym. (toim.) 2009. Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009. 147-170. [viitattu 12.11 2012]. Saatavilla: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/r03-ikaantymisen-riskina-ja-mahdollisuutena/pdf/fi.pdf>
- Jyrkämä, J. 2008a. Vanheneva yksilö, toimijuus ja toimintatilanteet. Teoksessa Heikkinen, E. & Rantanen, T. (toim.). Gerontologia. Duodecim: Keuruu, 273-285.
- Jyrkämä, J. 1995. ”Rauhaisasti alas illan lepoon” ?. Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere.
- Jyrkämä, J. 2008b. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari A. & Jyrkämä, J. (toim.). Lapsuudesta vanhuuteen. Vastapaino: Tampere, 267-323.
- Jyrkämä, J. 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet – Aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.). Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus: Juva.
- Kangas, I. & Nikander, P. 1999. Johdanto. Teoksessa em. (toim.). Naiset ja ikääntyminen. Gaudeamus: Helsinki, 7-20.
- Karisto, A. 2004. Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa Kautto, M. (toim.). Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 91-103. [verkojulkai-

- su][viitattu 12.11 2012] Saatavilla: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantyminen-voimavarana/pdf/fi.pdf>
- Karisto, A. 2007. Sosiaaligerontologian syvin olemus. Gerontologia 21(3), 273-280.
- Kaskiharju, E. 2004. Vanhus, ikäihminen vai seniorikansalainen? Gerontologia 18 (4), 227-281.
- Kautto, M. 2004. Ikääntyneet resurssina, ikääntyminen voimavarana. Teoksessa Kautto, M. (toim.). Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 7-23. [verkkojulkaisu][viitattu 12.11 2012] Saatavilla: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantyminen-voimavarana/pdf/fi.pdf>
- Koskinen, S. 2007. Ikäihmisten asema Suomessa ja ikääntymisen käsityksiä. Teoksessa Tulva, T., Uusitalo, I. & Harra, K. (toim.). Vanhuuden monet kasvot. OKKA-säätiön julkaisuja: Saarijärvi. 18-49.
- Koskinen, S. 2004. Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa Kautto, M. (toim.). Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 24-90. [verkkojulkaisu] [viitattu 12.11 2012] Saatavilla: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantyminen-voimavarana/pdf/fi.pdf>
- Koskinen, S. Ikääntymisen voimavarat gerontologisen sosiaalityön taustalla. Gerontologia 4/2005, 193-199.
- Koskinen, S. 1994. Ketkä kulloinkin ovat olleet vanhuksia. Vanhuskäsitykset sosi-aali- ja kulttuurihistoriallisina ilmentyminä. Teoksessa Sailas, R. & Mikkonen, S. (toim.). 55+ Katsaus ikääntyvien elinoloihin. Tilastokeskus: Helsinki, 9-31.
- Koskinen, S & Aalto, L. & Hakonen, S. & Päivärinta, E. 1998. Vanhustyö. Vanhustyön keskusliitto ry: Jyväskylä.
- Koskinen, S 2009. Kolumni. Vanhenemisen tutkimuksesta välineitä seniori- ja vanhustyölle. Vanhustenhuollon uudet tuulet 6/2009. [viitattu 12.11 2012]. Saatavilla: http://www.valli.fi/pdf/Uudet_tuulet_62009.pdf
- Kunemund, H. & Kolland, F. 2007. Work and retirement. Teoksessa Bond, J., Peace, S., Diffmann-Kohli, F. & Westwrhof, G. (toim.). Ageing in society. SAGE Publications: London, 167-185.
- Laine, V., Sinko, P. & Vihriälä, V. (2009). Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. [verkkojulkaisu][Viitattu 24.10.2012]. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009. Saatavilla: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j01-ikaantymisraportti-j04-ageing-report/pdf/fi.pdf>

- Lampinen, P. 2004. Fyysinen aktiivisuus, harrastustoiminta ja liikkumiskyky iäkkäiden ihmisten psyykkisen hyvinvoinnin ennustajina. 65-84-vuotiaiden jyvaskyläisten 8-vuotisseuruututkimus. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Lehtonen, M. 1998. Merkitysten maailma. Vastapaino: Tampere.
- Leinonen, Anu. 2007. Tuottava ikääntyminen: käsitteestä ja sen käyttömahdollisuudesta. Yhteiskuntapolitiikka 72(3), 295-308.
- Litwin, H & Shiovitz-Ezra, S. 2006. The association between activity and wellbeing in later life: what really matters? *Ageing and Society*, 26(2), 225-242.
- Marin, M. 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.). Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 89-118.
- Nikander, P. 1999. Elämänkaaresta elämäntilanteeseen. Teoksessa Kangas, I. & Nikander, P. (toim.). Naiset ja ikääntyminen. Tammer-Paino Oy: Tampere, 27-45.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino: Tampere.
- Pietilä, I. 2011. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskurssiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori & Nikander & Hyvärinen (toim.). Haastattelun analyysi. Vastapaino: Tampere, 212-241.
- Pietilä, I. 2006. Maallikkonäkökulmia terveyselämäntyyliin – miten ihmiset arvioivat elintapojensa terveellisyyttä? Teoksessa: Pohjolainen, P. & Syren, I. (toim.). Ikääntyvien elämäntyyliä. Seminaariesityksiä 13.-14.10.2005. Saatavilla: <http://www.ikainstituutti.fi/binary/file/-/id/3/fid/49>
- Pohjolainen, P. (1990) Mitä on sosiaaligerontologia. Teoksessa Pohjolainen P & Jylhä M (toim.). Vanheneminen ja elämäntilanne. Mäntän kirjapaino Oy: Mänttä, 17-59.
- Pälli, P. 2003. Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. *Acta Universitatis Tamperensis* 910: Tampere. Saatavilla: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5580-0.pdf>
- Rantamaa, P. 2008. Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.). Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 49-95.
- Salonen, K. 2007. Haastava sosiaalinen vanhustyössä – avopalvelutyöntekijöiden näkemyksiä kotona asuvien vanhusten sosiaalisesta olomuotoisuudesta. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 26. Turun ammattikorkeakoulu: Turku. Saatavilla: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522161475.pdf>
- Stenner, P., McFrquhar, T. & Bowling, A. 2010. Older people and "active ageing": Subjective aspects of ageing actively. *Journal of Health Psychology*. 16(3), 467-477.

- Sulkunen, P. & Törrönen, J. 1997. Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Sulkunen & Törrönen (toim.): Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Tammer-Paino oy: Tampere.
- Suoninen, E. 2006. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.). Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere, 17-36.
- Suoninen, E. 2001. Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Acta Universitatis Tamperensis 580: Tampere.
- Suoninen, E. 1992. Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampereen yliopisto. Jäljennepalvelu: Tampere.
- Tedre, S. 2007. Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A., Kröger, T (toim.). Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 95-119.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi:Hki
- Vakimo, S. 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 818. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Vaskilampi, T. 2010. Talcott Parsons ja sairaan rooli. Teoksessa Ashorn, U., Henriksson, I., Lehto, J. & Nieminen, P. (toim.). Yhteiskunta ja terveys. Klassisia teoreettisia näkökulmia. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki, 61-76.
- Vesala, K.M & Rantala, T. 2007. Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Yliopistopaino: Helsinki.
- Vincent, J. 2003a. Vanhuus, sairaus, kuolema ja kuolemattomuus: bioläketieteellisten ikääntymismallien kulttuurigerontologinen kritiikki. Gerontologia 4,177-183.
- Vincent, J. 2003b. Old age. Roudledge: London.
- Westerhof, G.J., & Tulle, E. 2007. Meanings of ageing and old age: Discursive contexts, social attitudes and personal identities. Teoksessa Bond, J., Peace, S., Diffmann-Kohli, F. & Westwrhof, G. (toim.). Ageing in society. SAGE Publications: London, 235-254.
- WHO 2002. Active ageing. Apolicy framework. [Viitattu 24.10.2012] Saatavilla: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf

LIITTEET

LIITE 1 Litterointihuomautukset

- p* Puhuja/haastateltava. Kirjaimen rinnalla oleva numero (esim. p1, p2..) viittaa yhdessä ja samassa keskustelukatkelmassa samaan puhujaan. Puhujia ei kuitenkaan ole numeroitu siten, että sama puhuja edustaisi aina tiettyä numeroa jokaisessa aineisto-otteessa (tämä siis ehkäisee tunnistettavuutta numeroiden perusteella).
- ,
- Pilkku jäsentää puheenvuoroja kahdessa merkityksessä: Pääasiallisesti sitä käytetään silloin, kun puhuja pitää hyvin pienen tauon sanojen välillä (esim.: (...) *hommia kotona, semmosta, joka mun, nii(...)*). Toisaalta pilkku voi sijaita ”kieliopillisesti oikeissa” kohdissa, jolloin on pyritty parantamaan luettavuutta.
- (.) Selvästi tai hyvin selvästi erottuva tauko (vrt. ”pilkku”)
- (...)
- Kolme pistettä suluissa –merkintä kertoo, että kyseistä puheenvuoroa ei ole esitetty kokonaisuudessaan. Tällöin on kyse muutamista sanoista tai korkeintaan yhdestä lauseesta.
- (... ...)
- Useampi kuin yksi poistettu lause.
-
- Kesken jäänyt sana tai lause.
- (())
- Kaksoissuluissa oleva teksti on analysoijan lisäämä täydennys tai huomio, jolla kuvataan esimerkiksi nauru- tai myöntely-kohtia. Kaksoissulkujen sisään on merkitty myös muiden puhujien kesken puheenvuoroja lausumia pieniä kommentteja.
- =
- Tauon puuttuminen eli välittömästi toisen puheenvuoron jälkeen sanottu.
- Alleiviiv.
- Alleiviivaus viittaa siihen, että puhuja painottaa sanaa.